

Mehman HÜSEYNOV

DÖYÜŞDƏN SONRA DÖYÜŞ
(Müharibə gündəliyindən səhifələr)

BAKİ - 2010

M01(10)

Redaktor: **Əli Rza XƏLƏFLİ,**
şair-publisist, Beyəlxalq Rəsul Rza
mükafatı laureati

Rəyçi: **Rəfail HƏBİBOĞLU,**
şair-publisist

N01(10) **Mehman Hüseynov** (Hüseynov Mehman Həsən oğlu) **Döyüşdən sonra döyüş (publisistik povest).** – Bakı, “Təknur” nəşriyyatı, – 2010. – 192 səh. Əlavə şəkillər 32 səh.

© Hüseynov M., 2010
©“Təknur” nəşriyyatı, 2010.

Mehman HÜSEYNOV

(Hüseynov Mehman Həsən oğlu)

1956-ci il noyabr ayının 12-də Cəbrayıl rayonunun Yarəhmədli kəndində anadan olmuşdur. Orta məktəbi bitirdikdən sonra Bakı Elektrik Rabitə Texnikumuna daxil olmuş və oranı bitirmiştir. 1975-1977-ci illərdə keçmiş sovet ordusunun tərkibində Macarıstanda - artilleriya divizionunda hərbi xidmətdə olmuşdur.

Qarabağ uğrunda döyüşlər başlanarkən əvvəlcə könüllü

Mehman HÜSEYNOV

olaraq, daha sonra isə komissarlığın çağrısına əsasən qanlı döyüş bölgələrində düşmənə qarşı vuruşmuşdur. Vaxtilə yiyələndiyi nəzəri bilikləri dəhşətli döyüşlərdə uğurla tətbiq etmişdir.

O zamanlar apardığı qeydlər əsasında yazdığı “Tamamlanmamış gündəlik” tarixi-sənədli povestində real faktlar, gerçək hadisə və əhvalatlar öz əksini tapır.

Əsər olduqca təsirli bir dillər yazılmışdır. Oxuduqca sanki o hadisələr bir kino lenti kimi adamin gözü önündə canlanır.

İnanırıq ki, bu əsər bütün oxucuların marağına səbəb olacaq.

Redaktordan: Ön söz avəzi

"DÖYÜŞDƏN SONRA DÖYÜŞ"

*"Müharibə gündəliyindən səhifələr" yalnız keçmişdən
danışmur, həm də gələcək üçün tarix dərsləri öyrədir.*

Mehman Hüseynov cəbrayillidir. Cəbrayılın özündə doğulub böyüsə də, onlara "Yarəhmədlilər" deyirlər. Və təkcə Cəbrayılda yox, bütün Qarabağda Yarəhmədlilər adla deyilən bir tayfadır. Cəbrayıldan bir dağ aşırımı o tərəfdə kəndləri olsa da, əsasən köçüb Cəbrayılda yaşayırdılar. Yarəhmədlilərlə bizim Xələflilərin tarixi qohumluğu var və mən bu barədə çox geniş danışmışam. Onların mərdliyi, qorxmaqlığı, sözün yaxşı mənasında koroğluyanə dəlilikləri indi də el arasında məsəl kimi dillər əzbəridir. Əlbəttə, hər hansı bir konkret ədəbi qəhrəmanın xarakterini, onun təbiətini açmaq üçün birinci növbədə onun mühitini, tayfasını, nəslini, bir sözlə, ədəbi qəhrəmanı yetirən mənəvi və tarixi şəraiti mənzərə kimi təqdim etmək birinci növbədə ədəbi qəhrəman haqqında danışan şəxsin borcudur. Bu mənada, Yarəhmədli obrazının nə demək olduğunu Mehman Hüseynovun "*Döyüsdən sonra döyüş*" kitabı kifayət qədər dolğunluğu ilə göstərə bilir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu əsər ixtisarla "Kredo" qəzetində "Tamamlanmamış gündəlik" adı ilə oxuculara təqdim olunmuşdu. Ancaq əsər bütöv şəkildə oxunanda məlum oldu ki, müəllif yalnız döyüş xatırələri yazmayıb, o, həm də ən qanlı savaşlardan da betər olan mənəvi savaş meydanındadır. Elə buna görə də, o, müharibə gündəliklərini, cəbhə təəssüratlarını olduğu kimi yox, həm də müharibədən sonra yaşadığı həyatın ağrı-acıları ilə qarışdıraraq - əgər belə demək mümkünsə, bir təndir çörəyi yapan çörəkçi nə cür ki, çörəyə maya qatır, nə cür ki, o çörəyin acimasını gözləyir, onun təndirə yapılmaq həddini bilir, eləcə də, Mehman

Mehman HÜSEYNOV

Hüseynov müharibədən bir uşağın doğulub yeniyetməlik yaşını keçdiyi qədər vaxtdan sonra (buna biz bir ömrə deyirik) bu təəssüratlara qayıdır. Həmin təəssüratları yeni həyatın mənəvi mühitində süzgəcdən keçirir. Və yalnız bundan sonra bizə qaytarır.

Həqiqətən ağırdır. Döyüşcü taleyini dinc zəmanədə, müharibəsiz dövrə - hərçənd ki bizdə müharibə qurtarmayıb - yaşayasan və görəsən ki, uğrunda canını, qanını verməyə hazır olduğun Vətənin sahibi olan insanlar sənə qarşı necə biganədirlər. Bundan artıq sarsıcı, bundan artıq təsirli - bəlkə də, bundan böyük zərbə təsəvvür etmək olarmı?

Bunun üçün yalnız müharibəni dərk etmək, müharibəni qavramaq bəs edərdi. Onun nə demək olduğunu bilmək bəs edərdi: "*Heç on-on beş dəqiqə keçməmiş düşmən artıq bizim istiqamətdə də hücumu keçdi. Bu arada bir düşmən tankı da peyda oldu. Biz düşmən tankını görüüb ona atəş açmağa başladıq. Lakin topun lüləsi lazım olan səviyyədən aşağı enmədiyindən tankı vura bilmirdik. Düşmən tankı isə elə birinci atəşlə... topu vurub sıradan çıxartdı*". Müharibəyə arxasındakı xalqın gücünə, qüdrətinə inanıb gedən döyüşcü təsəvvür edir ki, onun həm də ölkəsi qarşı tərəfdəki düşmənin tapınacağından daha güclüdür. Həm mənəvi, həm də maddi qüdrəti ilə. Əvəzində isə gördüyü sınıq-salxaq hərbi texnikadır. Qalır ancaq əsgərin özünün cəsarətinə, gücünə, qüdrətinə.

Mehman Hüseynovun bu əsərində bir əsas fikir təlqin olunur. Qarabağ müharibəsində Azərbaycan əsgərinin yeganə istinadgahı, tapınacağı qüvvə mənəvi dəyər, ruh gücü idi. Amma bütün bunlara baxmayaraq onun döyüş yoldaşları Camaləddin Məhərrəmov, Hidayət Eyvazov, Elxan Şahverənov, Murad İsmayılov, Kamal və gizir Adil adlı əsgərlər necə mərdlik və mərdanəliklə döyüşür. Bir sözlə

ifadəli eləməli olsaq, deməliyik ki, yəni qorxmur. Torpağın özünükü olduğunu bilir, Vətənin özündə Vətən üçün döyüşdükərini unutmurlar. Mehman da öz əsərində bu gün keçmişin dərslərini yada salaraq üzünü gələcəyə tutur, ona görə ki, gələcək nəsillərə desin, siz öz torpağınızda olanda düşmənin kimliyindən asılı olmayaraq güclüsünüz. "*Döyüsdən sonra döyüş*" əsərinin hikməti budur. Əsərdə elə həyəcanlı, elə dolğun, sözün həqiqi mənasında, dünya müharibələri tarixinin ağrı və acılarını yada salan məqamlar az deyil. Müəllif əlcəklərin, corabların içərisindən çıxan məktubların məzmunu ilə oxucuları tanış edir: "*Əziz əsgər balam.., sən mənim əllərimin istisini, hərarətini öz bədənində hiss edərsən*". Yəqin ki, bu, yaşı bir nənənin dilindən yazılib. Bəlkə də, yurda qayıtmaq, Vətənə dönmək istəyi işığı hələ ürəyində sönməmiş bir qarının, bir ixtiyarın ruhunun, lap elə canlı olsa da, ruha çevrilmiş varlığının səsi, sədasıdır bu sözlər.

Məlumdur ki, Hollivud kino sənəti ilə dünyaya meydan oxuyur. Ancaq bu, kino imperiyasının gücü yalnız texnikada və istedadlarda deyil, Hollivud həm də müharibə psixologiyasını öyrədib. Müharibədən qayıtmış əsgərin yaşadığı taleyin onun istək və arzuları ilə cəmiyyət qanunlarının uyğun gəlməməsi arasındaki təzadı verə bildiyinə görə istəyinə nail olur.

Mehmanın da bu əsərində dəyərli məqamlardan biri də belə təzadları aça bilməsidir. Anar Hüseynov adlı bir döyüşçünün ön cəbhədəki xidmətləri təqdir olunur, onun döyüş yolu göstərilir. Şəxsən tanıyanlardan biri kimi müəllif onun adını iftixarla çəkir. Ancaq Anar Hüseynovun evinə, daim yaşadığı ünvana onun fərariliyi haqqında inzibati orqanlardan məktub gəlir və ...Anar Hüseynov ön cəbhə xəttində ürək "yarasından" həlak olur. Zənnimcə, müəllifin nikbin əhvalı ən kədərli hadisələrdə, ən dərdli məqamlarda

Mehman HÜSEYNOV

özünü diktə edir, amma təskinliyi bunda görür ki, Vətən uğrunda vuruşmuş olan qəhrəmanların məzarları yeni nəsillər tərəfindən unudulmayacaq.

Mehmanın cəbhə təəssüratları, müharibə gündəliyi yalnız insanların - döyüşçülərin təbiətini təqdim etmir, o, həm də təbiətin özünün kəskinliyi və sərtliyi ilə müəyyən məqamlarda yaratdığı problemləri mənəvi baxımdan işıqlandırır: "*Tabor ağır-agır, çətinliklə irəliləyirdi. Buna səbəb isə dünəndən başlayıb yağan narın yağış və sulu qar idi. Bu qar-yağışdan sonra hər tərəf palçıq içərisində görünməz olmuş, yerimək olduqca çətinləşmişdi*". Sən demə, palçıqla dünya görünməz ola bilərmiş. Mehmanın təbiətlə bağlı bu üç-dörd sətirlilik klassik səviyyədə təqdim olunan təəssüratı ikili məna dayışır. Əlbəttə, birinci məna təbiətin özü ilə bağlıdır, ikincisi, lehma - palçıq mənəvi cəhətdən dünyanın üzünü bürüyüb. Yoxsa, düşmən özgə torpağında nə üçün müharibə aparmalıdır, nə üçün özgə torpağını mənimseməyə cəhd etməlidir? Və müəllisin özü də əsər boyu təlqin edir ki, əgər bir ovuc düşmənin arxasında dünyanın qara qüvvələri dayanmasaydı, heç bu dünyanın üzünü bu qədər palçıq və lehma bürüyə bilməzdı.

Təsirli məqamlar, döyüşcünün mərdliyinin üzə çıxdığı məqamlar o qədər dəqiq və aydın faktlarla və həm də son dərəcə inandırıcı təsvirlərlə göstərilir ki, biz qəhrəmanlığı təqdir olunan obrazların doğmaliğina şübhə etmirik: Qumbaraatan əsgər həlak olur. Telman Haqverdiyev zabit olsa da, sıravi döyüşcünün vəzifəsini icra edir. Pulemyotçu həlak olur. Əsərin əsas qəhrəmanı Mehman Hüseynov həmin anda daha zəruri hesab etdiyi üçün snayper gülləsindən qorxmayaraq pulemyotçu missiyasını daşıyır: "*Mən pulemyotçu deyildim. Ancaq özünüz bir anlıq təsəvvür edin ki, güllələr yağış kimi üstünə yağır. Göz açmağa imkan olmasa da, heç kim ölmək istəmir. Və yalnız belə məqamda*

susmuş pulemyotu dilləndirmək artıq məcburiyyətdir".

Əsərdə elə sətirlər, ayrı-ayrı epizodların elə qısa, ləkənətli təsviri var ki, bunlar zamanın ağrısını içində yiğmiş mükəmməl şeir misraları, poetik lövhələrdir: "Ay Allah, bu qış gecələri nə yaman uzun olurmuş. Soyuq külək, qar adama göz açmağa imkan vermir. Yaralılar, iniltılrlə bərabər bizi yarı yolda qoyub getmiş həkimin namərdliyi..."

Əsər boyu belə sarsıcı məqamlar çıxdı. Saat mexanizmi kimi dəqiqliklə işləməli olan bütöv bir canlı orqanizmə bərabər olan orduda da səhvələr olur. Ümumi hücum planları hazırlanır. Mehmangilin dəstəsi hücuma keçir və sonra məlum olur ki, sağ və sol cinahlar hərəkət etmir. Dəstə demək olar ki, asanlıqla mühasirəyə düşür. İndi başqalarının etdiyi səhvi sən özün fəhminlə, bacarıqla, qorxmazlığınla düzəltməyə borclusən. Əks təqdirdə, kütləvi halda ölüm sənin həyatına son qoyacaq. O mühasirədən çıxma anları da çox canlı və dəqiq verilib.

Mehmanın döyüş yolu "*Döyüsdən sonra döyüş*" adlanan müharibə gündəliyindən, səhifələrdən göründüyü kimi, Cəbrayıldan Murovadək, Gədəbəy, Azərbaycanın Ermənistənla sərhəd olan qərb ucqarlarına qədər davam edir. Və bu yol yalnız döyüş yolu kimi təəssürat yaratmır. Başqasının yetmiş-səksən bəlkə, yüz ilə qədər yaşıdığı bir ömrün mahiyyətini ifadə edir.

Əsərdə çox dərin psixoloji məqamlar var. Gələcək müharibə tarixləri üçün bu məqamlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mehman yeri gəldikcə, dünya müharibələri tarixindən maraqlı faktlara istinad edir. Bir həftəlik evə getməyə icazə istəyən əsgərə general-major Həzi Aslanovun cavabı o qədər yerində və dəqiq verilib ki, bunun əbədi bir dərs olduğunu bütün xalqlar, müharibə taleyi yaşıyan bütün ölkələr yaddaşında əbədi saxlamalıdır: "*Əsgər qoca nənəsinin yaşıdığı evin külək atmış damını təmir etmək üçün icazə*

Mehman HÜSEYNOV

istəyir. General əsgərə çox həssaslıqla yanaşır. Və tezliklə nənədən xəbər gəlir: - Ay bala, nigaran qalma, evimi təmir elədilər". Zənnimcə, Mehman Hüseynovun bütün xalqa ünvanladığı çox dəyərli bir xəbərdarlıqdır bu.

İsa Hüseynovun "*Tütək səsi*" əsərindəki məlum xəbərdarlığa bənzəyir. Döyüşən əsgər bilməlidir ki, arxada hər şey qaydasındadır.

Əsgərin psixologiyası, əsgərin düşüncəsi yalnız bircə düsturla tənzimlənir. Onun tanıdığı bircə ünvan var. Bu ünvanın adı Vətəndir. Və yalnız o, bu idealla vuruşa bilir ki, Vətəndə ədalət hakim olsun. İnsanlar qəddarlıqla, haqsızlıqla üzləşməsinlər. Əsərin əsas qəhrəmanı baş leytenant M.Hüseynov üç günlüyü məzuniyyətə gəlib çörək növbəsindən kənara sixışdırılan qucağı uşaqlı ananı görəndə ona növbəsiz verilmiş üç çörəkdən birini bu qucağı uşaqlı anaya verir: "*Mən üç çörək almışdım. Birini qadına verirəm. Pul vermək istəyir. Hirslənirəm. Çörəyi zorla uşağın qucağına qoyuram. Uşaq sevinir. Elə mən də sevinirəm. Axı biz həm də bu uşaqlar üçün yaşayırıq, vuruşuruq*".

Konkret hadisə və son dərəcə dəqiq nəticə. Əgər əsgər həmin anda uşağın yanından laqeydiliklə keçə bilsəydi, onda onun vuruşmağının nə mənası olardı? Onda, ümumiyyətlə, bu əsgər döyüşdə qalib gələ bilərmi?

...Həyatı epizodlar, müharibənin odları, alovları altında dinc insanların qayğıları, istəkləri, arzuları haqqında da Mehman yeri gəldikcə çox təsirli lövhələrlə danışır. Bu da onun yazıçılıq müşahidəsindən yalnız "*gündəliyə*" bağlı olmadığından və həyatı bəsirət gözü ilə görə bildiyindən irəli gəlir. Hamlet adlı bir kişidən danışır. O, Murov ətrafında, yaxud Goranboyludur. Hamlet anasını tez itirib. Sonra da atasından məhrum olub. Çətin günlər yaşadı. Amma tale ona qıymayıb, böyüyüb. Düz əlli ildən sonra anasının məzarı üstünə abidə daş qoydurub: "*Qəbrin üstünü götürdüürəndən*

sonra rahatlıq tapdim. O gecə, bəlkə də, sevindiyimdən yata bilmədim. Elə həmin gecə anamı yuxuda gördüm". Və yenə müəllifin çox dəyərli nəticəsi: "Bəlkə, bu, ana borcunu ödəyən övlada ananın əlli ildən sonra xeyir-duası imiş. Nə bilmək olar?"

Müharibə xronikası, müharibə həyatı Azərbaycan ədəbiyyatında həm XX əsrin ikinci yarısında, həm də Qarabağ müharibəsinin timsalında son onillikdə az və ya çox dərəcədə öz əksini tapıb. Amma zaman keçdikcə müharibənin - insan qanına susamış olan bu yırtıcının mahiyyəti daha çox aşkarlanmaq üçün "*Döyüsdən sonra döyüş*" kimi əsərlərə möhtacdır.

Ernest Heminquey cəbhə xatırələrində, "*Ölvida, silah*" romanında, Θ.Əbülhəsən "*Müharibə*"də, A.Çakovski "*Mühasırə*"də, İsmayııl Şixli "*Cəbhə gündəlikləri*"ndə... və sonsuz sayda dünya ədəbi irsindən nümunələri yada salmaq olar. Mehman Hüseynovun "*Döyüsdən sonra döyüş*" əsəri də bu sıradə bir damladır. Ancaq öz rəngi, dadı və yaddan çıxmayan təsiri ilə fərqlidir və müəllifin özünü təqdim edə bilir: "*Minalanmış sahənin müşahidəsinə gedən komandırə bir minaaxtaran əsgər də həvalə olunur. Komandır ərazini diqqətlə müşahidə edir, asta-asta addimlayır. Tam minalanmış sahəyə yaxınlaşanda intuisiya ilə əlində minaaxtaran cihaz tutmuş əsgəri saxlayıb özü qabağa keçir. Bir qədər irəlilədikdən sonra münasib yer tapıb dayanır. Əyləşib siqaret yandırır, əsgərə də yanında yer göstərir. Ona minaaxtarmaq təcrübəsi haqqında suallar verir: İndi burada mina olsa, yerini göstərə bilərsənmi? - soruşur. Əsgər minaaxtaran cihazı qabağa tutub deyir: Göstərərdim, ancaq aparati enerji ilə təmin edən daş yoxdur*". Müəllif bundan sonra bircə cümlə işlədir. "*Bu, bizim müharibənin reallığı idi*". Yaxud müşahidə məntəqəsindən koordinator topların atəş hədəfini korrektə edir: "*Əlli metr sağa götürün!*". Atəş

Mehman HÜSEYNOV

gecikir. Qızğın döyüşdən sonra sakitlik məqamında top batareyasının komandirindən nə üçün atəşin gecikdiyinin səbəbini soruştururlar. Cavab: "Biz topları yiğişdirib əlli metr sağa çəkdik, ona görə gecikdik".

Mehman Hüseynov heç bir izahat vermədən yenə belə bir nəticə ilə sözünə yekun vurur. Biz mühəribəni bu cür aparırdıq. Biz Milli Ordumuzu bu təfəkkürdə, bu cür hərbi savada malik əsgərlərlə qururdıq. Sən demə, hədəfin yerini koordinasiya ilə dəyişmək əvəzinə hərbdən əvvəl musiqiçi olan topçular topun özünün yerini dəyişmişlər.

... Mehmanın iztirabları, hissəleri, duyğuları sözün həqiqi mənasında hər hansı bir əsgərin hissələri və duyğularıdır. Özü də mən Mehmanın döyüşü psixologiyasını azərbaycanlı düşüncəsindən başqa elə ümumiyyətlə, ümumdünya döyüşü psixologiyası hesab edərdim. Ləyaqətlə vuruşmuş əsgərlərin hər birinin taleyi elə Mehmanın taleyidir: "*Mən ordudan tərxis olunub gələndən sonra elə bilirdim ki, hər yerdə məni hörmət-izzətlə, gülər üzərə qarşılayacaqlar*". Çünkü onun xidmətləri dövri mətbuatda, kitablarda, sənədli filmlərdə təqdır olunmuş, onun cəsarətli döyüş xidmətləri Fəxri fərman, təşəkkürlər və pul mükafatları ilə təltiflənmişdi. Özü demiş, həmin dövr üçün nüfuzlu mükafat sayılan "*Şah İsmayıllı Xətai*" fəxri fərmani ilə də təltif olunmuşdu. Yenə Mehmanın heyrət doğuran bircə cümləlik qənaəti: "*Amma deyəsən mülki həyatda belə şeylərə o qədər də ehtiyac olmurmuş*".

Əsərdə yaddaqlan obrazlar çoxdur. Camaləddinin, Cəsarətin, Cəmiyyətin, Yusifin, Hüseynxanın - hər birinin haqqında sinədolusu, məhəbbətlə danışan müəllif belə bir fikri təlqin edir ki, biz insanlara inanmalıyıq. Əlbəttə, bu sırada onun dayısı Qasım Qasımlıya münasibəti yalnız dayıbacıoğlu münasibəti deyil. O, Qasım Qasımlını mühəribənin arxasında dayanmış, döyüşünün mənəvi cəhətdən dayağı

olan bir kişi kimi tərənnüm edir. Bağının və Mehmanın şəkli dərc olunmuş - geniş müharibə xronikası çap olunmuş qəzeti Qasım Qasımlı köşklərdən alıb camaata paylayır: "Baxın, bu, "Azərbaycan Ordusu" qəzətinin birinci səhifəsində şəkli dərc olunmuş əsgərlər mənim bacıoğlu llarındır". Bu, Vətən uğrunda vuruşan əsgərlə fəxr edən vətəndaşın sözüdür.

Əsərin digər məziyyətləri haqqında, xüsusilə, şirin dili barədə nə qədər desən danışmaq olar. Mehmanın dili xalq dilidir. Xalq təfəkkürünün ifadəsidir. O, yeri gəldikcə xalq deyimlərindən, atalar sözlərindən istifadə edir, ayrı-ayrı sənətkarların ədəbi nümunələrindən, xüsusilə, müharibədə cəsarətli döyüş yolunu müşahidə etdiyi Abdulla Qurbaninin əsərlərindən nümunələr gətirir. Bununla da sənədli-publisistik povestini daha oxunaqlı edir. Əsər oxucunu gərginlikdə saxlayır, ona həyəcan gətirir. Tam vicdani hökmələ demək olar ki, hər hansı bir diqqətli oxucunun ruhunu təmizləmək üçün çox dəyərli ədəbi nümunədir.

Ola bilsin ki, Mehman tamamlanmamış, yarımcıq qalmış gündəliyini özü dediyi kimi, azad olmuş torpaqlarımızın üzərində məmənunluqla, ləyaqətlə, alın açılılığı ilə gəzdiyi zamanlarda tamamlaya bilər.

...Dəxli yoxdur. Əsər tamdır, gözəldir və kifayət qədər oxunaqlıdır.

...Nöqsanlar isə həmişə var. Nöqsan axtarmaq istəyənlər üçün biz də səmimi bir etiraf edək. Gördüklərimizdən danışmadıq, duyduqlarımızdan danışdıq.

"Döyüsdən sonra döyüş" əslində, sabaha ünvanlanmış bir məktubdur. Əlbəttə, bu məktubu oxumaq istəyən üçün. Bəlkə də, səmimi etiraflardır.

* * *

Ən səmimi yazı, ən duyğulu yazı bəlkə də, o zaman qələmə alına bilər ki, insanın mənəvi harmoniyası etiraf üstə köklənsin. Biz çox ehtimal ki, səhv bir düşüncə ilə etirafların

Mehman HÜSEYNOV

yalnız günahların boyuna götürülməsi, təsdiqi anlamındayıq. Ancaq etiraf yalnız günahlar deyil. Etiraf yaşlanmış həyatın öz rəngində - ağ və qara çalarları ilə yenidən dilə gətirilməsidir. Başqa sözlə, yaşlanmış həyat təəssüratlarının sözə çevrilməsidir. Əlbəttə, söhbət yalnız günahlardan gedirsə, onun dilə gətirilməsi danışanın özündən xüsusi mərdlik tələb edir, dəyanət tələb edir. Günahlarının müqabilində cəmiyyətin ona vuracağı zərbələrə necə dözə biləcəyi, davam gətirə biləcəyi - bütün bunlar etirafdan sonrakı mərhələ üçündür - əsas şertdir. Ancaq söhbət yaşlanmış həyatın təəssüratlarını təzədən dilə gətirməkdən, onu yenidən yaşadığın əhval ilə birlikdə cəmiyyətə qaytarmaqdan gedirsə, bu, daha çətindir. Kimsə sənin hər hansı bir günah müqabilində etirafını bağışlaya da bilər, bağışlamaya da. Bu, sənin üçün nə qədər dərəcədə zərbə olacaq, artıq sənin həyata döyünlük imkanından asılıdır. Həyat təəssüratlarını dilə gətirmək, onu yaşadığın zamandakı kimi sevinclərlə, kədərlərlə, həyəcanlarla, sarsıntılarla həyat və ölüm qorxusu altında yaşadığın məqamların əhvali ilə yenidən canlandırmaq və əlbəttə, söz vasitəsilə canlandırmaq daha çətindir. Burada kimsənin tənəsindən söhbət getmir, burada vicdani bir təminatdan söhbət gedir.

16.03.2010

DÖYÜŞDƏN SONRA DÖYÜŞ
("Müharibə gündəliyindən səhifələr")

Mehman HÜSEYNOV

MÜHARİBƏ GÜNDƏLİYİNDEN SƏHİFƏLƏR

Mən gündəlik yazmağı xoşlamıram. Amma hərdənbir keçdiyin ömür yoluna nəzər salıb keçmiş xatırlayarkən, istər-istəməz ağır, çətin və xoş anları yada salmalı olursan. Bax elə onda, o zaman hər hansı bir qeydiyyat aparmadığında görə insan ömrü boyu heyif silənir. Bəzən elə anlar olur ki, keçmişə nəzər salmalı olursan. Axi bu, həm də sənin keçmişindir.

Məndə də bu hiss doğma rayonumuz Cəbrayıl işgal olunandan sonra yarandı. Cəbrayıl rayonu işgal olunanda mən Mərkəzi Hərbi Qospitalda müalicə olunurdum. Qospitalda müalicədən sonra hərbi hissəmizə qayıtdım. Hissəmiz təlim-toplanış məntəqələrindən birində yerləşirdi.

Əlbəttə, burda olan şərait daimi məskunlaşma yerlərində olduğu kimi deyil, ondan xeyli fərqlənirdi. Su maşınlarla gətirilirdi. Səyyar mətbəxlər quraşdırılmış, şəxsi heyətin qalması üçün çadır-palatkalar hazırlanmışdı.

Gündəlik təlimlər, nəzəri məşğələlər ciddi şəkildə keçirilirdi. Bu məşğələlərin birində hətta ehtiyatsızlıqdan on beş nəfərə yaxın əsgərimiz mərmi partlaması nəticəsində həlak olmuşdu. Bu hadisədən sonra təlimlərə daha ciddi fikir verilir, diqqət artırılırdı.

22.12.1993-cü il tarixdə əmrlə yeni döyüş bölgəsinə yollandıq. Hərbi texnika və maşınlar kolonna şəklində təyin olunmuş marşrut üzrə hərəkət etməyə başladılar. Marşrut əvvəlcədən müəyyən olunsa da, biz əvvəlcə Ağcabədi rayonuna, sonra isə Tərtər rayonuna gəldik. İki gün burada qalandan sonra bizi Ağdam döyüş bölgəsinə gətirdilər. "Narlıq" adlanan bir ərazidə müvəqqəti dayanmalı olduq. Təxminən gecə saat 3 radələrində çadırları qurub yekunlaşdırından bir qədər sonra - saat 4-də həyəcan siqnalı ilə bizi qaldırdılar.

2-ci və 3-cü taborlar yerli bələdçilərlə birlikdə döyüş

Mehman HÜSEYNOV

bölgəsi olan Salahlı və Qərvənd kəndlərinə gəldi. Taborlar yerli bələdçilərin göstərdikləri yollarla birlikdə irəli hərəkət edirdi. Tabor körpünü keçəndən sonra bələdçilər qəfildən yoxa çıxdılar və tabor mühəsirəyə düşdü. Burada Ağdam torpağında Cəbrayılın ilk şəhidləri - tabor komandiri Şakir müəllim, qərargah rəisi Əli Hüseynov və səksənə yaxın əsgər şəhid oldu. (Şakir müəllim və Əli ilə tanışlığım hələ Qarabağ müharibəsindən xeyli əvvəl olub. Şakir müəllimlə istilik idarəsində işləyərkən, Əli ilə isə Araz kolxozunda baş aqronom işləyərkən.)

Ertəsi gün səhər-səhər bir nəfər bizə yaxınlaşdı. Bu, 1-ci bölüyün komandiri Paşa oğlu Rasim idi. Rasim də, demək olar ki, olduğumuz bütün döyüşlərdə iştirak etmişdi.

Növbəti hücuma getməzdən əvvəl Rasim məni və Nazimi bir kənara çəkib dedi ki, ay qardaşlar, gələn əmrə əsasən, bu gecə mən öz bölüyümlə hücuma keçməliyəm. Amma bir məsələ var ki, mənə də iki nəfər bələdçi veriblər. Mənsə onlardan şübhələnirəm. Hər halda siz həm bölüyün, həm də demək olar ki, briqadanın bütün əsgər və zabitlərini sıfətdən də olsa tanıyırsınız. Xahiş edirəm, mənə bu məsələdə kömək edəsiniz.

Əvvəlcədən qurduğumuz plana əsasən, biz Rasimin bölüyünə gəldik. Guya, təsadüfən, Rasimlə görüşmək istədiyimizi bildirdik. Nazim Rasimlə əmioğlu idi. Bölkədə bizi Rasim qarşılıdı. Rasimlə şirin-şirin görüşdük.

Açı da olsa, şübhələrimiz doğrulmuşdu. Rasimə verilən iki nəfər bələdçi artıq yoxa çıxmışdı. Nə qədər axtardılassa, onları heç yerdə tapa bilmədilər. Məcbur qalıb təcili surətdə operativ yaxın taktiki planlarımızda köklü dəyişikliklər aparmalı olduq.

Bu gün bütün maşın və başqa texnikalar yanacaqla təmin olmalıdır. Bu işlə briqadanın yanacaq-sürtgü materialları rəisi, baş gizir Cəfər Behbudov özü şəxsən məşğul olur. O, öz işinin öhdəsindən layiqincə gəlir.

Onun ən yaxın xidmət yoldaşlarından biri də Fətəliyev Əlidir. Əli də uzun müddət Cəbrayıl rayon hərbi komissarlığının sürücüsü işləyib. Rayonda hamı onu "Sirikli Əli" kimi tanıyordu.

Baş gizir Cəfər Behbudov 30 ildən artıq bir müddət ərzində Cəbrayıl rayon hərbi komissarlığında gənclərin hərbi xidmətə çağırışı şöbəsində işləyib. Döyüş vaxtı yanacaq-sürtgü materialları rəisi işləsə də, rayon uğrunda gedən döyüşlərin əksəriyyətində iştirak edib. Bir neçə dəfə yüngül xəsarətlərlə yanaşı, bud nahiyyəsindən gullə yarası alıb. Cəbrayılda yaranan ilk "Ərazi müdafiə batalyonu"nun yaradıcılarından və təçkiliatçılarından biri olub. Haqqında rayon qəzetində dəfələrlə tərif dolu məqalələr yazılmışdı. (Hazırda təqaüddədir).

Baş gizir Behbudov Cəfərin sonralar etdiyi söhbətlərdən:

-Mən 1992-ci ilin avqust ayının əvvəllərində öz bölüyümüzlə Şayaq yüksəkliyi istiqamətində hücuma keçdik. Həmin vaxt bizim bölüyün tərkibində Əliyev Rəşid, Rəhimov Asif, Səxavət, Nurəddin, ad və soyadlarını unutduğum bir çox döyüşçülər də iştirak etmişdi. Və bundan başqa avqust ayının ortalarında Sur kəndi uğrunda gedən əməliyyatlarda iştirak etmişəm. Həmin vaxtkı komandirimiz mayor Nazim Yusifov da bu əməliyyatda bizimlə birlikdə iştirak edirdi. Sur kəndini düşmənlərdən azad edib öz nəzarətimiz altına aldiq. Bu döyüşdə xeyli sayıda yaralanan və şəhid olanlarımız oldu.

Təxminən 2009-cu ildə görüşlərimizin birində Cəfər dedi ki, ay Mehman, ay əmioğlu, bu köçkünlük hamını dərdə salıb. Neçə müddətdir ki, hər gecə doğma Cəbrayılı yuxularımda görürəm. Elə bu səbəbdən də mən öz dərdimi bir kağız parçasına köçürmüşəm

Ali baxdim, ürək ağrısı ilə içindən gələn kövrək duyğularını, incə hissərini bir kağız parçasına köçürərək belə bir şeir yazmışdı:

Mehman HÜSEYNOV

Ziyarət dağının mehi gözəldir,
Yamyasıl meşəli Siriyim mənim.
Dağtumas, Diridağ mənim oylağım,
Ağoglan dağını görə bilmədim.

Buz kimi dupduru Ayı bulağım,
Suyundan doyunca içə bilmədim.
Ceyran-cüyürləri suya gələndə,
Dərin çaylarından keçə bilmədim.

Çinarlar da əsgər kimi düzülüb,
Susuzluqdan yarpaqları tökülüb.
Güllərdən qanadları qırılıb,
Dərddən qəmdən qol-qanadı bükülüb.

Qol-qanadı yanlarına əyilmiş,
Xan çinarı qucaqlayıb ağladım.
Kömək üçün heç nə edə bilmədim,
Güçüm çatdı gözlərimə, ağladım.

Bizi - topçuları üç gündən sonra Salahlıdan çıxardıb "Atçılıq sovxozu" adlanan ərazinin aşağı hissəsindəki 3 km-lük bir əraziyə göndərdilər və həmin ərazini bizə tapşırdılar. Ərazi əsasən düzənlik, müəyyən hissədə bağ-bağat və üzüm-lük sahəsindən ibarət idi. İlk öncə ərazi ilə ətraflı tanış olmaqdan ötrü hər tərəfi nəzərdən keçirdik.

Mən divizion komandiri leytenant İlham Məmmədovla bizə qədər həmin ərazidə xidmət etmiş hərbçilərdən bizim üçün ayrılmış ərazinin minalanmış sahəsini göstərən iş xəritəsini tələb edərkən, "Bizdə belə bir xəritə olmayıb" - deyə cavab verdilər. Halbuki, minalanmış bütün ərazilər, heç olmasa, tabor səviyyəsində olan xəritələrdə göstərilib qeyd olunmalı idi.

Bizdən əvvəl burda olan hərbçilər dedilər ki, bu əraziyə hələ düşmən tərəf bir güllə də olsun belə atmayıb. Bizə də

qəribə gələn bu idi ki, necə ola bilər, düşmən ola və sən tərəfə güllə atmaya.

Ertəsi gün divizion komandiri leytenant İlham Məmmədovla birlikdə alayın qərargahına gəldik. Qərargahda həm əsgərlərin ərzaq, geyim, həm də maliyyə məsələlərini həll etməli idik. Mən hətta bütün döyüş gedən dövrlərdə də əsgərlərin əməkhaqqında gecikmələrin olduğunu görməmişəm.

Söz yox, bir çox hallarda geyim və ərzaq təminatında müəyyən gecikmələr və çatışmazlıqlar olurdu, əməkhaqqı isə həmişəki vaxtında ödənilirdi.

Qayıdanda yolüstü divizion üçün səhra mətbəxi də aparmalı olduq. Briqadada növbətçi maşın olmadığından, bir qədər gözləməyi məsləhət bildilər. Biz mətbəxi götürməyə hazırlaşarkən isə xəbər verdilər ki, artıq ermənilər bizim əraziyə hücumu keçiblər.

Mətbəxi götürmədən İlhamla 8 km-lik yolu qaça-qaça gedib, əraziyə çatdıq. Ərazidə qızığın döyüş gedirdi. Biz də döyüşə atıldıq. Qüvvələr bərabər deyildi. Düşmən bizdən həm canlı qüvvə, həm də texnika sarıdan xeyli üstün idi.

Çox qəribədir ki, arada bizim vertolyotlar düşmən istiqamətinə bir dəfə uçuş edib, heç bir atəş açmadan geri qayıtdılar. (Əgər səhv etmirəmsə, bunlardan biri yük, 4-ü isə "Kobra" tipli hərbi qırıcı vertolyotlar idi).

Vertolyotların uçuş nizamı olduqca peşəkar görünüşdə idi. Biz fikirləşdik ki, yəqin düşmən mövqeyində heç bir canlı qüvvə qala bilməyəcək. Amma çox heyflər olsun ki, bu bizim fikirləşdiyimiz kimi olmadı. Vertolyotların düşmən üzərinə hücumunu görüb biz də irəli hərəkətə başladıq. Çox əfsuslar ki, vertolyotlar bizə, nədənsə, kömək etmədilər. Elə bil təlim uçuşuna çıxmışdilar. Düşmən ərazisindəki mövqelərdə sadəcə bir dövrə vuraraq geri qayıtdılar.

Düşmən isə texnikanın hesabına irəliləyirdi. Onlar əvvəlcə bizim sağ tərəfimizdəki yolla irəliləyən bir yanacaq

Mehman HÜSEYNOV

maşınımızın atəşə tutaraq dəlik-deşik etdilər. Sürürü maşın-dan düşərək özünü yaxınlıqdakı xəndəyə atdı. Bizim əsgərlərdən biri (Nazim) düşmənin bir "BMP"sinə vurub sıradan çıxarmağa çalışırdı. Qalan əsgərlər də düşmənin xeyli canlı qüvvəsini məhv edib, onların irəliləməsinə maneçilik törədirdilər.

Elə birinci döyüşümüzdə əsgərlər Əhmədov Anar və Nazim (soyadını unutmuşam) həlak oldular. Düşmən tankları isə dayanmadan bizim mövqeləri aramsız olaraq mərmi yağışına tutmuşdu.

Kiçik leytenant Məmiyev Nazim mövqenin sol cinahında, biz isə sağ cinahda düşmən hücumunun qarşısını almağa çalışırdıq. Ərazidə qızığın döyük gedirdi.

Güclü mərmi partlayışı nəticəsində Qəşəm adlı döyüşçü aldığı kontuziya nəticəsində əlindəki qumbaranın dəstəyini sıxılmış vəziyyətdə saxlayaraq, silahsız bir vəziyyətdə özündən asılı olmayıaraq, sağa-sola hərəkət edirdi, heç kimi eşitmək iqtidarında deyildi.

Bu vaxt kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin çox ustalıqla qumbaranı Qəşəmin əlindən alıb ani surətdə xeyli kənara ataraq, zərərsizləşdirdi. Qəşəmi isə daha təhlükəsiz bir əraziyə gətirib oradan isə tibb məntəqəsinə göndərdilər.

Kiçik leytenant Məmiyev Nazimin yanında Xanlar (indi-ki Göygöl) rayonunun hərbi komissarlığından səfərbərliklə çağırılmış iki zabit də vardi. Birinin adı Katib, o birisininki isə Cəmil idi. Cəmil kişi yaşıydı. Buna görə də hamımız onu "Batyā" deyə çağırırdıq.

O, həmişə deyərdi ki, mən bu yaşimdə arxa cəbhədə yəqin ki, çox iş görə bilərdim, nəinki ön hissədə. Nazim onu çox cətinliklə döyük mövqeyindən geri gətirə bildi.

Gələn əmrə əsasən bir qədər geri çekildik. Lakin mövqe hələ də bizdə idи. Çayı keçərkən leytenant İlham Məmmədov öz silahını itirdi. Bir dəstəyə leytenant Əliyev Qabil, o biri dəstəyə isə leytenant Məmmədov İlham başçılıq edirdi. Bu

döyüş dekabr ayının 31-də olmuşdu.

Ertəsi gün alayın yerləşdiyi sahəyə gəldik. Bu ərazini həm də alayın qərargahı adlandırmaq olardı. Bu döyüşdə də çoxlu ölü və yaralanan oldu, xeyli itkinlər olduğu da aşkarlandı. Mövqedə bizi başqa hərbi hissənin döyüşçüləri müvəqqəti əvəz etdilər.

Yaralanmış, yorulmuş, əzgin əsgərlər hərə bir tərəfdə öz işi ilə məşğul idi. Hami gördüyü döyüş mənzərəsinin çətin anlarını bir daha gözləri önündən keçirirdi. Ağır yaralıları tibb işçiləri müalicə edir, yaraları sariyıldırlar. Qalanlar da dincəlirdi. Bu bir neçə gün ərzində yorulub əldən düşmüş əsgər və zabitlər yuyunur, saç və saqqallarını qaydaya salırdılar.

Hami növbəti hücuma hazırlaşırdı.

Hami qisas anını, intiqam zamanını gözləyirdi. Biz yenidən hücuma keçib düşmənə öz gücümüzü göstərməliydik. Hələlik isə hazırlıq gedirdi.

Yanvar ayının 4-də Atçılıq ferması istiqamətində yenidən hücuma keçdi. Əvvəl-əvvəl çox yaxşı irəliləyiirdik. Amma nədənsə get-gedə bu irəliləyiş zəiflədi. Düşmən hündürlükdə olduğundan bizim bütün hərəkətlərimizi hərtərəfli izləyərək qabaqlayıcı tədbirlər görə bilirdi. Bu isə bizim irəliləməyi-mizi xeyli əngəlləyiirdi. Düşmən texnikası yenidən bizi mərmi yağışına tutdu.

Onu da qeyd edim ki, biz Ağdam döyüş bölgəsində olarkən topumuz yox idi. Bütün bu döyüslərdə biz topsuz topçular olaraq piyada döyüşçülər kimi iştirak edir və döyüşürdük.

Bu döyüslərdən birində divizionun rabitə rəisi kiçik leytenant Hüseynov Ziyafət üz və bədən hissəsindən yüngül yaralandı, sıravi Əliyev Əkbər isə qapalı kəllə-beyin travması və kiçik xəsarətlər aldı.

Bir neçə gün də bu ərazidə qalandan sonra bizi yanvar ayının 8-də yenidən başqa bir təlim mərkəzinə gətirdilər. Bu

Mehman HÜSEYNOV

mərkəz də əvvəlki təlim mərkəzlərindən heç nə ilə fərqlənmirdi.

Bu təlim mərkəzlərində, əsasən, formalaşma gedir, böyük və taborlar yeni gəlmış xidmətçilərlə, ehtiyatda olan zabit və əsgərlərlə komplektləşdirilirdi.

Yenə də açıq sahədə, soyuq çadırlarda qalmalı olurduq. Burda olan çətinliklər də kifayət qədər idi.

15 günlük təlim və formalaşmadan sonra bizi başqa bir döyüş ərazisinə gətirdilər.

Biz təlim mərkəzində olarkən bizimlə birlikdə Samux rayonundan olan Usaməddin adlı bir əsgər də var idi. Təlim vaxtlarında olarkən bir neçə dəfə onunla Samux rayon ərazisindəki meşəyə odun gətirməyə getmişdik. Təsadüfən meşəyə yaxın ərazidə onun xalası gillə rastlaşdıq. Bizi görən kimi çox sevindilər və bizdən xəbərsiz olaraq qoyun kəsdikləri məlum oldu.

Elə sevinirdilər ki, elə bil öz doğma övladları ilə görüşürdülər.

Bu vaxt yadına bir hadisə düşdü. 1992-ci ildə Cəbrayıl rayonunda yaradılmış ərazi-müdafıə batalyonunu ləğv edib, yeni adla hərbi hissə yaratmışdır. Yeni yaradılmış hərbi hissə rayon əhalisində böyük ruh yüksəkliyi əmələ gətirmişdi. Bu hərbi hissədə həm könüllülər, həm ziyahilar, həm səfərbərliklə çağrılmış, həm də əsgər yaşına çatmış gənclər xidmət edirdi. Zabit heyəti çatışmadığından, kim hansı hərbi sahəni yaxşı bacarırdısa, onu həmin sahə üzrə başçı, yəni komandır təyin edildilər. Briqadada vur-tut ona yaxın peşəkar hərbçi var idi.

Briqadaya əvvəller mayor Nazim Yusifov (o Cəbrayıl Rayonunun hərbi komissarı idi.), kapitan Ruhulla Babayev, polkovnik-leytenant Lətif Hüseynov, hazırda Ali Hərbi Məktəbin rəisi vəzifəsində çalışan general-major Heydər Piriyev, mayor Mahir Həsənov, polkovnik-leytenant Nizami Əhmədov, mayor Ramiz Quliyev və başqaları rəhbərlik

etmişdilər.

Mən mayor Nazim Yusifovdan başqa, yuxarıda sadaladığım komandirlərin hamısı ilə birlikdə keçirilən bütün döyüş əməliyyatlarında iştirak etmişəm. Hərbi hissənin yarandığı gündən axıradək Kamil müəllim bizim siyasi rəhbərimiz olmuşdu. Mayor Elbrus Bəkirov isə arxa işlər üzrə komandirin müavini vəzifəsində xidmət edirdi.

Mayor Həsənov Mahir briqadaya komandır gəldiyi ilk gündən başlayaraq, əvvəlcə özü şəxsən gəzərək, postlarla tanış oldu.

Yaxşı yadımdadır, bir dəfə biz onunla görüşərkən "Bəs qalan bir topu harada yerləşdirək?" - deyə soruşub, İlhamın və mənim üzümə baxdı. Mənə aydın oldu ki, biz topçuların fikri onun üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Xeyli məsləhətləşəndən sonra ümumi nəticə belə oldu ki, həmin topu Füzuli rayonu ərazisindən keçən yolla gətirərək, Qaracallı kəndinin üstündəki yüksəklikdə yerləşdirmək lazımdır. İndi əsas və vacib məsələ topun həmin hündürlüyü necə və hansı yollarla qaldırılması idi. Çünkü bizim ərazidən həmin hündürlüyü yol yox idi.

Mən və leytenant İlham Məmmədov mayor Mahir Həsənovla birlikdə onun xidməti maşınınда Füzuli rayonunun Qaradağlı kəndindən keçən yolla həmin yüksəkliyə gəldik.

Yeni mövqe müşahidə və müdafiə baxımından çox əlverişli idi. Doğrudan da çox əlverişli bir mövqe idi. Dağa çıxan yol da demək olar ki, normal vəziyyətdə qalmışdı. Biz dərhal geri qayıdıb, topu qosqu vasitəsi ilə Qaradağlı kəndinə qədər gətirdik, burda yerləşən yerli böülüün ərazisində müvəqqəti saxlayaraq, axşamın düşməsini gözlədik. Qaranlıq düşəndə isə çox çətinliklə olsa da, topu həmin hündürlüyüə çıxarda bildik.

Bu zaman biz öz öhdəmizə götürdüyümüz "Günəşli" postunda növbədə olan "başçı" kiçik leytenant Məhərrəmov

Mehman HÜSEYNOV

Camaləddin topu yüksəkliyə çıxardığımızı görüb bir neçə əsgərlə artıq oraya gəlmışdı. Traktor topu yerləşdirmək üçün geniş bir sahə düzəltdi. O gecə səhərə qədər əsgərlər, mən və Camaləddin top üçün səngər, mərmilər üçün yer düzəldik.

Sağ olsun bizim qoçaq əsgərləri, İsmayılov Cəmiyyət, Ağayev Mətləb, Taleh (soyadını unutmuşam), Əhmədov Telman və adlarını unutduğum neçə-neçə başqaları fədakarcasına çalışırdılar.

Onu da qeyd edim ki, Əhmədov Telman Bərxuda oğlu Qarabağ müharibəsi başlayanda Bakı şəhəri Nizami rayonunda yaşayırırdı. Məlum hadisələrlə əlaqədar bizim hərbi hissəyə öz ərizəsi əsasında, könüllü olaraq gəlmışdı.

Axşam yüksəkliyə - mövqeyə çıxartdığımız top səhər saat 6-da artıq döyüşə hazır vəziyyətdə idi. Həmin topun hesabına biz dəfələrlə yağı hücumunun qarşısını alıb, düşmənə xeyli zərbə vurmuş olduq.

* * *

Kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin sonrakı söhbətlərindən birində deyirdi ki:

- "Qaracallı istiqamətinə hücum olunarkən, mən postda idim. Mənə rabitə vasitəsi ilə xəbər verdilər ki, düşmən "Daşbaşı" postu istiqamətdə hücumu keçib. Mən həmin postla dərhal əlaqə yaradıb, onlara möhkəm və sayıq olmayı, döyüşdən qorxmamağı bir daha tapşırdım.

Mən onsuz da bilirdim ki, düşmən həmin postu həmişə elə keçirməyə çalışıb.

Heç 10-15 dəqiqə keçməmiş düşmən artıq bizim istiqamətdə də hücumu keçdi. Bu arada bir düşmən tankı da peyda oldu. Biz düşmən tankını görüb, ona atəş açmağa başladıq. Lakin topun lüləsi lazımlı olan səviyyədən aşağı enmədiyindən, tankı vura bilmirdik. Düşmən tankı isə elə birinci atəşlə bir az topumuzdan qabağı vurdu, sonrakı atəşlərdə də topu vurub sıradan çıxartdı.

Tankın atlığı qəlpə topun lüləsini zədələmiş, mərminin

zərbəsi nəticəsində isə qaya və daş parçaları əsgərlərimizə xeyli zərər vurmuşdu. Biz üç istiqamətdən - həm Günəşli, həm Məlikcan, həm də Qaradağlı istiqamətindən atəşə tutulduq. Qaradağlı istiqamətindən isə, üstəlik, düşmənin piyada əsgərləri də hücuma keçmişdilər".

* * *

Rayon alınarkən həmin topla kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin öz əsgərləri ilə uzun müddət düşmənə müqavimət göstərmişdi. Həmin döyüşdə kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin gözündən və sağ ciynindən, bir neçə əsgər, o cümlədən çavuş Eyvazov Hidayət kəlləbeyin travması almış, Şahverənov Elxan, Goyüşov Aslan, İsmayılov Murad, Kamal və gizir Adil (soyadlarını unutmuşam) müxtəlif dərəcəli xəsarətlər almışdır.

(Sonralar isə gizir Adil aldığı ağır xəsarətlərdən "Papanin" adına hərbi qospitalda dünyasını dəyişdi).

* * *

Mən hər gün usta Qurbangilin evlərinin yanından keçib döyüş mövqeyinə gedərkən, Qurban kişinin həyat yoldaşı Solmaz xala hər dəfə məndən soruşurdu:

-Ay Mehman, başına dönüm, bəs biz neyləyək?

Mən də cavab verirdim ki:

-Ay Solmaz xala, sən başının altına bir yastıq qoyub arxayıñ yat. Axı sən neyləyə bilərsən ki?

-Sənə qurban olum, ay Mehman, təkcə səndən bu sözü eşidəndə, vallah, ürəklənirəm, arxayıñ yatıram.

Doğrudan da bizdəki ruh yüksəkliyini görən rayon əhalisi xeyli sakitləşmişdi, ürəklənmişdi.

Bundan təxminən bir ay sonra yenə həmin yerdən keçərkən, düşmən artilleriyası ərazini top atəşinə tutdu. Bir neçə ev dağılmış, yanmış və viran olmuşdu. Mənim evimin də çardağının bir hissəsini qəlpə qırıb dağıtmışdı. Qəflətən yanında bir qadın gördüm. Bu, qonşuluqda yaşayan Yanvar müəllimin həyat yoldaşı Fatma xanım idi.

Mehman HÜSEYNOV

Yazlıq qadın qışqıra-qışqıra hansı tərəfə, hansı səmtə getdiyini bilmirdi. Qadın birdən qışqırmağa başladı. Mən qadını sakitləşdirib, çaylaq kənarındaki xəndəkdə uzanmağı məsləhət gördüm. Qadın xəndəyə uzandı.

Mən yoluma davam edərək hərbi hissəyə gəldim. Bir neçə gündən sonra xəbər tutdum ki, həmin qadın döyüş qurtaran- dan sonra durub evə getmiş, lakin vəziyyəti pişləşdiyindən, onu xəstəxanaya aparmışdır.

Qonşumuz Nadirin həyat yoldaşı Zərifənin qolunu isə mərmi qəlpəsi ağır yaralamışdı. (Sonralar yazıq gəlinin qolu- nu cərrahiyyə əməliyyatı nəticəsində kəsdilər).

1992-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında bizim rayondakı hərbi hissəmizə Cəbrayıl rayonunun bütün kəndlərindən, demək olar ki, hər bir evdən, hər bir ailədən çoxlu sayıda sovqatlar, bağlamalar gəlirdi. Gələn bağlamaların üstündə konkret kimə göndərildiyi bəlli olan heç bir yazı-filan olmurdu.

Bu bağlamalar bütün əsgərlər arasında qardaş malı kimi bərabər bölündürdü. Kimə isti əlcək, kimə yun corab, kimə isə yundan toxunmuş jaketlər paylanırdı.

Çox maraqlıdır ki, sovqat göndərənlər həmin sovqatların içində kiçik məktub parçaları qoyurdular. Bu məktublar bizə son dərəcə xoş təsir bağışlayırdı, güc-qüvvətimizi birə-beş artırırdı.

Mənim çox yaxşı yadimdadır ki, Tinli kəndindən olan Quliyev Cəlala verilən əlcəyin içərisindən belə bir kağız parçası çıxmışdı: "Əziz əsgər qardaşım, mən inanıram ki, mənim bircə gecəyə toxuduğum bu bir cüt əlcək sənin əlləri- ni soyuqdan qoruyacaq və ürəyinə təpər gətirəcək. Sənə və əsgər yoldaşlarına can sağlığı və torpaqlarımızın müdafiəsində uğurlar arzulayıram".

Anara verilən corabın içərisindən isə belə bir yazı çıxmışdı:

"Tanimadığım əsgər!

İnanıram ki, toxuduğum bu corab sənin ayaqlarını soyuqdan qoruyacaq. Biz tanış deyilik. Amma kim bilir, ola bilər ki, gələcəkdə tale bizi qarşılaşdırırsın. Yadında saxla ki, bu çətin gündə sənin yolunu həsrətlə gözləyən bir qız həmişə sənin yanındadır, hər zaman səninlədir. Allah sizə yar olsun. Qoy bu vətən sevgisi, bu məhəbbət sizi daha da ruhlandırsın".

Cəsarətin isə payına düşən jaket bağlamasına belə bir kağız parçası qoymuşdular: "Əziz əsgər balam, kim olursan ol, sən bu jaketi geyinərkən, həmişə tanımadığın bir qoca nənənin əllərinin istisini, hərarətini öz kürəklərində hiss edəcəksən".

Cəsarət də Tinli kəndindəndir. Sürücü Şahsuvarın kiçik oğludur.

Hüseynov Anar Həsrət oğlu bizim hərbi hissəyə 1992-ci ildə Bakı şəhərindən göndərilmişdi. Sonralar çavuş Anar Hüseynov nümunəvi xidmətə görə Bakı Ali Hərbi Komandirlər Məktəbinə göndərildi və həmin məktəbi bitirdikdən sonra leytenant rütbəsi ilə hərbi hissələrin birində xidmətə başladı.

Əmisi Hüseynov Ziyafət bu yaxılarda mənə söhbət edib deyir ki, Ay Mehman, təxminən 2002-ci ildə yaşadığımız rayonun hərbi komissarlığından Anarın adına çağırış vərəqəsi gəldi. Çağırış vərəqəsində bildirilirdi ki, sizin oğlunuz Anar Hüseynov fəraridır.

Düyü, bu xəbəri eşidib biz hamımız mat-məəttəl qalmışdıq. Çünkü bu vaxt Anar kapitan rütbəsində hərbi hissələrin birində xidmətini davam etdirirdi. Son vaxtlarda isə mayor Hüseynov Anar yüksək mövqeyə malik Hərbi Birləşmələrdən birində Mühəndis Xidməti Koordinatoru kimi komandırın müavini işləyirdi.

Çox heyf, cavan yanında qəflətən ürək çatışmazlığından vəfat etdi.

Mayor Anar Hüseynovun özündən sonra Aydın adında

Mehman HÜSEYNOV

bir oğlu və Nigar adlı bir kızı yadigar qalıb. Hər dəfə onları əllərində gül dəstəsi atalarının məzarı üstə görərkən, mənim qəlbimdən iki hiss keçir. Biri odur ki, cavan yaşında aramızdan gedən eloğlumuzun - vətənpərvər bir zabitin faciəsinə yanırıam, digəri də odur ki, yurdunda iki fidan yadigarı böyükür və atalarının keçdiyi şərəflə ömür yoluna layiq vətəndaşlar olacağına inanırıam.

Vaxtilə mənim və əmisi Ziyafətin əsgəri olmuş Anarı bu gün övladları xoş duyğularla yad edirlər.

Yadımdadır ki, həmin vaxtlar hər bir evdən, hər bir ailədən əsgərlərə gələn sovqatlar və bağlamalar əsgərlərdə böyük ruh yüksəkliyi yaradırdı.

* * *

Növbəti gedəcəyimiz döyüş bölgəsi Füzuli rayonu ərazisi oldu.

Axşamüstü yola çıxan maşınlar kolonna şəklində getsələr də, döyüş bölgəsinə yaxınlaşdıqca, hissələrə bölünərək ərazi üzrə yerləşdirildi.

Biz yeni döyüş bölgəsinə gecə gəlib çatdıq. Səhərə qədər isə döyüş bölgəsinə yaxın bir ərazidə (açıq sahədə) müvəqqəti olaraq gözləmə mövqeyində dayanmalı olduq. Özünüz təsəvvür edin, açıq sahə, soyuq və qarlı qış gecəsi. Daha bunun izahə nə ehtiyacı?

Gecəni beləcə keçirdik. Səhərə yaxın bizdən bir böyük əsgər istədilər. Bu bölüyə müvəqqəti olaraq kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin rəhbərlik etməli oldu. Böyük döyüş ərazisinə elə gecə vaxtı yola düşdü. Həmin ərazidə bizim əsgərlərdən başqa əlavə qüvvələr də var idi.

Səhər açıldı. Qərargahdan yeni göstəriş - əmr gəldi.

Yeni əmrlə səhərisi gün, yəni 22.01.1994-cü il tarixdən Horadiz, Qazaxlar, Böyük Mərcanlı, Mehdili istiqamətlərində hücuma keçdik. Biz düşmənə aman vermədən irəli-ləyirdik. Azad etdiyimiz yaşayış məntəqələrini və qəsəbələri bizə qədər düşmən, demək olar ki, yandırmış, talan etmiş,

viran günə qoymuşdu. Belə mənzərələri gördükcə, bizdə düşmənə qarşı nifrət hissi hədsiz dərəcədə artırdı.

Şair Rəfail Həbiboğlu necə də gözəl deyib:

"**Torpaqdan pay olmaz**" deyənlər satdı,
Hərraca qoyuldu elim, ay Allah!
Bəlkə bu millətin axırı çatdı,
Ərşə dayananda zülüm, ay Allah!

Bezdik xainlərin xəyanətindən,
Zalım əl götürmür cinayətindən.
Başsız başçıların kəramətindən,
Alışdı ağızında dilim, ay Allah!

Vətən üzüyümdü, Şuşa qaşıydı,
Namərdə atmağa sapand daşıydı.
Cəmi yaylaqların Laçın başıydı-
Solarmış çıçayım, gülüüm, ay Allah!

Elimin, günümün ağır çağında,
Qarabağ qalandada dar ayağında,
Necə yatıbmışam fil qulağında,
Hayına yetmədi əlim, ay Allah!

Nə qədər sinəmdə vurur ürəyim,
Bu qoca dünyada sənsən köməyim.
Heç nə istəmirəm, budur diləyim-
Doğma Qarabağa dönüm, ay Allah!
İsa bulağında ölüm, ay Allah!

* * *

Məhərrəmov Camaləddinin daha sonralar etdiyi söhbətlərdən:

"Mən öz əsgərlərimlə bizi təyin edilmiş əraziyə gəldik. Deyilənlərdən belə məlum oldu ki, biz düşmənlə üzbeüz olan döyüş mövqeyindəki əsgərləri müvəqqəti olaraq əvəz etməli

Mehman HÜSEYNOV

idik.

İki gün postda qalandan və müşahidələr aparandan sonra gecə mən 4 nəfər əsgərlə irəliləyərək, düşmənə yaxın ərazini yoxlamaq qərarına gəldim. Düşmənlə bizim aramızda olan ərazidə qazılmış səngər olduğunu hiss etmişdim.

Əlbəttə, mən yanılmamışdım. Doğrudan da mövqelərimiz arasında səngər var idi. Mən həmin səngəri ətraflı nəzərdən keçirdim, özümüz orda qalaraq, bir nəfər əsgəri geri göndərib bölüyün yarısını yeni səngərə gətirməyi ni tapşırıdım.

Bir azdan gələn əsgərləri yeni səngərdə yerləşdirib, özümüz düşmən tərəfi müşahidə etməyi davam etdirirdik. Səhər açılında düşmən tərəf bizim onların "burnunun ucunda" olduğunu görüb bizi atəşə tutdu. Və atışma başladı.

Bizdən sağ tərəfdə olan qoşularımız (özümüzükülər) də bu qarşıqlıqdan çəşbaş düşərək, özləri də bilmədən bizi atəşə tutdular. Bu, ona görə baş verdi ki, həmin ara səngərdə bizim döyüşçülərdən indiyə qədər olmamışdı.

Biz heç cür səngərdən çıxa bilməzdik. Təcili qərar qəbul etməliydim. Mən rabitə vasitəsi ilə bizdən arxada yerləşən böülüümüzlə əlaqə saxlayaraq bildirdim ki, bizdən sağ tərəfdə yerləşən, əksəriyyəti Füzuli rayonundan olan döyüşçülərə göstəriş versinlər və desinlər ki, aralıq səngərdə olanlar bizik. Bizi atəşə tutmasınlar, atəşə ara versinlər.

Doğrudan da, bir azdan həmin tərəfdəki atışma səngidi. Ara səngiyəndə, atəş kəsiləndə imkan tapıb, mövqeyi yaxınlaşda olan zabitə tapşırıb, əvvəlki mövqeyimizə gəldim.

Mən axşamüstü həmin sağ tərəfdə yerləşən döyüşçülərin komandiri ilə görüşdüm.

O, mənimlə etdiyi söhbətindən belə məlumat verdi ki, biz sabah səhər tezdən sizinlə üzbüüz olan həmin əraziyə hücumu keçməliyik. Hücum vaxtı siz onların atəş açmasının qarşısını qismən ala bilsəniz, biz sizinlə düşmən arasında

olan dərədən rahatlıqla irəliləyə bilərik.

Fikirləşib öz aramızda qurduğumuz plana əsasən, hücum əməliyyatını başladıq.

Məndən sağ tərəfdə - qonşuluqda olan əsgərlərimiz düşmən səngərinə qədər irəlilədilər. Hükum edən dəstənin irəliləməsini təmin edən tank dayanmadan düşmən səngərinə qalxdı və nə səbəbdənsə yenidən geriyə qayıtdı.

Bu epizod indiyə qədər hələ də mənim üçün qaranlıq qalan məsələlərdən biridir. Çünkü həmin vaxt arxada hündürlükdə olan bizim əsgərlərin mənə verdiyi məlumatə əsasən, düşmən vahiməyə düşərək, öz mövqeyini tərk edib geri çəkilməkdəydi. Onlar özləri ilə bir neçə yaralı da aparırdılar.

Mən tankın geri çəkilməsinin səbəbini bilmədiyimdən, heyrətə gələrək, qəzəbli halda özümlə bir neçə əsgər götürüb, düşmən səngərinə yaxınlaşdım. Hər bir ehtimala qarşı, əvvəlcə düşmən səngərini qumbaralarla atəşə tutub, cinahlardan səngərə daxil olduq. Səngər boş idi. Düşmən hətta öz meytılərinin də bir neçəsini səngərdə qoyub qaçmışdı.

Biz səngərdə çoxlu sursat, 3 ədəd avtomat silah aşkar etdik və qənimət götürdük. Avtomat silahları silah anbarına göndərdim.

Biz əsgərlərimizlə yeni mövqedə yerləşdik. Ara-sıra atəşlər nəzərə alınmazsa, demək olar ki, həmin gün sakitlik oldu.

Səhərisi gün isə bizim divizionun siyasi rəhbəri leytenant Seydəliyev Elnur polkovnik Səlimovla birlikdə mən olduğum mövqeyə gəldilər. Polkovnik Səlimov ərazidə istiqamət üzrə artilleriyaya rəhbərlik edirdi.

Bura gələnlərin deməyindən belə məlum oldu ki, bizim divizionu artıq top və texnika ilə təmin ediblər. Ona görə də mən təcili olaraq diviziona qayıtmalıyam.

Mən, diviziondan gətirdiyim əsgərləri - topçuları özümlə

Mehman HÜSEYNOV

götürüb, postu qalan əsgərlərlə bir yerdə yeni gəlmış zabitə təhvil verərək, öz divizionumuza gəldim.

Müəyyən çətinliklərdən sonra gəlib diviziona çatdıq.

Diviziona gələndə mənə dedilər ki, 3 gündür kiçik leytenantlar Mehman Hüseynovla Nazim Məmiyev yeni müşahidə məntəqəsindədirlər. Hələ heç onlara ərzaq da aparılmayıb. Mən bununla barışa bilməzdim. Çünkü biz uzun bir döyüş yolu keçmiş, ərazidə gedən bütün döyüşlərdə birlikdə iştirak etmişdik.

Ərzağı alb Mehmangilin yanına gəldim. Ərazidə qızığın döyüş gedirdi. Divizionun kəşfiyyat rəisi kiçik leytenant Mehman Hüseynov Mehdili istiqaməti üzrə, batareyanın idarəetmə taqımının komandiri kiçik leytenant Nazim Məmiyev Lələtəpə, kiçik leytenant Mahmudov Tofiq isə Horadız (kənd) istiqamətində topçulara ərazi üzrə korrektirovka verirdi. Mən həmişə Mehmanı ön cərgədə, qaynar nöqtələrdə, od-alovun içində görmüşəm.

Ərzağı əsgərlərə verdim, zabitlərin sağ-salamat olduqlarını öyrənib geri qayıtdım.

Yuyunub bir az dincələndən sonra məlum oldu ki, mən səhər tezdən yenidən döyüş mövqeyində olmalıyam.

Ertəsi gün isə əmr olunmuş döyüş mövqeyinə yollandım..."

* * *

Camaləddinin növbəti söhbətlərindən:

-Hələ bundan bir neçə müddət əvvəl Füzuli rayonu istiqamətindən Məlikcan kəndinə hücum olmuşdu. Hücum səhər saatlarında başladı.

Bu hadisə təxminən 1992-ci ilin iyul ayının 15-də olmuşdu. Düşmən Hadrut ərazisində yerləşən topun köməkliyi ilə həmin hücumda gedənləri atəşə tutaraq, irəliləmələrinə mane olurdu. Mane olanlardan biri də Hadrut-Məlikcan yolunun mərkəzində mövqe tutan tank və zirehli texnika idi.

Biz heç cür onların atəş açmasına, hücum edən qoşun-

larımızın karşısının alınmasına imkan verə bilməzdik.

Nəhayət, biz Hadrut istiqamətindən ardıcıl atəş açan sonuncu düşmən topunu da zərərsizləşdirildikdən sonra hücum edən dəstələr rahatca irəliləyə bildilər.

Biz Mehmanla heç bir göstəriş gözləmədən hücum edənlərə kömək göstərmək qərarına gəlmişdik. Döyüş vaxtlarında kiçik leytenant Hüseynov Mehman oda-alova dönürdü.

Təsəvvür edin ki, 16-18 saat müşahidə məntəqələrini bir-bir gəzirdi. Mən bunun dəfələrlə şahidi olmuşam.

İndi də biz düşmən hədəflərini məhv etməyə başladıq.

Qədirov Vidadi bir tank komandiri olaraq əvvəlcə onların irəliləməsinə mane olan bir ədəd BMP-ni elə ilk atəşlə vurub sıradan çıxartdı.

Hücum dəstəsi Məlikcana daxil olub bir neçə evi yandırıldıqdan sonra kəndi ələ keçirdi.

* * *

Bu əhvalatı həmin vaxt başqa ərazidə hücumda olan və Vidadinin başına gələnləri eşitdiyi şəkildə bizimlə sonralar bölüşən döyüşü Babayev İnqilab səhbət edir:

"Bu zaman vurulmuş düşmən texnikasını ələ keçirib qənimət götürmək məqsədilə həmin BMP-ni qoşquyla gətirmək istəmişdilər.

Qoşqu ilə iki qardaş məşğul olmuş. Bunlar Qara kişinin oğlanları olub. Həmin işi görərkən hər iki qardaş - Azər (o birisinin adını çox əfsuslar olsun ki, unutmuşam) və qardaşı şəhid oldular.

Geri qayıdarkan Vidadinin tankı minaya düşür. Vidadi və tuşlayıcı kontuziya almışdır. Sürücü-mexanik isə elə yerindəcə dünyasını dəyişmişdi.

Amma bilmirəm nəyə görə, hansı səbəbdənsə, hücum edən qüvvələr demək olar ki, təxminən 2-3 saatdan sonra kəndi tərk edib, geri çəkilmişdilər. Bu, hələ də bizlər üçün qaranlıq qalan çoxlu məsələlərdən biridir.

Babayev İnqilabın növbəti dediklərindən:

Mehman HÜSEYNOV

"Biz həmin vaxt Füzuli istiqamətindən üçtərəfli hücumu keçmişdik. Mən Yuxarı Veysəlli istiqaməti üzrə hücum edən dəstənin tərkibində vuruşurdum. Vidadi isə öz dəstəsi ilə sol tərəfdən - Məlikcan kəndi istiqamətində hücumu keçmişdilər.

Biz Yuxarı Veysəlli kəndini azad edib, orda mövqe tutduq.

Lakin qüvvələr qeyri-bərabər olduğundan 6-7 saatdan sonra geri çəkilməyə məcbur olduq.

Mən Vidadi ilə hələ xeyli əvvəl Çartaz kəndi istiqamətində gedən hücumda da birlikdə iştirak etmişdim".

* * *

Artıq mən yeni müşahidə məntəqəsindəyəm.

Dayaz və kortəbii olaraq qazılmış səngərdə bir neçə əsgər yerləşib düşmən tərəfi nəzarətdə saxlayırlar.

Mən ərazini gözdən keçirib bizim üçün əlverişli olan sağ tərəfdəki təpənin döşündə müşahidə məntəqəsini qazıb başa çatdırırıq. Bu işdə mənimlə olan əsgərlər daha fəallıq göstərirlər. Müşahidə məntəqəsi artilleriyaya korrektirovka vermək üçün tam hazır vəziyyətdədir. Çox keçməmiş işə başlayırıq.

Hücumlarımız uğurla başa çatır. Və bir neçə gündən sonra Müdafiə Nazirliyinin yeni əmrinə əsasən, bizim hərbi hissəni ləğv edib, biz topçuları bir hərbi hissənin tərkibinə, qalan əsgərləri isə başqa hərbi hissənin tərkibinə təyin edirlər.

* * *

09.02.1994-cü il tarixdə yenidən Mehdili kəndi istiqamətində hücumu keçdi. Mehdili kəndi Cəbrayıllı Füzuli rayonu istiqamətdə (Horadiz qəsəbəsi tərəfə) sonuncu kəndlərindəndir.

Hücumda qədər müəyyən hazırlıq işləri görüldü. Belə ki, əsgərlərə hücumun mahiyyətini izah edib, döyüş zamanı hər bir əsgərin hansı tərəfdə olmasını bir-bir başa saldılar.

Səhər tezdən başlamış hazırlıq işləri 2-3 saata başa çatıb yekunlaşdı.

Biz günortaya yaxın hücuma başladıq. Bu Mehdili kəndi istiqamətində olan növbəti hücumlardan biri idi.

Mən hücuma 2-ci taborun komandırı kapitan Telman Haqverdiyevlə birlikdə irəliləyirdim. Mən verilmiş tapşırığa əsasən həmişə tabor komandirinin yanında və ya yaxınlığında olmaliydim.

Tabor komandirinin verdiyi məlumatə əsasən, cinahlar-dan və ya lazımlı olan istiqamətlərdən taborun təhlükəsiz və itkisiz irəliləməsini artilleriya atəşi ilə təmin etməli idik.

Bundan əlavə mən artilleriyaya korrektirovka verdiyim-dən, mənim həm də münasib mövqelərdə olmağım lazımlı gəlirdi.

Kapitan Telman Haqverdiyev çox bacarıqlı və səriştəli bir zabit idi. Onu briqadanın bütün əsgər, zabit heyəti və xid-mətçiləri "Rıjy kombat" deyə çağırırdılar.

O özündən asılı olmayaraq tez-tez danışır, sözləri daha da aydın tələffüz etməyə, fikrini sadə yolla çatdırmağa çalışırdı.

Telman taborun mərkəzindən hücumun gedışatını izləyir və müvafiq göstərişləri verirdi. Tabor ağır-agır, çətinliklə irəliləyirdi. Buna səbəb isə dünəndən başlayıb yağan narin yağış və sulu qar idi. Bu qaryağışdan sonra hər tərəf palçıq içərisində idi. Yerimək olduqca çətin idi.

Əsgərlərin bütün paltaları, üstbaşları tamam palçıq içərisində idi. Lakin heç kəs bunun fərqində deyildi. Hər kəsin ürəyi intiqam, qisas hissi ilə alışib yanındı.

Ərazidə qızığın döyüş başladı. Əsgərlər atəş aça-aça, zəncirvari düzülüşdə irəliləyirdi. Mən isə onların irəliləməsini artilleriyanın köməkliyi ilə təmin edirdim. Bir xeyli irəliləyəndən sonra yaxınlığımıda qumbaraatan əsgər qəfildən qarnını tutub, "vay qarnım" deyə qışqırdı.

Əsgərdən qan axdığını görüb, anladım ki, ona güllə dəydi. Əsgər zarıyır, ucadan qışqırır, inildəyərək yerində qıvrılırdı.

Mehman HÜSEYNOV

Tibb işçilərindən isə heç kəs gözə dəymirdi. Məndə olan sarğı paketini açıb, onun yarasını sariyır və irəli hərəkət edirəm. Yaralanmış bu əsgər çox yaxşı qumbaraatandır. Ona deyilən hədəfləri dəqiqliklə məhv edirdi.

Heç kəs onun qumbaraatanını daşıməq istəmir.

Kapitan Haqverdiyev Telman özü qumbaraatanı götürür və düşmən istiqamətində atmağa başlayır. Hətta elə bir məqam yarandı ki, müəyyən bir müddətə Telman qumbaraatanı, mən isə pulemyotu işlətməli olduğum.

Mən pulemyotçu deyildim, amma özünüz bir anlığa təsəvvür edin ki, güllələr yağış kimi üstünə yağır, göz açmağa imkan olmasa da, lakin heç kəs ölmək istəmir deyə, ən qısa zamanda hətta indiyə qədər istifadə etmədiyimiz silahlarla davranışmaq məcburiyyətində idi.

Mən həm də eyni zamanda artilleriyaya da korrektirovka verirdim.

Artilleriyanın köməkliyi ilə Mehdili kəndinin 50-60 metrliyinə kimi irəliləyə bildik. Hətta bir düşmən gülləsi palṭarımın qolunu sıvirib keçmişdi. Yəqin ki, ölmək hələ mənim qismətimdə yox idi.

Düşmən sol cinahda olan səngərini qoyub geri çəkilmişdi. Bu uğurdan həvəsə gələn əsgərlər irəliləməklərinə davam edirdilər.

Bu arada daha 3 nəfər döyüşümüz minaya düşərək həlak oldu. Minalanmış sahəni keçmək isə bizim üçün olduqca çətin idi.

Mühəndis-istehkam qurğuları bölməsinin xidmətçilərini (minaaxtaranları) gözləməli olduğum. Daha minaaxtaranlarsız irəli hərəkət edib getmək mümkün deyildi.

Qərargahla bir daha əlaqə yaradıb vəziyyət haqqında məlumat verildi. Bizə sabaha qədər gözləməyi məsləhət bildilər. Başqa yol yox idi. Gözləmək məcburiyyətində qaldıq.

Ay Allah, bu qış gecələri nə yaman uzun olurmuş.

Soyuq, külək, qar adama göz açmağa imkan vermir.

İndi bizim yanımızda demək olar ki, artıq 7 yaralı var idi. Həkim namərdəcəsinə bizi yarıyolda qoyub qaçmışdı.

Gecə saat 2-də bizə dərman, sarğı materialı və silah-sursat gətirdilər. Bu vaxt ərzində isə düşmən tərəfdən 10-a yaxın ölən və xeyli yaralı var idi. Çox maraqlıydı ki, düşmən ya bizi görmür, ya da bizim burda, onların burnunun ucunda olmağımızdan xəbərsiz bir halda ayaq üstə hərəkət edirdi. Bu isə bizim xeyrimizə idi. Düşmən bir xeyli geri çəkilmişdi.

Əsgərlər təcili səngər qazib müvəqqəti gözləmə mövqeyi tutdular. Əlbəttə, səngər qazmağın bir xeyri də var idi ki, əsgərlər həm də işləyib qızışırıldılar. Gecə səhərə qədər sulu qar yağdı. Biz hamımız suyun içində idik.

Habil adlı rabitəcimin uzunboğaz çəkməsinin altı yağış və palçıqdan islanaraq qopmuşdu. Başqa çıxış yolu tapmadığımızdan əlacsız qalıb onun ayaqlarını yun odayalla sarıldıq. Ərazi düzənlik olduğundan təhlükəsizlik baxımından ocaq qalamaq heç cür mümkün deyildi.

Əsgərlər kürək-kürəyə söykənib azacıq da olsa isinir və ya sürünen-sürünen hərəkət edirdilər. Başqa əlacımız yox idi. Səhər açılmaq üzrə idi.

Səhər saat 6-da hückuma keçdik və bir xeyli irəliləyəndən sonra qəflətən mühəsirədə olduğumuzu başa düşdük.

Bizi mühəsirəyə salan isə sağ və sol cinahların naməlum səbəbdən hückuma keçməməsi olmuşdu. Həmin sağ və sol cinahlarda olan taborlar isə Araz çayı kənarındaki qamışlıqda, sərhəd ərazisindəki müşahidə məntəqəsinin yaxınlığında gözləmə mövqeyi tutmuşdular.

Həmin ərazidən hückum etmək taktiki baxımdan daha əlverişli idi.

Bilmirəm, onlara bu gözləmək tapşırığını kim vermişdi. Hər halda, fakt budur ki, onlar irəli hərəkət etməmiş, bizi də çıxılmaz vəziyyətdə qoymuşdular. Düşmən tank, top və bütün artilleriya qurğularından əks-həmlə edirdi.

Mehman HÜSEYNOV

Biz öz artilleriyamızın köməkliyi ilə çox çətinliklə də olsa, mühəsirədən çıxa bildik. Əvvəlcə bir dəstəni geri çəkir, sonra isə o biri dəstəni gözləmə mövqeyinə çıxarırdıq. Bu zaman daha bir şəhid və iki yaralımız oldu.

Biz Telmanla lap axırda döyüş sahəsindən çıxdıq və Cocuq Mərcanlı istiqamətində geri çəkildik. Kəndə yaxın olan su arxının üstündəki körpünün yanında bütün əsgər və zabit heyəti bizi gözləyirdi.

Gözləyənlər arasında böyük qardaşlarım Bağı və Mahmud da var idi. (Mahmud uzun müddət bizə öz qosqu lu "Kamaz" maşını ilə mərməri daşımışdı. Bağı isə mənim kimi II qrup Qarabağ müharibəsi əllilidir. O da Ağ yol və Quşçular kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə bir neçə qəlpə yarası və qapalı kəllə-beyin travması almışdı.)

Bağı gizir rütbəsi ilə bizim alayın texnika üzrə nəzarət-buraxılış məntəqəsinin rəisi işləyirdi. Mən hələ xeyli müddət sonralar da kapitan Haqverdiyev Telman və hamının "Bağı dayı" dedikləri qardaşımla birlilikdə hərbi xidmətdə oldum.

Mayor Telman Haqverdiyev isə Murov dağında növbəti uğurlu hücum əməliyyatından sonra namərd düşmən gül-ləsinin qurbanı oldu.

Nə isə. Burda bir daha iki sutka ərzində gözlərini bir saat belə yummayan, yorğun, əzgin, islanmış əsgər və zabitlər xəyalıma gəlir.

İlahi, insan nə qədər əziyyətlərə dözə bilərmiş.

Bu əsgərlərin qayğılı gözlərindən, qaralmış sıfətlərindən, üzlərindən nələr oxumaq olardı.

Məni ratsiya vasitəsilə divizionun qərargahına çağırıldılar. Dörd günlük çətinlik, əzab-əziyyətlərdən sonra qərargaha gəlib çıxdım.

Bəzən insan hər şeydən bezir, daha dözə bilmir. Axı səbrin də, dözümün də bir ölçüsü, bir dayanan, dirənən nöqtəsi var. Amma biz hamımız bu çətinliyə dözmüşük, tab gətirmişik...

Qərargahda məni briqadanın artilleriya rəisi kapitan Elşad Həsənov qarşılıdı. İsti çay verdilər. Bir az özümə gələndən sonra kapitan Həsənov dedi ki, sən get bu gecə dincəl, sabah isə səninlə gedəcəyik Birləşmənin Artilleriya qərargahına.

Kapitan Həsənov Elşad özü də keçmiş sovetlər ordusunun tərkibində müxtəlif ərazilərdə xidmət etmişdi. Sonuncu xidmət yeri isə Əfqanistan olmuşdu. Onun sovet ordusundan tərxis olub Azərbaycana gəlməsi də çox maraqlı hadisələrlə bağlıdır. Azərbaycana gəlməyini bilib qarşısına şərt qoyurlar. Əgər maşın karvanını təyin olunmuş məntəqəyə (rayona) çatdırı bilsən, tərxis oluna bilərsən.

Xoşbəxtlikdən, maşın karvanını kapitan Həsənov Elşad maneəsiz olaraq deyilən əraziyə çatdırır. Əlacsız qalıb, başqa bəhanə tapa bilmədiklərindən onu ordudan tərxis edib Azərbaycana göndərirlər. Azərbaycana isə çox çətinliklə gəlib çıxmışdı.

Nə qədər maneələr olsa da, bizim Milli Ordumuzda xidmətə başlamışdı. Artilleriyanın divizion və batareyalarının təşkil olunmasında, formallaşmasında onun böyük əməyi vardı. Hərdən də Əfqanistanda başına gələn qəribə və maraqlı macəralardan, dəfələrlə üzləşdiyi, şahidi olduğu ölüm-dirimavaşlarından söhbətlər edirdi.

Yenidən qayıdır gəldim diviziona. Bizim divizionumuz kənddə bir evdə yerləşirdi. Yağı düşmən kənddəki evlərin çoxunu uçurub dağıtmış və yandırmışdı.

Nisbətən yuyunub dincələndən sonra söhbətləşməyə başladıq. Mən həmişə döyüşlərdə ön hissədə olduğumdan (bu mənim tutduğum vəzifə ilə əlaqədar idi) bəzən günlər və həftələrlə öz zabit yoldaşlarımıla çox az müddətdə temasda, bir yerdə olurdum.

Bu gün isə xoşbəxtlikdən növbəti dəfə bir yerdəyik. Zabit yoldaşlarımından kimi evindən, kimi uşaqlarından söhbət açırdı.

Mehman HÜSEYNOV

Sağ olsun zabit Hüseynov Ziyafəti. Ləzzətli bir çay dəmləyib.

Çay içə-icə baş verən hadisələr haqqında hamı öz fikrinin söyləyir. Hər kəs ürəyində olanları digərləri ilə bölüşürdü. Doyunca səhbətləşdik.

O gecə bəlkə də ən rahat yatdığını gecə idi. Yuxuda atamı gördüm. Mən atamı uşaq yaşlarimdən itirmişəm. Yaşlıların dediyinə görə atam Həsən Mahmud oğlu rayonda olan üç baytar həkimdən biri olub.

Atam Həsən kişi Cəbrayıł rayonunda boy-a-başa çatıb. Cox cüssəli, mərd, camaatın qayığını çəkən, "əl tutmaq Əlidən qalib" prinsipi ilə yaşayan bir kişi olub. Son illərə qədər onun həkimə lazımlı olan əşya və avadanlıqları bizim evdə saxlanılırdı. Rəhmətlik anam bizim o avadanlıqlara əl vurmağımıza icazə vermirdi.

(Anam Şahnisə Ziyadxan qızı rayonun Yarəhmədli kəndində böyüyüb, rayon mərkəzinə gəlin köcüb).

Kiçik oğluma atamın adını qoymuşam.

Yuxuda gördüm ki, " Ata", "Ata," - deyərək oğlum Həsəni səsləyirəm. Oğlum isə bircə dəfə mənə baxaraq, heç nə demədən dönüb getdi və mən öz səsimə yuxudan oyandım.

Gördüm ki, kiçik leytenant Ziyafət Hüseynov stulda oturub çox diqqət və heyvətlə mənə baxır.

Ayıldığımı görüb soruşdu ki, ay Mehman, sənə nə olub, elə bil sayıqlayırdın. Mən sənin səsinə oyanmışam.

Düzü xeyli pərt oldum. Öz yoldaşlarımı yəqin ki, yatmağa qoymamışdım. Səhər tezdən yuyunub qərargaha yollandım. Artilleriya qərargahından müəyyən tapşırıqları verəndən sonra məni və bir rabitəçini Birləşmənin qərargahına apardılar.

Hər tərəf qar, hər tərəf buz, saxta. Soyuq adamin üzünü yandırır. Təyin olunmuş vaxda Birləşmənin Qərargahına çatdıq.

Əvvəlcə bizi başqa əraziyə gətirdilər. Bir qədər gözləyəndən sonra bir əsgər bizi qərargahda hazırlanmış sahəyə gətirdi.

Qərargahda əvvəlcə bizə gedəcəyimiz ərazinin maket üzərində hazırlanmış hücum planının əsas hissə və elementlərini izah edib başa saldılar.

Bu xüsusi əhəmiyyətli bir tapşırıq idi.

Uzun müzakirəldən sonra bizi üç qrupa böldülər və sərhəd ərazisinə göndərməyi qərara aldılar. Bu qruplar sərhəd boyu hərəkət etməli, gözləmə mövqeyində dayanmalı, lazımı anda fəaliyyətə başlamalı idilər.

Təyin edilmiş qruplardan birinin rəhbəri mən idim. Bu, əvvəlcədən planlaşdırılmış xüsusi bir tapşırıq idi.

Polkovnik Səlimov necə deyərlər, köhnə artilleriyaçıdır. Bütün göstərişləri şəxsən özü verir və nəzarətdə saxlayır. Bizi bir xeyli təlimatlandırdılar və sabah yola düşəcəyimizi və hansı ərazilərdə ola biləcəyimizi, hansı tapşırıqları yerinə yetirməli olacağımızı dedilər.

Əlbəttə, adam həyəcan keçirir, lakin getmək istəyir.

Ertəsi gün yola düşdük və təyin olunmuş əraziyə çatanda hansı səbəbdənsə bizi qəfildən geri çağırıldılar. Bəlkə də, bu bir taktiki gediş idi.

Növbəti gün isə Cəbrayıl rayonunun ərazisinində yerləşən Lələtəpə yüksəkliyi istiqamətində hücuma keçəcəyik.

Axşam məni və mənimlə bərabər kəşfiyyatçı Eyyazov Hidayətlə rabitəçi Quliyev Füzulini artilleriyanın qərargahına çağırırlar. Çox çətinliklərdən sonra güclə özümüzü qərargaha çatdırırıq. Bizə növbəti əməliyyatın planını açıqlayırlar. Ancaq əməliyyatın vaxtını nədənsə bizə demirlər. Amma hər an hazır olmağımızı tapşırırlar. Biz onsuz da hər an hazırıq.

Səhərə yaxın kapitan Həsənov Elşad mənimlə rabitə əlaqəsinə çıxaraq hücumun vaxtını xəbər verir. Hücumun vaxtı əvvəlcədən müəyyənləşdirdiyimiz kodlarla çatdırılır.

Mehman HÜSEYNOV

Hücum plan üzrə səhər tezdən keçirik. Mən artilleriyaya artilleriya divizionunun kəşfiyyat rəisi kimi, kiçik leytenant Məmiyev Nazim isə batareyaya batareyanın idarəetmə taqımının komandiri kimi göstəriş verirdik.

Reaktiv və topçu batareyaları hədəfləri dəqiqliklə məhv edir.

Bu zaman bizim döyüş mövqeyimizə yaxın olan ərazidə yeni tanklar görünməyə başlayır. Məlum olur ki, bu beş ədəd orta tanklar bizə kömək məqsədilə Bakıdan gəlib. Tanklar çox təzədir. Tankların görkəmindən adam birbaşa döyüşə getmək istəyir.

Amma nədənsə tanklar irəli getmək istəmirlər. Gah deyirlər ki, yanacağımız yoxdur, gah da deyirlər ki, bizə verilən tapşırığa əsasən biz bu tankları burda olan zərbə birleşmələrinə təhvil verib geri qayitmaliyiq.

Yüksək rütbəli zabitlərdən bir qrupu tankçılaraya yaxınlaşır.

Bu zabitlərdən birini mən şəxsən tanıyıram. Bu şəxs hücum istiqaməti üzrə başçı, hələ o vaxt general-major rütbəsində olan Arif Salahov idi.

Yüksək rütbəlilərdən biri öz silahını çıxarıb tankçıları hədələyərək, onlara irəli getməyi əmr edir. Tanklar irəliləməyə başlayır. Bir az irəliləyəndən sonra düşmən öndə gedən tanklardan ikisini vuraraq zədələyir.

Qalanları dayanır. Nə qədər də məcbur etsələr, artıq onlar irəli getmək istəmədiklərini bildirirlər. Bu da mənim üçün qaranlıq qalan məqamlardandır.

Yaxşı ki, bizim bu artilleriya öz işini dəqiq görür. Hücumumuzun nəticəsi çox uğurlu olur.

Belə ki, düşmənin müvəqqəti mövqe tutduğu iki yüksəkliyi geri qaytarır, əlavə olaraq bir yüksəkliyi də öz nəzarətimiz altına alırıq.

Piyada bölüyünün komandiri kiçik leytenant Ağaklışiyev Vilayət bu döyüşdə xüsusilə fərqlənir.

Hətta kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin bu döyüşdə düşmənin onlarla bizim aralıq ərazidə qalmış topunu gətirə bilməyəcəklərini görüb, düşmən topunun vurucu iynəsini çıxarıb özü ilə gətirmişdi.

Kim deyir ki, düşmən qaçmır. Düşmən önumüzdə qaçır və biz də onları təqib edirik.

Mən əlimdə xəritə topçulara ərazi üzrə göstəriş verirəm. Batareyanın baş zabiti Abbasov Namiq hədəfləri çox gözəl və dəqiqliklə məhv edir.

Topçularımızın bu uğurları bizi çox sevindirir. Elə bu zaman hardansa düşmən tankları bizi vurmağa başlayır. Atılan düşmən mərmilərinin yerini dəqiqləşdirmək, hansı səmtdən atıldığını öyrənmək məqsədilə başımı azca yuxarı qaldırıb, müşahidə aparmaq üçün qarşidakı təpənin üstünə yaxınlaşram. Elə bu vaxt yaxınlıqda növbəti mərmi partlayır.

Mən növbəti dəfə kontuziya alıram. Huşumu itirirəm.

Başım uğuldayır, ağrı dayanmaq bilmir. Məni çox çətinliklə döyüş ərazisindən çıxarıb qərargaha yaxın olan ərazidəki tibb məntəqəsinə gətirirlər.

Məntəqə iki dağın arasında qurulmuş böyük bir çadırda yerləşirdi. Mən birinci dəfə kontuziyani hələ 1993-cü ildə Cəbrayıl rayonunda almışdım.

Məni üç günlük kiçik leytenant Məmiyev Nazim əvəz edir. Cəmi üçcə günlük yüngülvari tibbi yardımından sonra məntəqədən qaçır və yenidən döyüşə atılıram.

Bu dəfə "N" yüksəkliyi uğrunda döyüşürük. Piyada döyüşçülərdən irəlidə, sağ tərəfdəki müşahidə məntəqəsindən düşmən ərazisini diqqətlə nəzarətdə saxlayıram. Müşahidə nəticəsində düşmən ərazisində olan tank və zirehli texnikaların hərəkətini izləyirəm. Düşmən əsgərlərinin çoxluğu da diqqətimi cəlb edir. Artilleriya yenə də düşmən hədəflərini dəqiqliklə məhv edir.

Bizim topçular işə başlayırlar. Düşmənin xeyli canlı

Mehman HÜSEYNOV

qüvvəsini məhv edib, bir ədəd iriçaplı atıcı qurğusunu sıradan çıxarırıq.

Bu arada düşmən bizim irəli hərəkətdə olan bir tankımızı top mərmisi ilə vurub sıradan çıxarırlar. Tankdakılar yerə atılıraq özlərini qorumağa çalışırlar.

Artıq fevral ayının 18-dir. Havalardə hələ də çox soyuq keçir. Həmişə bu düzənlər, dərələr adamın üzünə gülürdüsə, indi elə bil ki, torpaq da bizdən inciyib, küsüb.

Hamı bilir ki, bizim bu yerlər elə qışda da öz gözəlliyi ilə adamı valeh edir. Amma bu gün elə bil ki, torpaq da bizə qarşı olan öz münasibətini dəyişib. Havalardə soyuq və şaxtalı keçir.

Növbəti döyüşümüzə səhər günortadan sonra başlayırıq.

Düşmən müqavimət göstərir. Amma biz durmadan irəliləyirik.

Bu dəfə biz düşmənin bir "Qaz-66" və bir "Ural" markalı maşınlarını topların köməkliyi ilə məhv edir, bir DŞK qurğusunu sıradan çıxarıvə 6 əsgərini cəhənnəmə vasil edirik. Düşmən xeyli itki verib geri çəkilir.

Biz həm hücum, həm də müvəqqəti gözləmə mövqeyində dayanırıq.

Bizdən arxada bir tank, sağ tərəfdə pulemyot, soldan arxada isə bir ədəd top yerləşdirilib. Düşmənlə biz durduğumuz mövqe arasında uzun bir çökəklik var. Bu ərazidən gündüz hücum etmək çox əlverişsizdir. Ona görə də hücumlar adətən gecə, ya da səhərə yaxın olur.

Mən maraq xatırına topçulara yaxınlaşış onlarla söhbət edirəm. Komandirləri mənim topla maraqlandığımı görüb, bəlkə sən də bir mərmi atasan, - deyir.

Mən sevinmiş halda topa yaxınlaşıram. Topla mərmi atdığım günləri yada salıb, özüm hesabatları aparıb düşmənin canlı qüvvələrinin qaynadığı əraziyə topla atəş açıram. Mərmi düşmən səngərinin mərkəzinə düşür. Düşmən tərəfin yaralalarını necə apardıqlarını müşahidə edirik.

Burada əslən cənub bölgəsindən olan və özünü hamiya "taliş" Fərman kimi təqdim edən əsgərlə tanış oluram. Uzun qarayınız bir oğlandır (bəlkə də sarışındır, şaxtadan, qarayağışdan sifətinin rəngi qaralıb).

Fərman özü söhbət edir ki, bu onun Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə ikinci xidmət dövrüdür. Birinci dəfə bir neçə müddət bundan əvvəl Qarabağ ərazisi uğrunda gedən döyüşlərin birində yaralanıb və İran İslam Respublikasında müalicə olunub.

Müalicədən sonra yenidən döyüşə qayıdır. Kiçik qardaşı da hərbi hissələrdən birində xidmət edir.

Həmişə üzügülər olan bu əsgər bizim ordu irəlilədikcə çox sevinir.

Deyir ki, mən bir dəfə təsadüfən düşmən rabitəsinə qoşulmuşdum. Başladım elə talış dilində danışmağa. Özüm qəsdən talış dilində danışirdim ki, görün düşmən tərəf buna necə reaksiya verəcək.

Düşmən tərəfdən olan rabitəçi soruşdu ki, sən kimsən, nəçisən və hansı dövlətdən gəlmisən?

Dedim ki, mən elə burda yaşayıram. Çox güman ki, düşmən tərəf mənim talış dilində danışığımızdan şübhələnmmişdi.

Fərman onu da əlavə edərək bildirdi ki, bizim taborda cənublu əsgərlər çoxluq təşkil etdiyindən, bütün rabitə əlaqə və danışqları komandirin razılığına əsasən həmişə talış dilində aparılırdı.

Bax bu da bir yenilik.

Fərmanla söhbət edərkən, yadına bir hadisə düşdü. 1993-cü ilin mart ayının 18-də postda olarkən, mənə xəbər verdilər ki, komandir, sizi görmək istəyən bir neçə mülki vətəndaş gəlib. Bizim xidmət keçdiyimiz ərazidə heç vaxt mülki vətəndaşlar olmamışdı. İcazə verdim gəldilər. Bunlar mənim sinif yoldaşlarım, ən yaxın və çətin gündə dostlarım və qardaşlarım olan Hüseynov Hüseynxan, Ağayev Nurəddin, Vəliyev Ramiz, Haqverdiyev Əhməd, Vəliyev Möhübbət və

Mehman HÜSEYNOV

Hüseynov Əlövsət idilər. Onlar Mələk oğlu Səxavətin maşinində bizə bayram payı gətirmişdilər.

(Dağ Xələfli kəndində bir neçə Səxavət olduğundan, hərəsini bir ayama ilə çağırırdılar).

Onu da qeyd edim ki, orta məktəbdə oxuyarkən, ən az oğlan olan sinif bizim sinif idi. O biri siniflərdə 12-15 oğlan olduğu halda, bizdə cəmisi 9 oğlan vardı. Hüseynxan, Nurəddin, Əhməd, Ramiz və Möhübbətlə bu gün də dostluğumuz davam edir. Səxavətlə də hərdənbir görüşürük.

Nurəddin Tibb İnstytutunu qurtarandan sonra bir müdət rayon mərkəzi xəstəxanasında həkim-cərrah işlədi.

Milli Ordu yarananda isə könüllü olaraq ərazi müdafiə batalyonuna gəlib həkim, sonra başqa adla formalaşan yeni hərbi hissədə Tibb Xidməti rəisi vəzifəsində, daha sonra isə Əlet qəsəbəsindəki hərbi qospitalda şöbə rəisi işlədi. Xidmət müddəti başa çatdıqdan sonra ordudan tərxis olundu.

(İndi kapitan Ağayev Nurəddin təqaüddədir və poliklinikalardan birində həkim-cərrah işləyir. Nurəddinin Aydan və Aytən adlı iki övladı var.

Hüseynov Hüseynxan isə Sumqayıt şəhərindəki reyestr xidməti idarəsində işləyir. İki qızı, iki oğlu, üç nəvəsi var.

Vəliyev Ramizin Anar və Fariz adlı iki oğlu, Gülnar adında qızı, Cavidan adlı nəvəsi var. Vəliyev Möhübbət Əjdər oğlunun Sevindik adlı bir oğlu, Günel və Bənövşə adında iki qızı var.

Haqverdiyev Əhmədin iki oğlu, üç qızı var.

Əlövsətsə cavan çağında, faciəli şəkildə maşın qəzasında həlak oldu).

* * *

Növbəti gün isə, daha doğrusu, ayın 20-də daha bir neçə mülki şəxs yenidən bizə bayram payı gətirmişdi. Bunlar Dağ Xələfli kənd sakinləri olan Əlağa, Əkbər, Telman, Yusif və Məmməd idi. Gələn yoldaşların əksəriyyəti Dağ Xələfli kənd orta məktəbinin müəllimləri idilər. Əkbər və Əlağa bu gün

müəyyən sahələrdə kiçik ticarətlə məşğul olurlar.

Yusif Dirili isə hazırda Şamaxı rayonunun Dərəkənd kəndindəki orta məktəbdə ədəbiyyat fənnini tədris edir. Həvəskar şairdir. Bir neçə kitabın müəllifidir.

Telman Səlimoğlu Azərbaycan radiosunun aparıcı diktorudur.

Bu bayram günü bizim üçün həmişəlik yadda qalan, unudulmaz bir gün oldu. Həmin gün evimizdən xeyli uzaqlarda olsaq da, biz bayramımızı çox yaxşı keçirdik.

Bundan təxminən bir neçə gün sonra mən rayonda çıxan "Xudafərin" qəzetinin redaksiyasına gəlib, bizi yada salan, bu əziz gündə bizə bayram payı gətirən, bu çətin günlərdə yaddan çıxarmayan, az müddətə də olsa əsgərləri sevindirən, vətənə, torpağa sevgini və məhəbbəti bir daha yüksəldən insanlara hərbçilər adından öz təşəkkürümü qəzet vasitəsilə bildirmək istədim.

Bu işdə mənə həmin vaxt rayonda çıxan "Xudafərin" qəzetiinin baş redaktoru Afər Əhmədov yardımçı oldu. Çox sağ olsun.

Mənimlə olan döyüşçülərdən kəşfiyyatçı Eyvazov Hidayəti və rabitəçi Quliyev Füzulini təcili olaraq qərargaha çağırırlar. Bu vaxt biz başqa döyükərəzisində idik. Növbəti tapşırığı alır və yenidən həmin əraziyə qayıdırıram. Artıq mən yeni müşahidə məntəqəsindəyəm.

Növbəti dəfə "N" yüksəkliyi uğrunda hücuma keçirik. Hücumda iki tərəfdən başlayırıq. Sağdan qonşularımız, soldan isə biz. Mən yenə də irəlidə topçulara ərazi üzrə korrektirovka verirəm. Piyada qoşunlar və artilleriya əlaqəli şəkil də irəliləyirlər. Hər şey çox yaxşı gedir.

Hücumlarımız uğurla başa çatır.

Artıq fevral ayının 23-dür.

Gecə məni təcili olaraq divizionun qərargahına çağırırlar. Məlum olur ki, yeni döyükərəzinə yola düşməliyik.

Nədənsə bu məsələ mənimcün hələ də qaranlıq qalır. Axı

Mehman HÜSEYNOV

biz uğurla, həm də dayanmadan irəliləyirdik.

Mənə yaxşı xidmətə görə üç günlük icazə verirlər. Çox sevindirici haldır. Bilirsiniz, söhbət üç günlük icazədən yox, döyüşçüyə çəkdiyi əzab-əziyyətlərə görə verilən qiymətdən gedir.

Mən əgər, səhv etmirəmsə, iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanov haqqında yazılan "General" romanında belə bir epizod oxumuşam: General Aslanovun yanına bir sıravi əsgər gələrək deyir ki, yoldaş general, mənə üç günlük icazə verin evə gedim. Əsgərin bu sözündən, bir-başa müraciətindən təəccübənən General Aslanov soruşur ki, əsgər, nə məsələdir?

Əsgər deyir:

-Yoldaş general, nənəm göndərdiyi məktubda yazır ki, ay bala, evimizin damını külək atıb.

Gedib onu düzəldim, gəlim. Qoca qadındır. Tək yaşayır.

General Aslanov çox diqqətlə əsgərin üzünə baxır və bir az fikirləşdikdən sonra deyir ki, yaxşı bir neçə gün döz, çalışıb sənin üçün bir şey fikirləşərik.

Bir neçə gündən sonra həmin əsgər qaçaraq generalın yanına gəlib, sevincək halda deyir:

-Yoldaş general, elə indicə nənəmdən məktub almışam. Yazır ki, kənd sovetindən gəlib evin damını düzəldilər, ay oğul, daha narahat olma.

Bax, döyüşünün əməyinə verilən qiymət belə olur.

Əsgər arxada qalanından arxayıń olanda döyüşə də ürək-li gedir.

Yenidən qısa müddətə də olsa, evdəyəm. Elə yuxuda gördüyü kimidir. Oğlum Həsən mənə yaxın gəlmir. Dayısına "Papa", bibisinə "Mama", anasına "Ana", mənə isə çox qəribədir ki, "Əmi" deyir.

Bilirik ki, buna səbəb usağın məni çoxdan görməməyidir. Ancaq buna baxmayaraq, onun bu məzəli, maraqlı müraciəti hamımızın xoş sevincinə və gülüşünə səbəb olur.

Üç gündən sonra artıq yeni döyüş bölgəsində - Murov dağının ətəyindəyik.

Tarixlərin şahidi Murov.

Dolama yollar, sıx meşələr tamam qarla örtülüb. Hər yer qar-buzdur. Hətta maşınlar da çox çətiliklə hərəkət edir. Gurultu ilə axan Kürəkçayın da bəzi yerlərdə qalın buz bağladığı aydın görünür.

Hər tərəf qar, hər tərəf buz, duman, çovğun. Elə yer var ki, qarın qalınlığı 3-5 metrə çatır. Mən ömrümdə bu qalınlığında qar görməmişdim. Amma həqiqət göz qabağındadır.

Biz əvvəlcə müvəqqəti olaraq Toğana kəndinin aşağı hissəsində, daha sonra isə bizim üçün ayrılmış ərazidə - əlverişli mövqedə yerləşirik.

(Bu həmin Toğana kəndidir ki, xalq yazılıcısı Sabir Əhmədli oranın gözəl, güllü-çiçəkli, ceyran-cüyürlü vaxtlarında Toğana haqqında gözəl bir roman yazmışdır. Qismətin, taleyin gərdişinə bax ki, çox-çox sonralar xalq yazılıcısı qəhrəmancasına şəhid olmuş oğlu Məhəmmədin cənazəsini də elə bu Toğana kəndindən apardı)...

Təyin olunmuş əraziyə gəlib, topları yerləşdiririk. Burda havalar çox soyuq keçir. Postlarda şinel və valenka ilə durmaq həddən artıq çətindir. Həqiqətən də adam soyuqdan donur.

Bizim toplar "Zəligöl" deyilən bir sahədə yerləşir. Biz durduğumuz ərazidən baxanda Murov sırdağlarının bəzəyi və qaşı sayılan Koroğlu, Ömər, Kəpəz dağlarının qarla örtülüş zirvələri, bir az o yanda isə Camış aşırımı görünür.

Onu da deyim ki, Murov ərazisi qış vaxtı soyuq olmasına baxmayaraq, yazda çox gözəl olur. Yazda hansı gül-çiçək desən, bu ərazidə bitir.

Bir neçə gün təyin olunmuş ərazidə gözləmə mövqeyində duraraq növbəti hücumu hazırlaşırıq.

Axşam xəbər verdilər ki, kiçik leytenant Mehman Hüseynov bir nəfər rabitəçi ilə qərargahda olsun. Rabitəçi

Mehman HÜSEYNOV

əsgər Əhmədov Cavanşirə hazır olmayı tapşırıram. Qərargaha getmək üçün lazım olan sənədləri təcili olaraq hazırlamağa başlayıram.

Baş leytenant Həsənov Sabir də qərargaha getməlidir. Hər ikimiz deyilən zamanda qərargahda oluruq.

Gedib lazımı tapşırığı alıb qayıdırıram. Hələ vaxt var.

Oturub söhbət edirik. Baş leytenant Cəfərov Kamil, leytenant Əliyev Qabil, kiçik leytenantlar Hüseynov Ziyafət, Məmiyev Nazim, Hacıyev Hacı, Qasımov Mübariz, Abbasov Namiq, Məhərrəmov Camaləddin, Mehdiyev Vaqif, gizirlər Ağayev Fazıl, Hacıyev Tofiq hərə bir lətifə danışır. Kiçik leytenant Məmiyev Nazim isə batareyada İdarəetmə taqımının komandiri, kiçik leytenant Hüseynov Ziyafət isə Artilleriyanın rabitə rəisi vəzifəsində xidmət edirdilər.

Mən uzun bir müddət ərzində kiçik leytenantlar Hüseynov Ziyafət, Məhərrəmov Camaləddin və Nazim Məmiyevlə birlikdə ən qorxulu və ən çətin postlarda olmuşum.

(Hüseynov Ziyafət indi də hər dəfə məni görəndə deyir ki, ay Mehman, nə yaxşı sən o vaxtlar ölməyib sağ qaldın. Mən yalnız indi-indi onun nə demək istədiyini aydın dərk etməyə başlamışam. Deməli, belə çıxır ki, mən hər dəfə özüm də hiss etmədən, ölümlə üz-üzə dayanırmışam. Mən ölümün bu dərəcədə yaxın olduğunu, məni qarabaqara izlədiyini, mənim yan-yörəmdə, böyür-başında hərləndiyini heç vaxt hiss etməmişəm. Çünkü mənim özümün heç vaxt hiss etmədiyim dəhşətli vəziyyətlər kənardan daha aydın görünürmüş).

* * *

Kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin növbəti görüşlərimizin birində belə bir hadisə danışdı:

-Bilirsiniz, bizim ərazi dağlıqdır və Füzuli rayonu ilə qonşuyuq. Bu ərazidə bizim bir neçə gözətçi məntəqəmiz

(postumuz) var idi. Bizimlə yaxınlıqdakı postda Füzuli döyüşçüləri də xidmət aparırdılar.

Günəşli postu isə Füzuli rayonu ərazisi idi. Çox əlverişli, müşahidə üçün əvəzsiz məntəqə sayılırdı. Əvvəllər bu postda "Horadiz uşaqları" keşik çəkirdi. Lakin son vaxtlar nədənsə bu məntəqə nəzarətsiz qalmışdı. Biz təhlükəsizliyimizi təmin etmək məqsədilə həmin postu öz nəzarətimizə götürdük.

Post çox əlverişli mövqedə yerləşirdi. Bu məntəqəni heç cür əldən vermək olmazdı. Buradan baxanda sol tərəfdə Hadrut rayonu, sağda Qaradağlı, Saracıq, Qarakollu, Xatınbulaq və Məlikcan kəndləri ovcunun içində idi. Post əlverişli olduğu qədər də təhlükəli idi.

Bu posta adətən mən, kiçik leytenantlar Hüseynov Menman və Hüseynov Ziyafət gəlirdi.

Bir dəfə gecə çox qatı duman idi. Bir metrəlik məsafəni görmək olmurdu. Mehman postu yoxlamağa getsə də hələ gəlib çıxmamışdı. Mən narahat olmağa başladım. Bu müd-dət ərzində Mehman mütləq qayıtmalı idi. Tez durub onun arxasında getməli oldum. Göz-gözü görmürdü. Gecə həm qaranlıq, həm də duman idi. Mən özüm də hara, hansı səmtə getdiyimi bilmirdim. Qəflətən ayağım sürüsdü və yıxıldım. Ayağa qalxarkən Mehmani düz qarşısında gördüm. Sən demə, Mehman azib hara getdiyini heç özü də bilmirmiş. İkilikdə yolu tapıb geri qayıtdıq.

Bu hadisədən sonra 20 metrə qədər məsafəyə ip bağlamalı olduq.

Bax biz belə mehriban döyüşü-qardaşlar, dostlar olmuşuq.

Daha sonra kiçik leytenant Məhərrəmov Camaləddin söhbətini davam etdirərək dedi ki, bir dəfə Mehmanla Günəşli postunda idik. Biz topun yanında dayanaraq, fasiləsiz olaraq düşmən ərazisini müşahidə edirdik. İndi isə postda durmaq mənim növbəm idi.

Müşahidə edərkən qəflətən Hadrut-Qaradağlı yolayricın-

Mehman HÜSEYNOV

da bir tankın bizə tərəf atəş açmaq istədiyini görüb tez Mehmana xəbər göndərdim. Mehman gələnə kimi tank artıq iki dəfə atəş açmışdı. Mehman gələn kimi biz topu tanka tərəf tuşlayıb atəş açmağa başladıq. Düşmən tankının mərmiləri bizdən bir az qabaqda və ya geridə partlayırdı.

Biz topu elə mövqedə yerləşdirmişdik ki, onu sıradan çıxarmaq çox çətin məsələ idi. Biz topu mövqeyə başqa istiqamətdən gətirmişdik.

Axır vaxtlar düşmən tank və artilleriyası bu topu sıradan çıxarmağa çalışırdı. Biz topun yerini təcili olaraq dəyişməliydik. Bunun üçün isə əlverişli məqam gözləyirdik. İndi də düşmən bu topu necə olursa olsun sıradan çıxarmaq istəyirdi.

Bizim üçün əsas əlverişli məqam isə dumanlı hava idi. Növbəti mərmilər yan-yörəmizdə partlamağa başladı. Mən düşmən tankının növbəti atəşini görüb anı bir vaxtda Mehmanı itələyərək yerə yıxdım. Əlbəttə, Mehmanın bundan xəbəri yox idi. Özüm də Mehmanın yanında uzanmışdım.

Növbəti mərmi düz bizim yanımızda partladı. Mərmi partlayışından sonra qəflətən Mehman qışqıraraq "vay kürəyim" deyərək yerində bir dəfə yumalanaraq başqa istiqamətə yerini dəyişdi.

Bu vaxt bilək boyda bir qəlpə bizim ikimizin arasına düşdü. Bu Mehmanın kürəyini yandıran qəlpə imiş. Əlimi vurarkən qəlpənin hələ də "qaynar" olduğunu hiss etdim.

Mehmanın isə başının sağ tərəfindən qan axındı. Mən onun yarasını sarıdım. Biz hər atəş açarkən tank yol ayricindakı yarğanın arxasında görünməz olurdu.

Nəhayət ki, növbəti atəşlərdə mən Mehmanla o tanki zərəsizləşdirə bildik. Bu hadisə, təxminən, aprel ayında olmuşdu.

Biz mütləq bu topun yerini dəyişməli idik. Sonralar biz həmin topun yerini dəyişdik. Biz həmişə zabit Hüseynov Mehmanla fəxr etmişik.

Topu mövqedən düşürməyə zabitlərdən Divizion komandiri leytenant İlham Məmmədov, qərargah rəisi leytenant Qabil Əliyev, rabitə rəisi kiçik leytenant Ziyafət Hüseynov, kəşfiyyat rəisi Mehman Hüseynov və mən, əsgərlərdən isə Məmmədov Adil, Eynulla, Ayaz, Əkbər, Xalıq, Cəsareti, Binnətəliyev Hafız və bir neçə ad və soyadlarını unutduğum başqa əsgərlər gəlmışdilər. Biz bu topun yerini dəyişməsək, düşmən ondan istifadə etməyimizə heç cür imkan verməyəcəkdi. Əlbəttə, biz bunu nə yolla olur-olsun, etməyə məcbur idik.

Əvvəlcə topu durduğumuz mövqenin arxa hissəsinə gətirdik. Bundan sonrası isə daha çətin idi. Belə ki, topu burdan aşağı endirmək çox çətin idi. Çünkü o ərazidə yol nədir, heç cığır da yox idi.

Biz bu işi kəndir vasitəsilə etməyi düşünürdü - topu çox çətinliklə də olsa, iki dağın arasındaki dərəyə gətirməli idik. Bütün əsgər və zabitlər var gücü ilə topun təkər və yan hissələrindən yapışib, onun hərəkətini yavaş-yavaş tənzimləyərək istədiyimiz yerə aparırdıq. Kiçik leytenant Hüseynov Ziyafət isə bu işi kəndir vasitəsilə görürdü. Yəni kəndirin bir ucunu topun lüləsinə, o biri ucunu isə öz biləyinə bağlayaraq topun lazım olan əraziyə düşürülməsinə kömək edirdi.

Biz topu dağdan aşağı düşürərkən, topun lüləsi qəflətən yuxarı qalxıb-aşağı düşərək düz birbaşa kiçik leytenant Hüseynov Mehmanın sağ ayağının üstünə düşdü. O ufulda-yaraq yerə uzandı. Bizim təkidimizə baxmayaraq, heç tibb məntəqəsinə də getmədi. Mən onun ayağını sarıyb, öz işimə davam etdim.

Kiçik leytenant Hüseynov Mehman buna görə uzun müddət sağ ayağını çəkə-çəkə yeriyirdi.

Biz bu topu çox çətinliklə aşağı düşürə bildik və ertəsi gün bizə verilən traktor vasitəsi ilə başqa bir hündürlükdə, yeni atəş mövqeyində yerləşdirdik.

* * *

Mehman HÜSEYNOV

Bu döyüslər haqqında çavuş Eyvazov Hidayət hadisələri belə danışırdı:

"Mən divizionnun idarəetmə taqımında rabitə manqasının komandiri idim. Təxminən iyul ayının əvvəllərində rabitə xəttini bərpa etmək üçün "Qaracallı" postuna gəldim. Bu ərazidə rabitəni bərpa etməli idim. Rabitə sistemini bərpa edərək geri qayıtmaq istəyirdim ki, postda olan əsgər yoldaşlarının məsləhəti ilə bir gecəni buradakı əsgərlərlə qalmalı oldum.

Onu da deyim ki, mən və bu batareyanın əsgərləri hərbi xidmətə səfərbərliklə çağrılmışdım.

Axşama qədər bütün postlarda rabitə vasitələrini qaydaya saldım. Mən həmin gecə bir neçə əsgər yoldaşımıla postda idim. Qəflətən səhər saat 5-6 radələrində düşmən bütün texnika və piyada qüvvələrinin köməkliyi ilə hücuma keçməyə başladı.

Bizim üçün çox aydın məsələ idi ki, onlar nəyin bahasına olursa-olsun bizim mövqeyi ələ keçirmək istəyirdilər. Biz isə bu mövqeni heç cür əldən verə bilməzdik. Biz düşmənlə təxminən üzbüüz olaraq 6 saatdan artıq döyüşdük.

Nəhayət, düşmən irəliləyə bilməyəcəyini açıq şəkildə hiss edərək xeyli itki verərək geri çəkildi. Biz tərəfdən də xeyli itki var idi. Bir neçə əsgər yoldaşları müxtəlif dərəcələrdə xəsarətlər almışdır.

Mən vəziyyətin belə ağır olduğunu görüb, bu çətin və ağır gündə əsgər yoldaşlarından ayrılmak istəmədim və daha bir neçə gün onlarla bir yerdə qalmaq qərarına gəldim.

Həmin gün isə bizdən aşağıda yerləşən Füzuli rayonunun Gorazilli kəndində toy məclisi var idi.

Toy məclisi hələ günortadan başlamışdı. Biz hündürdə olduğumuzdan toyun səsi hərdən bizə də gəlib çatırdı.

Sonralar eşitdiyimizə görə həmin gecə düşmən təxminən saat 23-01 radələrində xəlvəti olaraq öz silahlı qüvvələri ilə kəndi mühəsirəyə almiş və qarşıqlıqdan istifadə edərək bir

seyli dinc sakini, o cümlədən, bəyləgəlini də əsir aparmışdır.

(Aparılan gəlinə verilən dəhşətli əzablar haqqında Şuşa şəhərində əsirlilikdə olan və əsirlilikdən azad edilmiş bir qadın onun acı taleyi haqqında televiziya ekranından məlumat vermişdi).

Səhərə yaxın isə güclü döyüş başladı. Döyüş təxminən gündüz saat 12-yə qədər davam etmişdi. Biz elə bir mövqedə idik ki, topla heç cür onlara kömək edə bilmirdik. Onların öz artilleriyası isə nədənsə onlara kömək etmədilər.

Geri qayıdır qaçan iki düşmən əsgərini mən cəhənnəmə vasil etdim. Bu işdən daha da hiddətlənərək yəqin ki, mən ehtiyatı əldən verib, hücum etmiş düşmənə yeni itkilər vermək məqsədilə səngərdən çıxmış və onların arxasında qaçarkən bundan sonra başıma nə gəldiyindən isə xəbərsiz olmuşam.

Günortadan sonra isə düşmən Gorazilli kəndini işgal edib. Artıq bu döyüşdə özümün də xəbərim olmadan məni qapalı kəllə-beyin travması diaqnozu ilə xəstəxanaya gətirmişdilər. Baş hissəmdən müxtəlif sayda əziklər, döş qəfəsimdən iki yerdən qəlpə yarası almışdım və qulağımın birinin pərdəsi cirilmişdi. Mən rayon mərkəzi xəstəxanasında 2 aya qədər müalicə olundum. Məndən savayı bir neçə əsgər, o cümlədən mənimlə səngərin sağ tərəfində olan qumbaraatan sırávi Səbuhi də çoxlu qəlpə yarası almışdı. Onu da əlavə edim ki, bu ərazi daşlıq və qayalıq olduğundan atılan mərmilər nəticəsində əsgərlər qəlpə yarası ilə bərabər əsasən daş-çinqıl yaraları da alırdılar".

* * *

Leytenant Məhərrəmov Camaləddin döyüşlərin birində gözündən qəlpə yarası və kontuziya aldı, leytenant Hüseynov Ziyafət isə ayaq və baldır hissəsindən xəsarət aldı.

(Ziyafətin Sona adında bir qızı, Dilqəm və Tariyel adlı iki oğlu var. Həyat yoldaşı Asya xanım hər dəfə məni görəndə

Mehman HÜSEYNOV

deyir ki, sən Ziyafətin döyüşü dostu, mənim isə qardaşımsan.

Camaləddinin də Günel adlı bir qızı, Anar və Zaur adında iki oğlu var.

* * *

Qasımov Mübariz Seyfəddin oğlu hələ 1992-ci ildə Sur kəndinə gedərkən "BMP" markalı texnikada bir neçə əsgər və zabitlə minaya düşmüş, sonralar isə Murov ərazisində şəhid olmuşdu.

Hacıyev Hacı və Məmiyev Nazim isə axıradək hərbi xidmətlərini davam etdirərək, xidmət müddəti başa çatdığını görə ordudan tərxis olundular. Hazırda təqaüddədirlər. Məmiyev Nazimin Lalə və Könül adında iki qızı, Razim və Rasif adlı iki oğlu var).

Kiçik leytenant Mehdiyev Vaqif möhkəm şeir həvəskarıdır. O yenə də üzünü mənə tutub: "Ay Mehman, sən Allah, bir şeir söylə", - deyə xahiş edir. Sürücülərdən Hüseynov Mustafa, Müşfiq, Əlövsət, Azad (soyadlarını unutmuşam) rabitəçi Eyvazov Hidayət və başqları da Vaqifin bu fikrinə şərīk olurlar. Mən də Bəhməndən, Əyyub və Yaqub qardaşlarından əzbər bildiyim və yadımda qalan şeirlərdən qısa parçalar deyirəm. Ən çox xoşlarına gələn Əyyubun "Ana" haqqında olan şeiridir:

Ölsən torpaqlara qoymaram səni,

Yerin qollarımın arasındadır.

Təbii sularnan yumaram səni,

Suyun gözlərimin qarasındadır.

Atamın məzarın əlimlə qazdım,

Torpağında sənə çarə axtardım.

İnan dəndlərinə dərman tapardım,

Bilsəydim dünyanın harasındadır.

Ürəyimdə kədər, dilimdə qəhər,

Sənsiz bu dünyada ağızım dərd əmər.

**Əyyuba kim yanar sən yanın qədər,
Ananın ürəyi balasındadır.**

Və yaxud:

**Fərəh də daşanda, qəm də daşanda,
Dəm verir gözünün yaşına dünya.
Kim ürək yerinə bir daş asırsa,
Dolanır özüyün boşuna dünya.**

**Hicran atəşində ürək qovurur,
Yandırıb külünü göyə sovurur.
Öldürür, hissinə güllələr vurur,
Sonra sıgal çəkir başına dünya.**

**Böyük dənizləri kamantək əyib,
Qocalıq əbasın çoxları geyib.
İnsanın ömründən kəsib calayıb,
Qara qarğaların yaşına dünya.**

Torpaq qazmada əyləşib səhərki əməliyatın necə və hansı səviyyədə alınacağını, bizim hazırladığımız taktiki gedışların nəticəsinin nə dərəcədə ümidi verici, əlverişli olacağını götür-qoy edirik. Hamı dərin fikrə gedib. Torpaq qazmaya dərin sükut çöküb.

Bu sükütu pozan burda yanın odun sobasıdır. Qazmada yanın odun sobasının istisindən çox tüstüsü bizə gözümüzün acısını almağa imkan vermir.

Sağ-a-sola çonən, yerində qurcalanan Camaləddin, Nazim və Ziyafət də yata bilmir, əsgərin yataq torbasında "eşələnirlər".

-Ay qardaşlar, siz niyə yatmırınız? - deyə mən soruşanda:

-Vallah, biz də sabahkı əməliyat haqqında düşünürük - deyə cavab verirlər.

Səhər saat 6-dir. Mən təyin olunmuş mövqedəyəm. Bu məntəqədə bizim briqadanın bütün qoşun növündən olan əsgər və zabitlər yığışıb.

Mehman HÜSEYNOV

Elə bu zaman Artilleriyanın qərargah rəisi baş leytenant Həsənov Sabir də gəlib bizim olduğumuz mövqeyə çatır. Biz yenidən görüşürük və əməliyyat planını bir daha kiçik detallarına qədər dəqiqləşdiririk.

Baş leytenant Mahmud (soyadını unutmuşam) isə bizdən bir az arxada irəliləyəcək. O, reaktiv artilleriyanın nümayəndəsidir. Kiçik leytenant Məmiyev Nazim Ömər yüksəkliyinin sol istiqaməti ilə, mən isə sağ istiqaməti ilə hərəkət etməliyik.

Nazimin rabitəcisinin adı Nərimandır. Salamlasılıb görüşürük.

Sabir və mən kəşfiyyatçıların bizi verdiyi ağ xalatları geyinirik. Biz əməliyyata bir yerdə getməliyik. Kəşfiyyatçılarla Koroğlu dağına qalxırıq.

Dağın hündürlüyü 3500 metrə yaxındır. Hava soyuq, nəfəs almaq isə çətindir. Bizimlə gedəcək 7 nəfər kəşfiyyatçıyla birlikdə hərəkətə başlayırıq.

Yerimək getdikcə daha çətinləşir. Buna səbəb qarın həddən çox olmasıdır.

Hər yerdə qalın qar var. Qarın hündürlüyü 2-3 metrə çatır. Xəbərdarlıq edirlər ki, hündürdən danışmaq, səs salmaq olmaz - qar uçqunu ola bilər.

Artıq 8 saatdan artıqdır ki, dayanmadan yol gedirik. Elə bu vaxt kimsə bərkdən asqırır və xərif bir xışltı səsi gəlir. Bizdən qabaqda gedən kəşfiyyatçılardan 3 nəfər birdən-birə görünməz olur. Hami donub qalır, yerimizdəcə mixlanıb dayanırıq.

Çünki bizdən irəlidə gedən kəşfiyyatçıların açtığı ciğir da daha görünmüür.

Bizimlə olan kəşfiyyatçılardan üç nəfəri qar uçqunu özü ilə 5-6 yüz metrlik dərəyə aparır. İlk dəfə qar sürüşməsini, qar uçqununu mən belə gördüm. Onların qışqırıqları çox uzaqdan gəlirdi. Biz isə onları heç bir halda gözləyə bilməzdik.

Təcili olaraq qərargaha baş vermiş hadisə haqqında ratsiya ilə məlumat veririk. Bizə verilən göstərişə əsasən biz yolumuza davam etməliyik. Onları arxadan gələn başqa bir qrup xilas edəcək. Yaxınlıqda ehtiyat qruplar var.

Biz öz yolumuza davam edirik.

(Sonradan məlum oldu ki, həmin kəşfiyyatçıları göndərilən qrup xilas edib briqadaya gətirib. Onlardan ikisinin əl-ayaqlarında, sifətlərində müəyyən xəsarətlər, birinin isə ayaq hissəsində burxulma varmış. Tibb məntəqəsində kəşfiyyatçılara ilkin tibbi yardım göstərilib, daha sonra isə əvvəlki xidmət yerlərinə göndəriliblər).

Mən təxminən beş-altı ay sonra çaykənarı sahədən keçərkən, əsgərlərdən biri qəfildən qışqırdı ki, komandır, burda armatur parçası var.

Təsəvvür edin ki, elə bir ərazidə dəmir parçası görmək qətiyyən inandırıcı ola bilməzdi. Mən bildirdim ki, burda armatur ola bilməz.

Hər ehtimala qarşı əraziyə yaxınlaşıb, oranı gözdən keçirdim və aşkar etdim ki, bu, heç də armatur parçası yox, qar əriməsi nəticəsində aşkara çıxmış avtomat lüləsidir. Bir az irəli getdikdə ikinci, daha sonra üçüncü avtomatları da gördük.

Özünüz təsəvvür edin ki, həmin ərazidə hələ nə qədər aşkara çıxmamış silah və sursat var. Çox güman ki, bu silahları həmin əraziyə sel suları gətirmişdi. Həmin silahları çox çətinliklə çıxara bildik.

Tapdığınıız 3 ədəd avtomat silahı təmizlədik və gətirib hərbi hissəmizin silah anbarına təhvil verdik.

Artıq səhər açılmaq üzrədir. Biz 14 saatdır ki, dayanmadan yol gedirik. Məndən qabaqda irəliləyən əsgərin hərəkətinin yavaşlığıni hiss edib "Əsgər bala", niyə yavaş gedirsən? "- sorusunda onun elə ayaq üstə yuxuladığı məlum olur. Bunu hiss etmək o qədər də çətin deyil.

Biz bir sıradə bir-birimizin izləri ilə addımlayıraq. İrəlidə

Mehman HÜSEYNOV

gedən əsgər ləngiyirsə, sən də mütləq dayanmalı olursan. Əgər səndən irəlidə gedən təxminən 5-10 dəqiqə dayanmalı olarsa, həmin andan donma prosesi başlaya bilər.

Əlbəttə, belə məqamları adı sözlə ifadə etmək çox cətindir. Məndən irəlidə gedən əsgər geri qanrilib, "Komandir, Vallah, daha yeriməyə halim qalmayıb", - deyir.

Mən onun yük çantasını alıb, özüm aparmalı oluram. Çünkü əsgər tam yorulsa, 10-15 dəqiqə dayanmağa məcbur olacaq. Bu halda, onun əl-ayağını şaxta donduracaq. Əsgər mütləq hərəkətdə olmalıdır, yeriməklə əl-ayağının uyuşugunu açmalıdır.

Hava qəflətən çönürlər. Güclü tufan başlayır. Bərk külək əsir. Qar, soyuq külək və çovğun göz açmağa, hərəkət etməyə imkan vermir. Sabirlə qarla örtülmüş bir daşın daldasında güclə dayanmışlıq. Güclü külək qarı göyə sovurur.

Birtəhər qərargahla əlaqə yaradırıq. Bizə geri qayıtmağı məsləhət görürənlər. Bizzə yanımızda olan əsgərləri geri qaytarıb, hələlik onlarda olan radiostansiyaları özümüzdə saxlayırıq. Ümumiyyətlə, geri qayıtmaq fikrimiz yoxdur. Bu qədər əzabəziyyətlərdən, çətinliklərdən sonra heç cür geri qayıtmaq yadımıza düşmür.

Biz bütün çətinliklərə dözərək, nəyin bahasına, necə olsa həmin yüksəkliyə qalxmaq fikrindəyik. Çox təəssüf ki, hava şəraiti bizə bu arzumuza çatmağa imkan vermir, maneçilik törədirdi.

Bizimlə olan kəşfiyyatçılar Bakıdan - nazirlikdən gəlmişdilər. Sabir mənə müvəqqəti də olsa, bir qayanın arxasına keçib dayanmayı məsləhət görür. Mən isə işarə ilə ona "Bəs bunlar necə olsun?" - deyə kəşfiyyatçıları göstərirəm.

Kəşfiyyatçılar tez-tələsik kiçik çadırlarını quraşdırıb həmin çadırda yerləşməyə başlayırlar. Bizi də yanlarına çağırırlar. Mən və Sabir onlarla bir yerdəyik. İki nəfərlik çadırda 7 nəfər güclə yerləşirik. Qar daha da güclənir. Soyuq adamı qılinc kimi kəsir.

Bizə yenidən geri qayıtmaq əmri gəlir. Əllərimizlə üzümüzü örtməyimizə baxmayaraq, irəliləmək olduqca çətindir.

Güclü küləklə müşayət olunan qar dənələri az qalır ki, adamın gözlərini çıxarsın. Qayıdanda daha iki əsgərin qar üzərində uzandığını görürük.

Mən bunlardan birini dərhal tanıyıram. Bu əsgər Qaradağ rayonunun hərbi komissarlığından xidmətə çağırılmış Rövşən adlı oğlandır. (Sahil qəsəbəsindən Mehdinin oğlu Rövşən. Onunla hələ Füzuli ərazisi uğrunda gedən döyüşlərdə dəfələrlə birlikdə iştirak etmişdi).

Rövşənin soyuqdan ayaqları tutulub, yeriyə bilmir. Əllərini isə güclə hərəkət elətdirir.

Ordudan tərxis olunandan bir xeyli müddət keçəndən sonra, növbəti görüşlərimizin birində İmanov Rövşən iştirakçısı olduğu döyüşlər haqqında belə danışındı:

-Mən Qaradağ rayonundan hərbi xidmətə çağırılında əvvəlcə Qusar rayonundakı təlim-məşq topluq məntəqəsində oldum. Mən 1-ci taborun tərkibində xidmətə başladım. Bizim tabor komandiri kapitan Babakiyyev Əlyar idi. Qısa müddəli təlimdən sonra bizi döyüş bölgəsinə göndərməyi qərara aldılar. Bizi döyüş bölgəsinə mərhum Prezidentimiz Heydər Əliyev özü xeyir-dua verib yola salmışdı.

1994-cü ilin yanvar ayında ilk döyüş bölgəmiz olan Füzuli rayonunun ərazisinə gəldik. İlk hücumumuz Horadız qəsəbəsi uğrunda oldu.

Səriştəsizlikdən və ya birinci dəfə açıq döyüşdə olduğu məzdan bu döyüsdə xeyli itkimiz oldu. Bu döyüsdə xeyli ölen və yaralanan olduğu aşkarlandı.

Şəhid olmuş döyüşcü dost-qardaşlarım - leytenant Eldar, əsgərlərdən Aynur və başqalarını misal göstərə bilərəm (çox heyf, onların və bir çox digərlərinin adlarını və soyadlarını unutmuşam).

Mehman HÜSEYNOV

Xeyli itkimiz olduğundan geri qayıtdıq. Ərazidəki taborlar döyüsdən-döyüşə bir-birilərini əvəz edirdi. Bir dəfə bir, növbəti dəfə isə başqa tabor hücuma keçirdi.

Bizim tabor yenidən komplektləşdirildikdən sonra Cocuq Mərcanlı istiqamətində hücuma keçdik. Hücumumuz uğurla nəticələndi. Belə ki, düşmənin işgal etdiyi ərazini azad edib, irəliyə hərəkətimizi davam etdirirdik.

Bu uğurlu əməliyyata görə bizə iki günlük istirahət verdilər.

Növbəti hücumumuz Mehdili kəndi istiqamətində idi. Hücumu səhər tezdən başladıq. Hücumumuz uğurla davam etdirdi. Kəndə daxil olub zirehli texnikaları ərazi üzrə yerləşdirib, növbəti əmri gözləməyə başladıq.

Mən həmin vaxt BMP-2 zirehli texnikasını idarə edirdim. Axşamüstü gözlənilmədən düşmən bizə hücum etdi. Düşmən bütün zirehli texnika və artilleriya qurğularından istifadə edərək irəliləməyə başlamışdı.

Qüvvələr qeyri bərabər idi. Düşmən həm də canlı qüvvə sarıdan bizdən üstün idi.

Elə bizə də qaranlıq qalmışdı ki, onlara bu qədər canlı qüvvə bu tezliklə haradan gəlmışdır?

Biz şəraiti nəzərə alaraq, məcburən bir qədər geri çəkilməli olduq.

Təcili olaraq dizi üstə atəş açmaq üçün nəzərdə tutulan səngərdə 4 əsgərimiz aramsız atəş açaraq düşməni çəşbaş salmağa, planını pozmağa, beləliklə onun hücumunun qarşısını almağa çalışırdı. Kəndin aşağı hissəsindəki evdən düşmən bizim döyüşçüləri pulemyot atəşinə tutub, başlarını qaldırmağa imkan vermirdi. Zaur adlı əsgər irəliləyərək həmin düşmənin atəş nöqtəsini qumbaralarla susdurub onların mövqə tutduqları evin içərisinə daxil olmağa macal tapdı.

Bu vaxt düşmən tərəf Zaur dayanan ərazini qumbaraatanlarla atəşə tutdu. Bu atəşlər nəticəsində əsgər Zaur

ağır kontuziya almışdı.

Geri çəkilərkən xeyli ölən və yaralanan oldu.

1994-cü ilin fevralında bizi Füzuli döyüş bölgəsindən çıxarıb Murov döyüş ərazisini gətirdilər.

Əvvəlcə müvəqqəti olaraq, Toğana kəndinin mərkəzindəki məktəbdə yerləşdik. Tabor yeni qüvvələrlə komplektləşdirildikdən sonra, yəni səhərisi gün biz Bənövşəçayın sol sahilindəki dağın ətəyində, açıq talada dayanmali olmuşduq. Bizim taborun qərargahı da bu ərazidə yerləşdi. Elə ilk günlərdən əsgərlər arasında mehribanlıq, qardaşlıq ünsiyyəti yaranmışdı.

Növbəti hücumumuz Murov istiqamətində oldu. Əvvəlcə əraziylə tanışlıq məqsədilə müşahidə məntəqəsində olduq.

Hücumumuz günortaya yaxın oldu. Artilleriyanın köməkliyi ilə irəliləməyə başladıq. Bir xeyli irəliləyəndən sonra, qəfildən mühasirəyə düşdürüümüz aydın oldu. Cinahlardan kömək yox idi.

Lakin bizim könüllü döyüşçülərdən əslən Gəncədən olan Bəxtiyar və Könül adlı əsgərlərin köməkliyi sayəsində mühasirədən çıxa bildik. Bəxtiyar qumbaraatan idi. Könül isə pulemyot silahı işlədirdi. Bizi mühasirədən çıxaran döyüşçü Könül elə həmin yerdə şəhid oldu.

* * *

O biri əsgərinsə əllərini saxta dondurub. Bədənini hiss etmir. Biz tez onun əllərini qarla ovxalayıraq.

Təcili hər iki əsgəri yaxınlıqda olan minomyot batareyasının çadırında yerləşdirib tibb məntəqəsinə məlumat veririk. Minomyot batareyasının komandiri leytenant Məmmədov Rahil əsgərlərin xilası üçün ən vacib tədbirləri görür. Tez bir zamanda gəlib, həmin əsgərləri briqadanın tibb məntəqəsinə aparacaqlar.

Qayıdarkən, xəbər tuturam ki, 1-ci taborun komandiri kapitan Babakşıyev Əlyarın da əllərini saxta vurub. Əlyar qarayanız, bir az arıqtəhər, lakin çox ağıllı, cəsarətli, ürəkli

Mehman HÜSEYNOV

bir zabit idi.

Kapitan Əlyargili döyük bölgəsinə mərhum prezidentimiz, Ümummilli lider Heydər Əliyev şəxsən özü xeyir-dua verib yola salmışdı.

Sonralar Əlyarla birlikdə bir neçə dəfə əməliyyatlarda iştirak etmişdi.

Əlyardan başqa daha 14 nəfər əsgərimiz şaxtadan müəyyən dərəcəli xəsarət almışdır. Bu ərazidə düşmənlə bərabər şaxtalı hava şəraiti də döyükçülərə xeyli dərəcədə xəsarətlər yetirirdi.

Yolda bizi leytenant Novruzov Hüseyn qarşılıdı və isti çaya qonaq etdi. Döyük əməliyyatları gedən bütün zamanlarda mənə elə gəlirdi ki, mənim çəkdiyim əzab-əziyyət və çətinlikləri kənardakılar daha tez hiss edir və hamı mənə az da olsa, öz köməklilərini göstərmək istəyirdilər.

Leytenant Novruzov Hüseyn zenit-raket batareyasının komandiri idi. Onunla hələ Cəbrayıldan bir yerdə xidmətə başlamışdıq. Onun yanındakı zabit isə kapitan Haqverdiyev Sucaəddindir. Sucaəddin briqadanın hava hücumundan müdafiə və zenit-raket qurğuları rəisidir. O 1988-ci ildə Lenin adına API-nin İbtidai Hərbi Hazırlıq və Fiziki tərbiyə fakultəsini bitirmişdir.

Xocalı faciəsindən sonra isə könüllü olaraq cəbhə bölgəsinə gəlmiş, Ağdam, Kəlbəcər, Laçın, Füzuli, Murov və Gədəbəy döyük bölgələrində xidmət etmiş, hələ o vaxt Müdafiə Nazirliyi tərəfindən "Şah İsmayıł Xətai" Fəxri fərmanı ilə təltif olunmuşdu.

Böyük oğlu Anar da atasının yolunu davam etdirərək Ali Hərbi Məktəbin kursantıdır. Kiçik oğlu Cavid isə hərbi xidmətdədir.

Hazırda mayor Haqverdiyev Sucaəddin Bakı Dövlət Neft-Energetika Kollecində Gənclərin Çağırışaqədərki Hazırlığı fənn rəhbəri işləyir.

* * *

3 gündən sonra yeni əməliyyat planı üzrə Ömər və Güzgü aşırımı istiqamətində növbəti hücuma keçməliyik. Hücuma keçməzdən əvvəl biz deyilən əraziyə gəldik. Əməliyyata mənimlə divizionun qərargah rəisi leytenant Əliyev Qabil və kiçik leytenant Məmiyev Nazim gedəcək.

Bu ərazi Bənövşəçayın sağ sahilində, qədim daş körpüdən bir az aşağıda, Kəlbəcər rayonuna gedən yolun alt hissəsindəki kiçik tala idi. Bizdən başqa burda reaktiv artilleriyadan gəlmış nümayəndə baş leytenant Mahmud adlı bir zabit də var idi. Biz irəli hərəkət edərkən, onu başqa sahə göndərdilər. Və biz bir daha görüşmədik.

Bizi briqadanın siyasi işlər üzrə komandir müavini polkovnik-leytenant Mehman Səlimov sıraya düzüb bir daha həcum əmrini başa salıb uğurlar arzuladı.

O vaxtlar bizə qənd parçasına oxşar, təxminən 1x3-sm ölçüsündə olan və hamının "Suxoy spirt" dedikləri tabletkalar verirdilər. Həmin tabletkalar təxminən 15 dəqiqəyədək yanaraq istilik verirdi.

Polkovnik Səlimov elə burdaca əsgərlərə ondan istifadə qaydasını öyrətdi. Əvvəlcə boş konserv bankasının yanlarından, üç tərəfdən eyni ölçüdə üçbucaq şəklində kəsib, həmin quru spirti kəsilmiş bankanın içərisində bir-birinin üstünə əyilmiş üçbucaq şəklindəki birləşmənin üstünə qoyub yandıraraq, əyani şəkildə göstərdi.

Biz günortaya yaxın hərəkətə başladıq. Çaykənarı yolla hərəkət edərkən, 1-ci Turşsuyun yanından keçib 2-ci Turşsuya çatdıq. Burada briqadanın əlaqə mərkəzi yerləşirdi. Əlaqə maşını "Yol evi" deyilən yerdən bir az aşağıda qərarlaşdı. Sabirlə mən hərəmiz turş sudan bir qab içdiq. Bu su qabı kim tərəfindənsə, boş konserv qutusundan düzəldilmişdi.

Hələ bizim vaxtimız var. Daldalandığımız qarın hündürlüyü 4-5 metr olardı. Bu qar topasının arxasında bir ədəd "PAZ" markalı avtobus da vardı.

Mehman HÜSEYNOV

Yaz gəlib qar əriyəndən sonra mən həmin yerdən keçərkən, burda hər hansı bir daş-qayanın olduğunu görmədim. Biz hücuma bu qarın üstü ilə gedirmişik.

O vaxtlar kimsə bu "xarramış" qarın altına düşsəydi, yəqin ki, ordan sağ çıxmazdı. Əgər minomyot batareyalarında mənə verilən isti çay, isti və xoş münasibət olmasayıdı, bəlkə mən də donardım.

(İnsan bəzən sazaqlı, şaxtalı havadan daha çox soyuq, ögey, biganə münasibətlərdən, diqqətsizlikdən donur).

Irəliləmək olduqca cətindir. Belə ki, həm qalın qar-buz maneçilik törədir, həm də Ömrə yüksəkliyindən sağ tərəfdəki hündürlükdə yerləşən düşmən mövqelərinən açılan atəşlər, atılan mərmilər bizim irəliləməyimizə çətinlik törədir. Təsəvvür edin ki, bizim gedəcəyimiz yolların bir hissəsini təcili olaraq təmizləmək lazımlı olmuşdu. Həmin yolların qarını texnikalarla təmizləmiş, elə iş üstündə olan traktorcu düşmənin atdığı mərmi nəticəsində yaranmış, traktorun özü isə zədələnərək yolun ortasındaca qalmışdı.

Leytenant Novruzov Hüseynin batareyasının zenit-raket qurğuları bizim irəliləməyimizdə və Ömrə yüksəkliyinin ələ keçirilməsində əvəzsiz rol oynayırdı.

Mən leytenant Əliyev Qabillə "Snejni" adlanan yüksəklikdən irəliləyən döyüşçülərimizə artilleriya köməkliyi göstəririk. Artıq həmin yüksəklikdə bizim döyüşçülər mövqe tutublar.

Əməliyyat çox uğurla başa çatdı. Bizə verilən tapşırığın öhdəsindən layiqincə gəlmışdik. Məni təcili olaraq qərargahaya çağırırlar.

Növbəti tapşırığı alıb Ömrə yüksəkliyinə qalxıram. Yüksəklikdə mövqe tutub müşahidəyə başlayıram və arada zabit Əliyev Qabillə əlaqə saxlayıram.

Çox soyuqdur. Güclü külək göz açmağa imkan vermir. Adam hərəkət etməsə həqiqətən donar. Yavaş-yavaş yüksəkliyə qalxırıq.

Axşamüstüdür. Mən öz rabitəcimlə artıq Ömər yüksəklikindəyəm. Yüksəklikdən baxarkən, Kəlbəcər rayonunun işgal altında olan Yanşaq və digər yaxın kəndləri aydın görünür. Bizdən bir az qabaqda isə "Güzgü" aşırımıdır. Mən öz rabitəcimə ayağa qalxmamağı tapşırmışam və düşmən mövqeyini müşahidə etməyə başlamışam. Durbinlə cinahlardan başlamış mərkəzə qədər bütün ərazini gözdən keçirib, müəyyən qeydiyyatlar aparmalıyam.

Ərazi üzrə müşahidə aparıb nəticələri haqqında leytenant Əliyev Qabilə də məlumat verirəm.

Düşmən gözləmədiyim halda, nədənsə, qumbaraatanla tez-tez mən dayandığım mövqeni, yaxınlıqdakı ərazini vurmağa başlayır. Mən hər dəfə bu atəşlərdən yayınmağa çalışıram. Başımı qaldırıb geri baxanda, radiostansiyayanın antennasının hündürdə olduğunu gördüm. Elə bu səbəbdən də düşmən bizi gülləboran edirmiş.

Mən bunu başa düşüb, tez öz rabitəcimlə müvəqqəti mövqeyimizi yenidən dəyişməli oldum.

Artıq axşamdır. Aydınlıq gecədir. Hər tərəf çox aydın görünür. Qəfildən atışma başlayır. Atışma xeyli çəkir. Aydınlıqdan istifadə edərək düşmənin xeyli canlı qüvvəsini məhv edirik.

Atışma dayanır. Mən üç gündür ki, bu mövqedə, bu yüksəklikdəyəm. Çox soyuqdur. Yəqin bu gün məni dəyişərlər. Axı hamı bilir ki, burda bu qədər vaxtda qalmaq çox çətindir.

Güclü külək isə dayanmaq bilmir. Bir az əvvəl xəbər veriblər ki, bizi müvəqqəti olaraq Gəncə polisləri əvəz edəcəklər. Bu yaxşı, sevindirici haldır.

Heç olmasa burda olan əsgər və zabit heyəti bir az istirahət edə bilər. Soyuqdan və küləkdən sir-sifətləri qaralmış əsgərlərin üz-gözlərindən yorğunluq, yuxusuzluq yağır.

Axşam rabitəciliğimiz düşmənin gizli danişığına qulaq asa bilirlər. Məlum olur ki, düşmənin 17 əsgərini biz

Mehman HÜSEYNOV

cəhənnəmə vasil etmişik, qarışılıq olduğundan, anlaşılmazlıq nəticəsində 13-ünü isə özləri məhv edib.

İndi artıq Ömər yüksəkliyi də bizim nəzarətimizdədir. Bu uğurlu əməliyyata görə mənə, Məmiyev Nazimə, batareyanın baş zabiti Abbasov Namiqə və 2-ci atəş taqımının komandiri Məhərrəmov Camaləddinə növbəti rütbə - leytenant rütbəsi verilir.

Axşamüstü bizi mövqedə Gəncə polisləri əvəz edir. Polislərin təminatı bizdən xeyli yaxşıdır. Bunu onların özləri ilə gətirdikləri ərzaq və geyimlərdə hiss etmək o qədər də çətin deyil.

Yenə hündürlükdə - müşahidə məntəqəsindəyəm. Mənə verilən tapşırığa əsasən, mən bu gün kəşfiyyata gedəcək qrupla əlaqə saxlayıb, onlarla irəliləməliyəm. Hələlik gözləmə mövqeyindəyəm. Məndə olan məlumatə əsasən kəşfiyyatçılar artıq mənə yaxın məsafədə olmalı idilər.

Müəyyən olunmuş marşrutu çox diqqətlə izləyirəm. Darıxdığımdan və güclü soyuğun təsirindən özümdən asılı olmayıaraq tez-tez ərazini "dörd dolanır", kəşfiyyatçıların nə vaxt gəlib çıxacaqlarını gözləyirəm.

Nəhayət ki, kəşfiyyatçılar görünürər. Ara məsafələri 100 metrdən artıq olar. Mən təxminən onlardan 1 km irəlidəyəm. Kəşfiyyatçılar çox ləng, ağır-agır irəliləyirlər.

Biz "İt cığırı" deyilən marşrut üzrə hərəkət etməliyik. Lap irəlidə gedən kəşfiyyatçı qəflətən qalın qarın içərisində görünməz olur. O tara düşüb. Arxadan gələnlər gəlib ona yetişənə kimi xeyli vaxt ötür. Nəhayət, onu qarın içərisində çıxarırlar. Lap arxadakı isə daha irəliləyə bilmir. Məsafə uzun, yerimək çox çətindir.

Kəşfiyyatçılar, nədənsə, daha irəliləmirlər. Əlaqə saxladıqda daha getmək mümkün olmadığını, geri qayitmaları üçün əmr gəldiyini bildirirlər. Yəqin ki, bu əməliyyat növbəti günlərə saxlanıldı. Havalər çox soyuq keçir. Bu müşahidə məntəqəsinə ancaq kəndirlə qalxmaq

mümkündür. Çünkü hər tərəf sürüşkən və sildirim qayalıqdır. İndi hamı bilir ki, 1 km məsafədəki dağa çıxməq üçün 4 saat, düşmək üçün isə 3 saat vaxt tələb olunur.

Artıq aprel ayıdır. Buna baxmayaraq, havalar yenə də çox soyuq keçir. Bərk külək əsir. Dünən məni müşahidə məntəqəsində Məmiyev Nazim əvəz edib. Mən öz rabitəcimlə o uzaqlıqda yolu çətinliklə gəlib divizionun yerləşdiyi əraziyə çatmışam.

Sağ ayağım məni çox incidir. Hələ Cəbrayılda olanda topun yerini dəyişərkən, topun lüləsi sağ ayağımın üstünə düşmüştü.

(Elə indi də bu ayağım həmişə ağrıyır, xüsusən soyuq havalarda məni incidir).

Bu gün "istirahət edib" dincəlirəm. Leytenant Əliyev Qabillə "Keçi qayası"nın yaxınlığındakı bulağın kənarında əyləşib, bir neçə gün ərzində olub-keçənlərdən, eşidib-gördüklərimizdən söhbət edirik.

Leytenant Əliyev Qabil Artilleriya Divizionunun qərargah rəisiidir. Cəbrayıl rayonunun Minbaşılı kəndində anadan olub və həmin kənddə yaşayır. Azərbaycan Politexnik institutunu bitirib. Hərbi kafedrada artilleriya işini çox gözəl öyrənib. Leytenant Əliyev Qabil rayonda yeni tikilmiş cihazqayırma zavodunda sahə ustası işləyirdi. O, Murov istiqaməti uğrunda gedən döyüşlərin birində kəllə-beyin travması almışdı.

(Əliyev Qabil həmişə, hər yerdə söhbətlərində deyir ki, Mehman bizim divizion üzrə yeganə zabitdir ki, Ömər yüksəkliyində olub.

Qabil uzun müddət qərargah rəisi, Divizion komandiri vəzifələrində xidməti borcunu ləyaqətlə yerinə yetirdi. Hal-hazırda ehtiyatda olan mayor Əliyev Qabil Sumqayıt şəhərindəki orta məktəblərdən birində GÇH fənn rəhbəri vəzifəsində çalışır. İki övladı: Saleh adında oğlu və Sahilə adlı qızı var).

Mehman HÜSEYNOV

* * *

Mayor Əliyev Qabilin dediklərindən:

-Mən 1992-ci ilin iyun ayının 10-da Cəbrayıl rayonunda yaradılmış Ərazi Müdafiə Batalyonunda könüllü olaraq xidmətə başlamışam. Bizim o vaxtkı komandirimiz Rayon Hərbi Komissarı mayor Nazim Yusifov idi. Bizi müqavilə əsasında xidmətə çağırırmışdır.

Mən həmin vaxt ərazi müdafiə batalyonunda batareya komandiri vəzifəsinə təyin olunmuşdum. Daha sonralar yaradılan yeni hərbi hissədə mən artilleriya divizionunun qərargah rəisi vəzifəsində xidmət göstərdim.

Bizi 1993-cü ildə yaradılan başqa hərbi hissənin tərkibinə verdilər. Bir neçə gündən sonra isə yeni döyüş mövqeyinə yola düşdük.

Mən 16.03.1994-cü il tarixində növbəti hücumda Mehmanla birlikdə getmişdim. Plana uyğun olaraq biz birlikdə əvvəlcə "Snejni" adlanan hündürlükdən düşmənin əsas qüvvələrini məhv etməli idik.

Bu hündürlüyü ancaq kəndirlə çıxmak mümkün idi. Bunu zabit Mehman və onunla gələn rabitəçi və kəşviyyatçılar daha yaxşı bilirdilər.

Düşmənin canlı qüvvələri məhv edildikdən sonra isə zabit Mehman Hüseynov həmin yüksəkliyə - Ömrə yüksəkliyinə qalxmalı idi.

Hələlik isə "Snejni" adlanan hündürlükdəki müşahidə məntəqəsindən topçulara korrektirovka verirdik.

Təxminən səhər açıllarkən əməliyyatın başlaması üçün idarəetmə məntəqəsindən komanda aldiq. Birinci tapşırığımız düşmənin hərəkətini müşahidə edib idarəetmə məntəqəsinə məlumat vermək idi.

Düşmən adı xidməti gününü yaşayırıdı. Yuxarı komandanlıqdan əsas hədəflərin yerinin müəyyənləşdirmək, qısa müddət ərzində həmin hədəfləri artilleriya qurğuları vasitəsilə məhv etmək tapşırığını aldiq.

Az vaxtdan sonra toplar və minaatanların səsi eşidilməyə başladı.

Müşahidəni növbəli aparmaq məcburiyyətində idik. Buradakı hava şəraitinin əlverişsiz olması eyni vaxtda müşahidə aparmağa imkan vermirdi.

Bu onunla əlaqədar idi ki, təxminən 4-5 dəqiqə müşahidədən sonra durbinin şüşəsi donur və hədəfi görmək mümkün olmurdu. Durbini təmizləmək və şüşəsini silmək üçün mütləq bizdən arxada qurulmuş çadır-palatkaya baş çəkməli olur, yəni bir-birimizi əvəz etməli olurdum.

Mərminin ugultulu səslə hədəfə dəydiyini hər atəşdə müşahidə edirdik. Hər dəfə hədəfə mərmi düşdükcə biz düşmən əsgərlərinin yerləşdiyi mövqelərin darmadağın dağıldığını, düşmən əsgərlərinin isə yaralı və meyitlərini apardığının şahidi olurdum.

Onlardan birinin hələ də çığırtısı qulaqlarımızdan getmir. Həmin düşmən səngərində çoxlu sayıda qara geyimli düşmən əsgərləri gözə dəyirdi. Düşmən öz mövqeyini əldən verməmək üçün təcili olaraq əlavə kömək çağırmışdı. Biz düşmən əsgərlərinin danışığını külək vasitəsilə çox aydın şəkildə eşidə bilirdik. Bu isə bizi əlavə tədbirlər görməyə sövq edirdi.

Düşmən əsgərlərinin komandiri əsgərlərin mövqeyini tərk etdiklərini görüb, qışqıraraq onları geri qayıtmağa məcbur edirdi. Bütün bu olanlar bizim gözümüzün qabağında baş verirdi.

Əlavə olaraq gələn qüvvələrin də onlara heç bir köməyi olmadı. Əksinə, onlar xeyli itki verib geri çəkildilər.

Düşmənin əsas qüvvəsi məhv edilmişdi. Bizim hücum edən piyada qüvvələri demək olar ki, düşmən mövqelərinə çatmışdır. Artilleruya hazırlığı çox uğurla başa çatdı. Belə ki, hücum edən qüvvələrimiz düşmənin üzbüüz səngərlərini qumbaralar vasitəsilə atəşə tutub darmadağın edərək, düşmən mövqelərini ələ keçirdilər. Biz artıq düşmən

Mehman HÜSEYNOV

səngərlərində gəzən ağ geyimli əsgərlərimizi görürdük. Bizə verilən tapşırığı yerinə yetirəndən sonra növbəti əmrlə mən həmin mövqedə qaldım, leytenant Hüseynov Mehmanı isə təcili olaraq qərargaha çağırıldılar.

Qərargahdan növbəti tapşırığı alan leytenant Hüseynov Mehman artıq bir neçə saatdan sonra Ömər yüksəkliyində idi.

Mən onun həmin yüksəkliyə necə qalxdığını, hər bir hərəkətini aşkar şəkildə izləyərək gördüm.

Mehman Ömər yüksəkliyində olarkən mən onunla əlaqə yaratdım və ona yeni uğurlar arzuladım. O yüksəklikdən Kəlbəcər rayonunun yaxın kəndləri çox açıq şəkildə müşahidə olunurdu.

Bizim diviziondan Ömər yüksəkliyində bəlkə də xoşbəxtılıkdən ancaq zabit Mehman Hüseynov olmuşdu. Bizim divizionun əsgər və zabit heyəti həmişə leytenant Hüseynov Mehmanla fəxr edirdi.

Onu da qeyd edim ki, zabit leytenant Mehman Hüseynov Cəbrayıldan Daşkəsən rayonu ərazisinə qədər döyüşdə olduğu müddət ərzində, o əraziləri qarış-qarış gəzmişdi.

Üç gündən sonra Ömər yüksəkliyində olan bizim döyüşçülərimizi Gəncə polisləri əvəz etdilər. Bu döyüşçülərin dincəlməyə haqqı var idi.

* * *

Axşam qəflətən bizi qərargaha çağırıb, gözləmədiyimiz halda mənə və Nazimə bir həftəlik məzuniyyət verirlər. Bu xəbər bizim üçün çox sevindirici və gözlənilməz olur. Qərargahdakıların dediyindən belə məlum olur ki, artılarıya öz işinin öhdəsindən çox layiqincə gəlmışdır.

* * *

Artıq evdəyəm. Mənim gəlməyimdən xəbər tutan qonum-qonşular, qohum-qardaşlar, eşidib-bilənlər hamısı görüşmək üçün bizə gəlirlər.

Mənim gəlməyimi eşidib Güldəstə xalam da oğlanları Tahir və Mahirlə bizə gəlib.

Kiçik oğlum Həsən yatanda da başını sinəmdən çəkmir. Həsənin bu qəribə hərəkətini görən xalam göz yaşları içərisində "Bala, vallah, bu hala dözmək çox çətindir", - deyir.

Ağayev Tahir Cümşüd oğlu da Cəbrayıl rayonunda yaranmış "Ziyalılar" batalyonunun ilk döyüşçülərindən biri olmuşdur. Həmin batalyonun tərkibində uzun müddət rayonun ərazisinin müdafiəsində dayanmışdır. Hazırda iki övladı: Nərmin adlı qızı, Emin adında bir oğlu var. Tahirin kiçik qardaşı Şakir də könüllü olaraq "Ziyalılar" batalyonunun tərkibində uzun müddət müxtəlif postlarda xidmət göstərmişdir.

Mənim gəldiyimi eşidib böyük qardaşım Məhəmmədəli, oğlu İntiqam, bacılarım Xədicə həyat yoldaşı Kamalla, Mahizər həyat yoldaşı Nazimlə, dostum Hüseynxan həyat yoldaşı Tamara, qızları Könül, Əsmər, oğlanları Şamo və Şahinlə bizə gəliblər.

Xədicə mənimlə əkiztaydır. Etibar, Bəxtiyar və Elmır adlı üç oğlu var. Mahizərin isə Xalidə və Vüsalə adlı iki qızı, Xalid və Nahid adlı iki oğlu var.

Demək olar ki, bütün qohum-əqrəba başına yığışib. Hami mənim gəlməyimi bir-birinə xəbər verib. Hətta qardaşım "Bağı dayı" həyat yoldaşı Nəsibə və üç övladı Knyaz, Rəqsanə və kiçik oğlu Ayazla, qardaşım Mahmud həyat yoldaşı Pakızə ilə bərabər bizə gəliblər.

(Hal-hazırda vaxtı ilə mənimlə bərabər döyüşən qardaşlarım da Bakı şəhərində məskunlaşıblar. Böyük qardaşım Məhəmmədəli Müşfiq qəsəbəsində, "Bağı" dayı Sabunçu rayonunda, Mahmud isə Qaraçuxurda yaşayırlar).

* * *

Bu balaca, kiçik otağa nə qədər insan yığışib. Bir tərəfdə qaynatam Məşədi Həsən, o biri tərəfdə qaynanam Mədinə. Mədinə xala Səfyar müəllimin bacısıdır. Səfyar müəllim uzun müddət Cəbrayıl rayonunda rəhbər vəzifələrdə çalışıb.

Mehman HÜSEYNOV

Hazırda təqəüddədir.

Mədinə xala arada mənə yaxınlaşıb bir ovuc kişmiş uzadıb deyir: - Ay Mehman, bu elə sənin qismətindir. Cəbrayıl kişmişidir. Mən soruşuram:

-Ay Mədinə xala, bunu hardan almışan?

Deyir:

- Elə Tinli kəndində olanda özüm qurudub saxlamışdım.

Tinli kəndində hər növ üzüm yetişirdi. Söhbətə həyat yoldaşım Əfruzun bacıları Nüşabə və Rübəbə də qoşularaq, Mədinə xalaya sataşmaq məqsədilə:

-Xeyir ola, ay ana, nə üçün kişmişி bizə yox, Mehmana verirsən? -deyirlər. Mədinə xala gülə-gülə cavab verib deyir:

- Çünkü o mənim qohumumdur.

Mənim dostum Huseynov Huseynxan Cəbrayıl rayonunda "Ziyalilar" batalyonunun ilk döyüşçülərindən və qabaqcıl təşkilatçılarından biri, həm də həmin taqımlardan birinin komandiri olmuşdur.

Daha kimlər mənimlə görüşməyə gəlməyib?! Hərə bir şeylə maraqlanır. Kimi Murov bölgəsində olan şaxtadan-qardan, kimi əsgərin yeməyindən, kimi isə geyimindən, əsgərlər arasında olan ünsiyyət və münasibətlərdən. Mən bacardığım qədər hər bir kəsin verdiyi sualları cavablandırımağa çalışıram.

Haqlı olaraq Murov bölgəsini - "Azərbaycanın Sibiri" adlandırırlar.

* * *

Bir həftədən sonra yenidən müşahidə məntəqəsindəyəm. Yüksəklikdə olan düşmənin canlı qüvvəsinin aşkar surətdə hərəkətini və çoxluğunu durbin vasitəsilə müşahidə edirəm. Bu gün, nədənsə, düşmən həddən artıq fəallaşıb. Bəlkə də irəliləmək fikirləri var.

Biz təcili bunun qarşısını almalıyıq. Dərhal göstəriş verirəm. Yenə topçularımız işə başlayır. Düşmən mövqelərinə istiqamətlənmiş mərmilərin uğultusu eşidilən-

dən az sonra, səngərlərə düşən mərmilərin necə partlamasını durbin vasitəsilə izləyirəm. Atılan mərmilər hədəflərin mərkəzində, yaxınlığında partlayaraq düşmən mövqelərini darmadağın edir.

Düşmən xeyli canlı qüvvə itirir. Bunu onların hərəkətlərindən aydın görmək olur. Əhsən bizim cəsur topçulara.

Elə bu vaxt bizim də yaxınlığımızda mərmi partlayır, sevincimiz yarıda qalır. Tez yaxınlıqdakı əsgərlərə səngərdən çıxmamağı tapşırıram.

Mən əsgərlərdən vəziyyəti soruşuram. Məlum olur ki, bizdən bir əsgər yaralanıb. Cəbrayıł rayonundan hərbi xidmətə çağırılmış həmin əsgər zariyr və şikayətlənir ki, ona yardım edən yoxdur.

Mərmi qəlpəsi onun bud sümüyünü qırmışdı. Baxıb görürəm, qılçası şışib. Əlimə keçən kiçik çubuq və taxta parçaları ilə onun qılcasını sariyb toxraqlıq verirəm. Dörd nəfər əsgərlə köməkləşirik, onu palatkanın üstündə, aşağıda dayanan təcili yardım maşınının yanına aparırıq.

(Əfsuslar olsun ki, ad və soyadını unutmuşam, deyəsən, o, Cəbrayılin Dəjəl, yaxud da Çapand kəndindən idi. Bir neçə gündən sonra eşitdim ki, həmin əsgər dünyasını dəyişib).

İlahi, bu "Murov" nə qədər anaları oğulsuz, gəlinləri ərsiz, bacıları qardaşsız qoydu...

Bu yerdə şair Rəfail Həbibogluğunun bir şeiri yada düşür:

**Döyüş meydanında tək qalan igid,
Hərlə qılincını, hərlə, amandır.
Başımın üstündə qol çalan igid,
Mənə fikir vermə, düşməni yandır.**

**Mənə fikir vermə, qarışar başın,
Səni də arxadan qılınclayalar.
Mən dura bilmirəm, əziz qardaşım,
İndi duracağam, nə olar-olar.**

Davarı qurtarıb getmə ha, mənsiz,
Hardasan, necə oldun, görə bilmirəm.
Olmaya ölürəm gorsuz-kəfənsiz,
Durmaq istəyirəm, dura bilmirəm.

Cibimdə şəkil var - dalında ünvan,
Göndər evimizə, ya özün apar.
Anam bilməsin ha, məni arxadan ...
Elə fikirləşər ... qaçanda ... onlar ...

Bu nədir? Bu nədir? Yıxılram mən...
Bəyəm durmuşdum ki, yıxılam bir də?
Bir ovuc dən kimi dağlıram mən,
Bir idim, yüz olub çıxaram yerdən.

* * *

Briqada komandiri polkovnik Fəxrəddin Cəbrayılov bizim işimizdən çox razılıq edir. Mənə isə həmişəlik olaraq "korrektirovşik"deyir.

Yollarda olan əziyyətimi görüb mənim bir neçə günlüyüə Toğana kəndində yerləşən "Göygöl" dövlət qoruğu Muzeyində qalmağımı məsləhət biliblər. Muzeydə nə qədər şəkil, eksponat və bu kimi şeylər var.

Muzeyin direktoru hər gün gəlib muzeyə baş çəkirdi. Bir neçə gündən sonra isə yenidən divizionun yerləşdiyi əraziyə qayıdıram.

Bu gün məni yenə qərargaha çağırırlar. Tez-tələsik yiğisib qərargaha tələsirəm. Ordan isə Göygölə qalxmaliyam.

Elə yoldaca "Azərbaycan Ordusu" qəzetiinin müxbirləri məni sorğu-sual tuturlar.

Göygölün gözəlliyi haqda çox yazılıb, çox deyilib. Amma qışda onun öz gözəlliyi var. Gölün üzü bütünlükə təmiz buz bağlayıb. Elə bil ki, canlı tablodur. Bir az o yanda isə eyni gözəllikdə Maralgöl görünür. Ağacların budaqları şaxtadan sırsıra bağlayıb.

Burda mənə aid olan məlumatları alıb geri qayıdırám.

Üç gündür ki, Nazimlə birlikdə Toğana kəndində yerləşən tibb məntəqəsində müalicə olunuruq. Büyrəklərimiz bizi incidir. Növbəti günlərdə əsgər İmanov Rövşənin də burada müalicə aldığıni bildim. Biz Rövşənlə Murov uğrundakı döyüşlərin əksəriyyətində birlikdə döyüşmişük.

Bir gün küçədə oynayan balaca bir qız uşağını görüb yanımıza çağırdıq.

Qız gəlib əvvəlcə salam verdi. Adını soruşanda: "Adım Xatirədir", - deyə söylədi. Çox dilli-dilavər qızdır. Adama ağızını açmağa imkan vermir, dil-dil ötür. Öz uşaqlarımız yadımıza düşür. Deyəsən, elə qız da bir neçə gün ərzində bizə öyrəşib.

Evlərinə getməyi ilə bizim yanımıza gəlməyi bir olur. Axşam cavan bir oğlan bizə yaxınlaşır. Onun adı Əlövsətdir. Balaca qızın - Xatirənin atasıdır. Bizi zorla evinə dəvət edir. Getmək istəməsək də əl çəkmir, məcbur olub gedirik.

Evin sahibəsi Ülkər xanım bizə "Xoş gəlmişsiniz", - deyir. Uzun müddətdən bəri ilk dəfə olaraq, ev yeməyinin dadına baxırıq. Xatirənin özündən kiçik bir qardaşı da var. Adı Təbrizdir.

Müalicəmiz çox zəif gedir. Dərman və tibbi preparatlar həddən artıq azdır. Bir həftə ərzində yüngülvari müalicə almışıq.

Bir nömrəli hazırlıq komandası verilib. Biz də təcili diviziona qayıtmalıyıq. Belə halda heç bir müalicədən söhbət gedə bilməz.

Məni yenidən divizionun qərargahına çağırırlar. Gedib lazımı tapşırıqları alıb geri qayıdırám. Növbəti tapşırığa əsəsən, səhər tezdən müşahidə məntəqəsinə qalxmaliyam.

Yenidən müşahidə məntəqəsindəyəm. Baxmayaraq ki, iyun ayıdır, havalar hələ çox soyuq keçir. Bizimlə qonşuluqda yerləşən səngərdə birinci taborun əsgərlərindən də bir neçə nəfər var.

Mehman HÜSEYNOV

Zəngilan rayonundan hərbi xidmətə çağırılmış Alış adlı oğlan söhbət edir ki, Əkrəm adında bir zabit yoldaşımız var. Çox sakit, mehriban, etikalı, ancaq utancaq bir oğlandır. Uşaqlar zarafatla onun çayına bir neçə tabletka həb - "demidrol" atırlar. Əkrəm çayı içir və yatır. Bir azdan "Həyəcan" siqnali verilir. Zabit Əkrəm ayağa qalxa bilmir. Qaldırırlar, yenə yixılır. İki gün gecə - gündüz yatır.

Bu əhvalata doyunca gülürük. Səhər açılır. Gündəlik yazımağa, nədənsə, həvəsim yoxdur.

* * *

Bu gün iyun ayının 16-dır. Məni təcili olaraq geriyə - qərargaha çağırırlar. Çox çətinliklə gəlib deyilən əraziyə çıxıram. Deyirlər ki, axşam iclas olacaq. Sonradan məlum olur ki, iclas ertəsi gün keçirilir. Mən daha geri qayıtməq istəməyib, elə Göygöl Dövlət Qoruğunda yerləşən artilleriyanın qərargahında gecələməli oluram.

Ertəsi gün isə topçulara artilleriya cihazlarından məşğələ keçirilir. Mən də batareya komandirlərinə artilleriya bussolunun texniki göstəricilərindən və onun iş prinsiplərindən ətraflı olaraq məlumat verirəm.

Məşğələdən sonra hər kəs öz bölüyünə qayıdır.

1-ci taborun minaatan batareyasının komandiri Məmmədov Rahil, əlahiddə minaatan batareyasının komandiri Rəsul və 4-cü taborun minaatan batareyasının komandiri Eldar (çox heyf, soyadlarını unutmuşam) bu məşğələdən həddən artıq razı qaldıqlarını etiraf edirlər.

Artıq iyul ayının 30-dur. Artilleriya bussolunu (PAB) götürüb mən, Nazim və rabitəçi çavuş Əliyev İslam cihazlar da düzəlişlər aparmaq üçün əks tərəfdə yerləşən dağa qalxmaliyiq. Çavuş İslam Əliyev idman müəllimidir. O da Cəbrayıl rayonunun Maralyan kəndindəndir.

Yəqin ki, bu işi görmək üçün bizə tam bir gün vaxt lazım gələcək. Yolüstü bir sira yaşayış məntəqəsindən keçməliyik. Nazimin ayağını əsgər çəkməsi yara etdiyindən onu yarıyol-

da - dağın döşündə yerləşən bir kənddə, evlərin birində qoy-malı oluruq.

Kəndin adı Kürdahılardır. Ümumiyyətlə, kənd xəritədə yaşayış olmayan ərazi kimi göstərilib. Bəlkə elə bu da düşmən xəyanətinin nəticəsidir.

Ev sahibinin adı İlqardır. İki uşaq atası olan İlqar özü də bizim briqadanın 6-ci taborunun əsgəridir.

Yüksəklikdə bizə aid olan işi yerinə yetirib, İslamlı bərabər geri qayıdırıq. Nazimlə görüşərkən, ev sahibi əl çək-məyib bizi çaya qonaq edir. Dağda bitən otlardan dəmlənmiş çaydan içə-içə mən İlqar kişidən nəyə görə bu kənddə az adam yaşadığını soruşuram.

İlqarın kiçik qardaşı Rüfət bu məqamda söhbətə qoşularaq, mənə cavab verib dedi ki, bizi 1959-cu ildə rayis-polkom məcburi olaraq bu kənddən zorla Xanlar rayonuna köçürdüblər. Lakin bir müddətdən sonra bir neçə ailə, o cümlədən bizim ailə öz doğma kəndimizə qayıtdıq. Elə o vaxtdan da burda yaşayıraq.

Bu kənd xəritələrdə yaşayış olmayan ərazi kimi göstərilir. Bir qədər söhbət edib hərəyə daha bir stəkan çay içəndən sonra diviziona qayıdırıq.

Axşam yeni tapşırıq alıram: Səhər tezdən yenidən müşahidə məqsədilə Koroğlu dağına qalxmaliyiq.

Mən və Nazim əlavə 6 əsgərlə yola düşürük. Dağın yarısına kimi gəlmüşik. Havanın açıq-aydın olmasından həvəslənərək yorğunluq hiss etmədən irəliləyirik. Qəfildən gələn qatı duman hər yeri bürüyür. Bir az keçdikdən sonra artıq göz-gözü görmür. Daha yuxarı qalxmağın mənası yoxdur.

Yaxınlıqda 4-cü taborun minaatan batareyasının bir manqası yerləşir. Əsgərlərlə tanış oluruq. Başçılarının adı Ceyhundur. Bakılıdır. O biri əsgər Ağsu rayonundandır. Adı Mehmandır. Qurban Biləsuvar rayonundan, Samir isə Mingəçevir rayonundan hərbi xidmətə çağırılıblar. Çox mehriban və şən əsgərlərdir.

Mehman HÜSEYNOV

Oturub söhbətləşir, buradan müşahidəni necə aparmaları ilə maraqlanırıq. Duman isə əksinə, getdikcə daha da qatlaşırıdı. Çox güman ki, geri qayıtmalı olacağıq. Hələlik sə torpaq qazmada oturub əsgərlərin suallarına cavab verəverə əsgər çayı içirik.

Kəklikotu, boyçıçəyi, qantəpər və s. bu kimi otları elə yaxınlıqdan yiğib əsgər çaydanında dəmləyirlər. Ətri uzaqdan adəmi bihuş edir, elə bil ki, gəl-gəl deyir. İçməkdən doymaq olmur.

Təəssüf ki, yenidən 8-10 km-lik yolu geri qayıtmalı olurraq.

Səhərisi məni və Namiqi briqadanın qərargahına çağırırlar. Özümüzü deyilən vaxtda güclə qərargaha çatdırırıq. Bizi briqada komandiri polkovnik-leytenant Fəxrəddin Cəbrayılov, siyasi işlər üzrə komandırın müavini polkovnik-leytenant Mehman Səlimov, artilleriya rəisi mayor Elşad Həsənov və digər xidmətlər üzrə komandır müavinləri qarşılayırlar.

Mənə növbəti dəfə təşəkkür elan edib və pul mükafatı verir, Abbasov Namiqi isə batareya komandırı vəzifəsinə təyin edirlər.

* * *

Bu gün avqust ayının 2-dir. Meşəyə odun gətirməyə getmişik. Bu işdə bizə odundoğrayan Qalib qardaşımız və meşəbəyi Əlirza kişi köməklik edirlər.

Artıq avqust ayının 10-dur. Növbəti dəfə mən və minaatan batareyasının komandırı Rəsul (soyadını unutmuşam) Koroğlu dağına çıxməq arzusundayıq. Asta-asta dağa qalxırıq.

Artıq yolu yarı etmişik. Yerimək getdikcə çətinləşir. Biz yola düşərkən hava açıq idi, hər tərəf aydın görünürdü. Qəfildən hər tərəfi qatı duman alır. Yenə də kor-peşman geri qayıtmalı oluruq. Görəsən Koroğlu dağına çıxməq mənə qismət olacaqmı?

Avqust ayının 15-dir. Keçən həftədən fikirləşdiyimiz plana əsasən xəstə və yaralılarımıza baş çəkməliyik.

Sabah səhər biz - mən və divizionun siyasi işlər üzrə rəhbəri leytenant Seyidəliyev Elnur Gəncə şəhərindəki hərbi qospitala yola düşürük. Qospitalda müalicə olunan xəstə-yaralılarımıza baş çəkir, onların vəziyyəti ilə tanış olur və gətirdiyimiz maddi yardımı onlara veririk.

Yaralılarla görüşərkən, əsgər və zabitlərin salamını onlara çatdırırıq.

Əsgərlərə çatası əməkhaqqı və maddi yardımı payladıqdan sonra 1-2 saat ərzində şəhəri gəzirik. Hər yerdə qızığın alver gedir. Biz hərəyə bir radio-maqnitofon alırıq. Axşama geri qayıdırıq.

Yolüstü Xanlar rayonunda Cəmil kişi ilə ("Batyā") görüşürük.

Biz diviziona çatanda məlum olur ki, artıq Nazim evə gedib. O qayıdanan sonra növbə mənimdir. Narın yağış yağır. Hər tərəf dumana bürünüb.

* * *

Bu gün çox darıxdırıcı gündür.

* * *

Yanımıza şair gəlib - Abdulla Qurbani. Onu hələ Cəbrayıldan tanıydım. O, Cəbrayıł rayonunda "Aşıq Qurbani" saz bayramını və məhsul bayramlarını çox yüksək səviyyədə təşkil edirdi.

Bu gəlি�ndə bir neçə gün bizimlə əsgər qazmasında gecələdi və çox gözəl söhbətlər edib, gələcək planlarından, görəcəyi işlərdən danışdı.

Deyirdi ki, bura gələndə özümə söz vermişəm, əynimə geydiyim bu əsgər forması didilib - tökülməyincə, onu əynimdən çıxarmayacağam.

Həmi bilir ki, Abdulla Qurbaninin yazdığı əsərlərinin hamisində Vətənə sevgi, Qoç Koroğlu nərəsi, ana naləsi, igidlilik və yurda, el-obaya məhəbbət özünü açıq şəkildə bürüzə verir.

Mehman HÜSEYNOV

Onun bizim hərbçilər haqqında yazdığı "Murovun qəm karvanı" kitabında "Gözləri yollarda Cəbrayılın var" adlı gözəl bir şeiri də var:

Sındı Qurbaninin sədəfli sazi,
Yamanca gecikdi baharı, yazi,
Bəxtinə yazıldı qara bir yazı.
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Canbulaq canlara məlhəm olardı,
At bulaq üstündə bir aləm vardi.
Fələk bu şadlığı hara apardı?
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Kazımı Kərəm tək kül eylədilər,
Hər yanı qərənfil gül eylədilər,
Çıxanda şəhidlər əl eylədilər,
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Yaman dağ çekildi Dağ Xələfliyə,
Sinəsi bağçalı bağ Xələfliyə.
Görsən tanımazsan bax, Xələfliyə,
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.
Düldül ocağının zəvvarı yoxdu,
Hacı Qaramanın nisgili çoxdu.
Süleymanlı, Quycaq bir yanar oxdu,
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Elsevər ayrılb öz qatarından,
Nəbi uzaq düşüb Həcər yarından,
Məhəmməd oyansın ahu-zarımdan,
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Faiqin, Rafiqin torpağı sərin,
Qulağı səsdədir nər İskəndərin,

Yasinə, Şakirə namə göndərin,
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Həsrət Xan Çinarın qəddin əyibdi,
Dərdini küləyə, yelə deyibdi,
Qartalın köksünə güllə dəyibdi,
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Murov dağlarının nər oğulları,
Aslan oğulları, şir oğulları,
Vətən torpağının ər oğulları,
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.
Gözləri yollarda Cəbrayılın var.

Və ya:

Duman alıb dağlarımı,
Xəzan vurub bağlarımı,
İtirib xoş çağlarımı,
Ana, Murovdan gəlirəm,
Qardan, qirovdan gəlirəm.

Sal yerimi, isti elə,
Gəl ağlama, bəsdi elə,
Bəlkə bu da qəsddi elə,
Ana, Murovdan gəlirəm,
Qardan, qirovdan gəlirəm.

Düşdüm uçquna, tara mən,
Sinəmdən aldım yara mən,
Deyin alagöz yara, mən
Ana, Murovdan gəlirəm,
Qardan, qirovdan gəlirəm.

Yandım-yandım, külə döndüm,
Yağdım-yağdım, selə döndüm,

Ömrü gödək gülə döndüm,
Ana, Murovdan gəlirəm,
Qardan, qrovdan gəlirəm.

Son layla çal, yatır məni,
Qərənfilə batur məni,
Şəhidlərə yetir məni,
Ana, Murovdan gəlirəm,
Qardan, qrovdan gəlirəm.

Bu kitabı çoxları oxuyub. Abdulla Qurbaninin "Yaman dağ çekildi Dağ Xələfliyə" misrası ilə başlayan bir bəndlilik şerinə görkəmli şair-publisist Əli Rza Xələfli 31 dekabr 2009-cu il tarixli "Kredo" qəzetində belə bir cavab yazıb:

Bu gecə yuxumda qanad açmışdım,
Baxdim göy üzündən Dağ Xələfliyə.
Göyün qurşağında yeridim, getdim,
Qövsi-qüzəh üstə tağ Xələfliyə.
Qəlbimdə həsrətin qurulu taxtı,
Tutub saxlamışdım zamanı, vaxtı.
Daha qınamadım taleyi, baxtı,
"Görsən tanımazsan bax Xələfliyə".

Bu daş tərəzidə mənim öz yaşım,
Yandı ürəyimdə, yandı köz yaşım.
Göllənib gözümdə qalan göz yaşım,
Araz ol, Araz ol, ax Xələfliyə.

Daha diləklərin amanı bitdi,
Yaxsışı ütüldü, yamanı bitdi,
Allahın Allahlıq zamanı bitdi,
"Necə dağ çəkiblər dağ, Xələfliyə".

Göndər, nə dərdin var, canıma göndər,
Göndər, mələyini yanına göndər.

Apar öz yanına, buluda döndər,
Məni yağış elə, yağ, Xələfliyə.

Oyansın uyuyan yuxulu başlar,
Oyansın o dağlar, qayalar, daşlar,
Oyansın gözlərdə göllənən yaşlar,
Qəzəb qılıncını çax Xələfliyə.

Dağını, bağını quraq apardı,
Uzalı əllərdən soraq apardı,
Yazdım, sözlərimi varaq apardı,
"Sinəsi bağçalı bağ Xələfliyə".

Cox sakinlikdir. Hər tərəf atəşkəs rejiminə əməl edir.

Yenə müşahidə məntəqəsinə yollanıram. Yarı yolda məni minomyot batareyasının komandiri leytenant Məmmədov Rahil və taqım komandiri leytenant Ədalət (cox təəssüf ki, soyadını unutmuşam) məni qarşılıyırlar. Bu batareyanın da, demək olar ki, bütün döyüşlərini mən idarə etmişəm.

Rahil qarayanız oğlandır. Bizi qoşa görənlər deyirlər ki, siz qohumsunuz. Mənimlə gələn əsgərin adı Müşfiqdir. Cox gözəl saç ustasıdır, belə demək olar ki, divizionun bərbəridir.

Səhər-səhər gün çıxmışdı. İndi isə hər tərəfi duman basıb. Artıq ətrafdə olan yüksəkliklərin heç biri görünmür. Belə bir şəraitdə daha da diqqətli olmaq tələb olunur.

Mən bir daha yenidən durduğumuz ərazini və ətraflarını diqqətlə gözdən keçirib, gözətçi məntəqəsinə qayıdırıam. Məntəqədə məndən sağ tərəfdə DŞK qurğusu, solda isə pulemyot qurulub.

Mən həmişə, hər yerdə özümdən asılı olmayıaraq, bizə yaxın olan ərazilərdəki əsgərlərlə yaxından tanış olmağa çalışmışsam. İndi də öz ənənəmə sadıq qalaraq bu silahlar haqqında əsgərləri sorğu-sual edib onların nəyə qadir olduğunu, bu silahlar haqqında bilik və bacarıqlarının hansı səviyyədə olduğunu bilmək istəyirəm.

Mehman HÜSEYNOV

Bu əsgərlərdən birinin adı Hümbətdir. Zərdab rayon hərbi komissarlığından hərbi xidmətə çağrılıb. Burda hamı onu "mayor" deyə çağırır.

O, diqqətlə mənə baxır və birdən deyir ki, yoldaş leytenant, mən sizi tanıyıram. Soruşanda: " Hardan?" - tez "Azərbaycan Ordusu" qəzetini göstərir. Mən özüm də qəzətə maraqla baxıram. Axı bu yazıdan heç özümün də xəbərim yox idi. Qəzeti alıram və oxuyub, yazı ilə tanış oluram.

Qəzeti birinci səhifəsində qardaşım Bağı ilə mənim qoşa şəklim və bizim batareyanın əsgər və zabitləri haqqında geniş məqalə var.

Həqiqətən də keçdiyimiz döyüş yolu çox çətin və mürəkkəb olub.

Havalardı isti keçir. Amma bu yağışdan heç olmaya. Gündə üç-dörd dəfə yağış yağır.

Əsil yaz gündür. Günəş çıxıb. Düşmən tez-tez atəşkəsi pozur. Hər dəfə də biz cavab atəsi açırıq. Hər tərəfə sakitlik çökür. Səhər mənim növbəmi dəyişirlər.

Gəlib divizionun yerləşdiyi əraziyə çatıram. Nisbətən yuyunub özümü səliqəyə salıram.

Axşamdan xəbər verirlər ki, səhər tezdən mən mayor Həsənov Elşadla birlikdə briqada komandirinin yanında olmalıyıq.

Briqada komandiri polkovnik-leytenant Fəxrəddin Cəbrayılov məni çox səmimi qarşıladı, müşahidə məntəqəsində olan real vəziyyətdən xəbər tutaraq məlumatlandırıldı və dedi sən yeganə hərbçisən ki, mənə düzgün məlumat verirsən.

Bir xeyli söhbətdən sonra qəflətən üzünü mənə tutaraq: - "Sənə beş günlük icazə verirəm ki, gedib ailənə baş çəkəsən".

Mən öz növbəmdə iki əsgər üçün də icazə istəyirəm.

Sağ olsun, razılıq verir.

Onu da qeyd edim ki, briqadaya gələn isti paltarlardan briqada komandirinin göstərişinə əsasən həmişə mənə

artıqlamasılə verirdilər.

Axşamüstü əsgərlərlə birlikdə evə gəlmək üçün yola düşürük.

(Polkovnik Fəxrəddin Cəbrayılov hazırda Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanıdır. Rayonların birində Hərbi komissar vəzifəsində çalışır).

Artıq evdəyəm. Heç yerdə müharibə ab-havası hiss olunmur. Səhər çörək almaq üçün mağazaya getdim. Uzun-uzadı bir növbə var idi. Qışqıran, bir-birini söyən, dalaşan. İnsan-insanı ayaqlayırdı.

Hərbi geyimdə olduğuma görə mənə növbədənkənar çörək verdilər. Mağazadan çıxarkən, qucağında körpə uşaq olan cavan qadınla rastlaşıram. Qadın ağlayırdı. Səbəbini soruşanda deyir: "Ay qardaş, iki gündür çörək ala bilmirəm".

Mən üç çörək almışdım. Birini qadına verirəm. Pul vermək istəyir, hirslenirəm. Çörəyi zorla uşağın qucağına qoyuram. Uşaq sevinir. Elə mən də sevinirəm. Axi, biz həm də bu uşaqlar üçün yaşayırıq, vuruşuruq.

Artıq geri qayıtmaq vaxtıdır. Mənə yol üçün yemək hazırlayan Məleykə tez-tez saata baxır. O, həyat yoldaşım Əfruzun bacısıdır. Yola salanlar arasında daha kimlər yoxdur?!.. Qonşular, qohumlar, qardaş və bacılarım.

(Məni bütün qohum-qardaşlar həmişə qınayırdılar ki, Prezidentin fərmanı var: Əgər bir evdən iki nəfər xidmət edirsə, biri azad oluna bilər.

Digər bir fərmana görə isə əgər bir nəfərin iki və daha artıq övladı varsa, o ordudan tərxis olunmaq imtiyazına malikdir. Bu kriteriyaların hər ikisindən faydalanaşmaq imkanında idim. Belə ki, həm böyük qardaşım Bağı orduda xidmət edirdi, həm də özüm 3 azyaşlı övlad atası idim. Buna baxmayaraq, bu imkanlardan istifadə etmək heç vaxt xəyalıma gəlməyib).

* * *

Mehman HÜSEYNOV

Artıq vədələşdiyimiz yerdə əsgərləri gözləyirəm. Əsgərlərdən birinin adı Füzulidir. Əvvəlcə Füzuli qardaşı ilə gəlir. Qardaşı mənə çox razılıq edib deyir ki, çox sağ ol, ay komandir, Füzuli gələndən bizim evimizdə əsl toy-bayram, şadıyanalıqdır.

O, söhbət edir ki, bir qardaşım Tərtərdə yaralanıb. Elə indi də xəstəxanadadır. Füzulini isə bu günə kimi itkin bilirdik. Çox sağ ol ki, sən bu nisgilə son qoyub, qardaşımı bizimlə görüşdürdün. Təxminən bir neçə dəqiqədən sonra Hidayət də gəlib çıxır. O da qardaşı ilə gəlib. Belə görünür ki, heç kəs yaxın adamını tək buraxmaq istəmir.

Qatarın yola düşməsinə hələ xeyli vaxt var. Oturub çay içirik. Bu vaxt bizə iki patrul yaxınlaşış əsgər salamı verir və məndən vəsiqəmi göstərməyi xahiş edir. Vəsiqəmi çıxarıb verirəm. Baxıb qaytarır və yenidən əsgər salamı verib gedir.

Artıq vaxtdır. Qatara minib yerlərimizi tuturuq. Qatar çox ləng hərəkət edir. Lakin bir qədər keçəndən sonra qatar lazımı sürəti yiğib öz yeknəsəq taqqıltısı ilə yırğalana-yırğalana irəliləyir. Onsuz da qayğılı görünən sərnişinlər öz əşyalarını yerbəyer edir, yataq dəstlərini qaydaya salırdılar. Demək olar ki, hər kəs öz işi ilə məşğul idi. Mən də əsgərlərimlə öz yerlərimizi tuturuq. Artıq demək olar ki, sərnişinlər bir qədər sakitləşmiş, hərə aldığı biletə uyğun olaraq öz yerini müəyyənləşdirmişdi.

Bayaqdan bəri vaqonun girişində dayanan əsgər bizim hamımızın diqqətini cəlb etməyə başlamışdı. Əsgərin təmiz geyimi göz oxşasa da, o, nədənsə, qayğılı görünürdü. Göndərdiyim əsgər onu bizim yerləşdiyimiz vaqona gətirdi. Əsgər əvvəlcə yaxınlaşış salam verdi. Sonra əyləşib bizimlə söhbətə başladı. Əlbəttə, buna söhbət demək olmazdı. O, əsasən, bizim verdiyimiz sualları cavablandırırdı.

Söhbətdən məlum oldu ki, bu əsgər elə bizim briqadanın döyüşcüsüdür. Adı Qara, soyadı Gøyüşov olan bu əsgər əslən Zəngilan rayonunun Malatkeşin kəndindəndir. Bizim

briqadanın kəşfiyyat bölüyünün əsgəridir. Biz bir xeyli söhbətləşmişdik ki, vaqon bələdçisi ortayaşlı qadın çay gətirib, "Əsgər balalar, isti çaya qonaq olun!" - deyərək bizdən aralasdı.

İsti çayı bəh-bəhlə içib, bələdçi qadına öz minnətdarlığımızı bildirdik. Əlbəttə, belə hadisələr, isti və xoş münasibətlər bizdə xeli ruh yüksəkliyi yaradırdı. Bələdçi qadının deməyindən aydın oldu ki, onun da iki oğlu ayrı-ayrı istiqamətlərdə yerləşən döyüş bölgələrində xidmət edirlər. Bələdçi qadın hər o tərəf - bu tərəfə keçərkən əsgərləri lal baxışları ilə süzür, özündən asılı olmayaraq göz yaşlarını tez-tez silirdi.

Artıq vaqonda səs-səmir kəsilmiş, hamı şirin yuxuya dalmışdı. Amma nədənsə, Qara adlı əsgər yatmir, yatağında o üz-bu üzə çevrilirdi. Bu vəziyyətdə mənim də yuxum qaçmışdı. Qalxıb yerin içində oturdum. Mənim durduğumu görən Qara da tez özünü yataqdan aşağı atıb, "Mən siqaret çəkmək istəyirəm" - deyərək tambura keçdi. Bir azdan Qara qayıdır gəldi. "Niyə bikefsən?" - sualıma o, belə cavab verdi:

-Yoldaş leytenant, mən bu az yaşimdə xeyli uzun bir döyüş yolu keçmişəm. İndi məni çox az şey təəccüləndirir. Qucağımda o qədər döyüş yoldaşlarım can verib ki...

Amma indi düşmən tapdağı altında olan torpaqlarımızın, yurd yerlərimizin həsrəti məni yatmağa qoymur, yuxumu ərşə çəkib.

Mən onu sakitləşdirərək: "Darixma, o yerlər onsuz da bizimdir və biz həmin yerlərə tezliklə qayıdacığıq!" - deyə onun fikrini dağıtmaga çalışdım. Amma özüm də bu sözlərin təsiri altında uzun müddət düşüncələrə daldım, rahat ola bilmədim.

Qəflətən Qara üzünü mənə tutub: "Yoldaş leytenant, özümün də iştirakçı olduğum bir döyüşün mənzərəsi heç vaxt yadımdan çıxmır", - deyə öz fikrini açıqlamağa çalışdı.

Və şahidi olduğu həmin döyüşdə baş verən hadisələrdən

Mehman HÜSEYNOV

belə bir söhbət etdi:

- Mən 1992-ci ilin may ayının əvvəllərində öz rayonumuzun hərbi komissarlığı tərəfindən xidmətə çağırılmışam. Bundan əvvəller isə onsuz da özümüzdən asılı olmayıaraq, demək olar ki, günlərimi könüllü döyüşçülərlə bir yerdə keçirirdim. Mən xidmətə həmin vaxt rayonumuzda yaradılmış hərbi alayda - minaatan batareyada başlamışam.

Həftələrlə postlarda növbədə qalır, döyüşü yoldaşlarımı-la hərbi texnika, silah və sursatlarla düzgün davranış qay-dalarına yiyələnirdik. Və beləliklə, mənim ordu həyatım başladı.

İlk hücumumuz Qafan rayonu istiqamətində oldu. Hücumumuzun nəticəsi çox uğurlu alınmışdı. Belə ki, düşmən ərazisindəki 3 kəndi ələ keçirib, xeyli silah-sursat, bir ədəd "BMP", bir ədəd "QAZ-66" markalı maşın və s. döyüş texnikasını qənimət götürmüştük. Belə bir uğurla davam edən döyüşü, çox maraqlıdır ki, nədənsə dayandırıldılar. Biz də bundan sonra yenidən öz əvvəlki mövqelərimizə qayıtmalı olduq. Hələlik isə gözləmə mövqeyində idik. Qonşu rayonlarda vəziyyət mürəkkəbləşdiyindən, hətta bir neçə dəfə Qubadlı və Cəbrayıl rayonlarında düşmən hücumunun qarşısının alınmasında iştirak etmişəm.

Vəziyyət get-gedə ağırlaşmağa başlamışdı. Rayonlar bir-birinin ardınca işğala məruz qalırdı. Bizim rayon da işgal olunanandan sonra biz təlim-məşq məntəqələrindən birində toplaşdıq.

Bizim briqadanı ləğv edib, yeni adla başqa bir briqada yaratdırılar. Bizi əvvəlcə bir hərbi hissənin yerləşdiyi əraziyə, sonra isə başqa bir hərbi hissənin ərazisinə gətirdilər.

Təxminən, 1993-cü ilin noyabr ayının ortalarında Horadız yaşayış məntəqəsi uğrunda hücumaya başladıq. Bütün çətinliklərə baxmayaraq uğurla irəliləyirdik. Hücumaya başladığımız vaxtdan cəmisi bir-iki gün keçməmiş biz artıq

Cocuq Mərcanlı yaşayış sahəsinə qədər gəlib çatmışdıq. Bu ərazidə gedən döyüşlərdə itkimiz çox olduğundan bizim batalyonu ləğv edib, başqa bir hərbi hissənin tərkibinə təyin etdilər.

Növbəti hücumumuz Füzuli rayonunun Qorqan kəndi istiqamətində oldu. Mən deyərdim ki, bu, bizim keçirdiyimiz ən ağır əməliyyatlardan biri idi. Bu əməliyyatda, təxminən əlli nəfərə qədər döyüşçümüz həlak olmuşdu.

Həlak olan döyüşülərdən altı nəfəri top mərmisinin qəlpələrindən, qalanları isə üz-üzə döyüşdə şəhid olmuşdular. Həmin ilin fevral ayının ortalarından bizi yeni döyüş bölgəsi ərazisinə gətirdilər.

Növbəti hücumumuz Murov yüksəkliyi istiqamətində oldu. Hücuma səhər tezdən keçməli idik. Lakin müəyyən səbəblərdən hücumun vaxtı bir qədər ləngidi (səbəblərin ən əsası ərazidə havanın həddən artıq dumanlı olması idi). Hücuma günortaya yaxın başladıq. İrəlidə hələ xeyli yolumuz var idi. Biz deyilən əraziyə çatanda artıq gün günortadan keçmişdi. Zenit batareyasının köməkliyi ilə hücuma başladıq. Xeyli irəliləyəndən sonra daha hərəkət etməyin çətinləşdiyi aydın oldu. Bu çətinliyə səbəb həm düşmənin bizdən hündürdə yerləşən mövqelərdə qərarlaşması, həm də qalın qarın hərəkətimizə çətinlik yaratması idi. Hava şəraitinin əlverişsizliyi və itkilərin çox olması səbəbindən geri qayıtmalı olduq.

Atəşkəs rejimindən sonra isə məni kəşfiyyat bölüyündəki taqımlardan birinə göndərdilər. Hal-hazırda həmin taqımın tərkibində xidmətimi davam etdirirəm.

Bir neçə ildən sonra təsadüfən həmin əsgərlə, yəni Göyüşov Qara ilə bir daha rastlaşdım. Dövlət idarələrində birində əmək fəaliyyəti ilə məşğul olurdu. İki övladı: Sara və Aytən adlı qızları var.

* * *

Mehman HÜSEYNOV

Səhərisi gün gəlib öz hərbi hissəmizə çatırıq. Əsgər və zabit yoldaşlarımızla görüşürük. Hər şeyin əvvəlki qaydası ilə getdiyini görürük.

Yenə də müşahidə məntəqəsinə qalxıram. Bu dəfə mən Kamili dəyişirəm. O da həmyerlimdir - Cəbrayıl rayonunun Doşulu kəndindəndir. Yanımdakı əsgərlərdən birinin adı Təvəkkül, o birinin adı isə İnşaddır. Qohum olmasalar da, təsadüfən, hər ikisinin soyadı Yusifovdur. Təvəkkül Füzuli, İnşad isə Kəlbəcər rayonundandır. Sən taleyin işinə bax ki, harda görüşürük.

(Tərxis olunandan bir xeyli sonra rastlaşanda Yusifov İnşad söhbət edirdi ki, yaxınlıqda qohumlarım yaşayırıdı. Bir neçə dəfə onlara qonaq getmişdim.

Hər dəfə də soruşturdukları ki, çay-çörəyə ehtiyacın varmı? Mən də hər dəfə "yox" deyirdim. Nəhayət, bir dəfə dözməyib dedim ki, mən bir də sizə gələndə məndən heç nə soruşmayıb, çay-çörəyi stolun üstünə düzün. Yesəm də, yeməsəm də özüm bilərəm, sonrası mənlikdir).

Müşahidə məntəqəsində olan əsgərlərdən birinin adı Yədulladır. O Naxçıvanlıdır. Müşahidə məntəqəsində qayda-qanuna çox ciddi şəkildə əməl edir. Gecə postu ən azından 4-5 dəfə yoxlayır. Əsgəri xidmətə könüllü gəlib. Belə mənzərələri, dəqiq xidmət nümunəsini görəndə adamın ürəyi açılır.

Yenə güclü külək əsir. Yağış dayanmaq bilmir. Duman da elə bil ki, bizimlə oyun oynayır - gah gedir, gah qayıdır.

Qərargahla əlaqə saxlayıb deyirəm ki, bizi dəyişməyə gələnlər özləri ilə isti paltar və valenka gətirsinlər. Xəbər verirlər ki, onsuz da hələ gəlməyə nəqliyyat yoxdur.

Kiçik leytenant Məmiyev Nazim xahiş edir ki, ay Mehman gəlsək islanacağıq. Sən bir gün də orda qal, biz sabah gəlib sizi dəyişərik. Sizi dəyişməyə sabah gələcəyik.

Elə bu vaxt yağan yağış doluya çevrilir. Oturub qar-doluya tamaşa edirəm. Əlbəttə buna qar demək olmaz. Əsil

buz parçalarıdır. Hər yanı duman bürüyür. Keçib torpaq qazmada əyləşirik.

Fərman adlı əsgər Gədəbəy rayonundan hərbi xidmətə çağırılıb. Gözəl səsi var. Bir-iki mahnı oxuyur. Kefimiz bir qədər də açılır. Qabaqda uzun bir gecə var.

Artıq iyun ayının əvvəlləridir. Leytenant Məmiyev Nazim gəlib bizi dəyişir. Mən rabitəçi Əhmədov Cavanşirlə 8 km-lik yolu piyada geri qayıdırıq.

Çox qəribədir ki, belə sərt iqlimi olan ərazidə, yazda burda hansı rəngdə desən, gül-çiçək tapmaq olar. Gözəllikdən doymaq olmur.

Yüngülvari yuyunub dincələndən sonra söhbətə başlayırıq.

Fikrimdə var ki, əgər vaxt olsa, sabah gedib qardaşım "Bağı dayı"nı görəcəyəm. (Məsələ burasındadır ki, hamı qardaşımı "Bağı dayı" deyə çağırırdı, ona görə mən də zarafatla hamı kimi "Bağı dayı" deyirəm).

Biz bir briqadanın tərkibində xidmət etsək də, elə vaxtlar olurdu ki, 2-3 aydan bir görüşə bilirdik.

Gecə qəflətən məlumat verdilər ki, zabit Kərəm Hüseynovun məhkəməsində şahid qismində iştirak etmək üçün bir neçə zabit və əsgər Beyləqan rayonunda olmalıdır.

Məsləhətləşəndən sonra belə qərara gəldi ki, məhkəmədə iştirak etmək üçün leytenant Mehman Hüseynov və daha iki əsgər getsinlər. Onlar səhər saat 9-da Beyləqan rayonunda hərbi səhra məhkəməsində olmalıdırlar.

İki əsgərlə çox çətinliklə səhər saat 8-də deyilən ərazidə oluruq.

Məlum olur ki, məhkəmə saat 11-də olacaq. Hələlik gözləyirik.

Nəhayət, məhkəmə iclası başlanır. Bir neçə dəfə televiziya ekranlarından zabit Hüseynov Kərəm Ərşad oğlunun təxribatçı kimi tutulduğunu demişdilər, lakin biz Kərəmin təxribatçı olmasına inanmırıq.

Mehman HÜSEYNOV

Məhkəmənin gedişindən məlum olur ki, Kərəmi təxribatçı yox, fərari kimi mühakimə edəcəklər. Biz zabit Hüseynov Kərəmin xeyrinə öz ifadələrimizi veririk. Digər şahidlər gəlmədiyindən məhkəmə iclası təxirə salınır.

Növbəti məhkəmə iyun ayının 22-də olmalıdır. O biri şahidlər də ifadə verəndən sonra çox güman ki, Kərəmi azadlığa buraxacaqlar. Çünkü 15 iyun 1993-cü ildə düşmənlərin Qaracallı postuna hücumunun qarşısının alınmasında zabit Kərəm Hüseynovun şücaəti və rəşadəti olmuşdu.

Yenidən Murov döyüş bölgəsinə qayıdırıq.

Qar əriyir. Danışqlara əsasən, bizim şəhid olmuş və düşmən tərəfdə qalan əsgərlərimizin meyidlərini götürüb ilərik. Bu işlə, demək olar ki, Abdulla Qurbani şəxsən özü məşğul olurdu. Ona bir neçə köməkçi də veriblər.

Bu gün artıq vertolyotlar bir neçə uçuş ediblər. Gətirilən məlum və naməlum şəhidlər haqqında sonralar hadisələrin bilavasitə iştirakçısı və şahidi olmuş Abdulla Qurbani "Ana, Murovdan gəlirəm" və "Murovun qəm karvanı" adlı kitablarında geniş məlumat verib.

* * *

Bu gün bizə xəbər verdilər ki, sizin yanınıza bir qrup Cəbrayılı musiqiçilər qonaq gəlib.

Bizi yada saldıqlarına görə çox duyğulanırıq.

Gələnlər arasında Cəbrayıl toylarının yaraşığı, klarnet və qara zurnanın gözəl ifaçısı Əliyev Xurşud kişi, nağaraçalan Kamil Cəmiloglu, qoşa nağaraçalan Əliyev Çaparxan, gitaraçı Əsədov Vüqar Cəlal oğlu, qarmon ifaçısı Məmmədov Azər Kamran oğlu, dəf ustası Cabir Məhi oğlu, xanəndə Vahid və başqaları bizi qızığın döyüş bölgəsində feyziyab etdilər, ruhumuzu yüksəlttilər.

Musiqiçilərin gəldiyini eşidən əsgər və zabitlər, hətta qonşu Çaykənd kəndindən və Xanlar rayonundan gəlmış xeyli mülki əhali də bu şadýanalıqdə iştirak edirdi. Çalıb-oynayan, oxuyan-hamı bir-birinə qarışmışdı.

Əsgərlər isə hamidan şox sevinir, gələnlərlə temasda olmağa can atırdı. Qardaşım Bağı da gələnlər arasındadır.

Qonşumuz Cəmil kişinin oğlu nağaraçalan Kamil məni görçək, qucaqlayıb doyunca öpür və deyir ki, ay Mehman, sizin şəklinizi qəzətdə görəndə elə bildim ki, şəhid olmusunuz. Özümdən asılı olmayaraq ağlayırdım. Lakin qəzeti oxuyandan sonra çox sevinib şad oldum.

Xurşud kişinin oğlu Əkbər də bizim divizionda əsgəri xidmətini davam etdirirdi.

Bir neçə gündən sonra məni iki nəfər əsgərlə birlikdə bizi dən xeyli irəlidə yerləşən Gülüstan kəndi istiqamətində kəşfiyyat xarakterli müşahidəyə göndərdilər.

Müşahidə eyni zamanda bir neçə yüksəklikdə də aparılmalıdır. Yolüstü bir neçə kənddən keçirik. Əvvəlcə Sarısu kəndindən keçməliyik.

Sarısu kəndi gözəl görünüşlü bir dağın döşündə yerləşir. Kəndin aşağı hissəsindən gurultulu səslə iri çay axır. Bir tərəfi qalın meşəlik, o biri tərəfi isə yaşıl yamaclıqdır. O biri kəndlər isə müvafiq olaraq Manaşid, Erkəc və Buzluq kəndləridir. Bu kəndlərin hər üçü vaxtilə erməni kəndi olub.

İndisə hər üç kənddə yalnız Azərbaycan türkləri yaşayır.

Kənd əhalisinin dediklərindən öyrənirəm ki, bu iki kənd son zamanlardan iki Milli Qəhrəmanın adı ilə adlandırılıb.

Kənd camaatının dediyinə görə, Manaşid kəndinə İlqarın şərəfinə İlqarlı, Erkəc kəndinə isə Vüqarın şərəfinə Vüqarlı adını veriblər. Hər iki Milli Qəhrəman polis işçiləri olublar. İlqar və Vüqar Azərbaycanın ilk Milli Qəhrəmanlarındandır. İlqar kapitan, Vüqar isə çavuş rütbəsində polis bölmələrində xidmət göstərmişdilər.

Çavuş Hüseynov Vüqar Tofiq oğlu əslən Cəbrayıl rayonundandır.

Mənimlə olan əsgərlərdən birinin adı Qədirdir. Qədir Yardımlı rayonundan hərbi xidmətə çağırılıb.

Əvvəlcə Canbaz dağına qalxmağa başlayırıq. Yariyolda

Mehman HÜSEYNOV

burda müvəqqəti mövqedə dayanmış minaatan batareyasının əsgər və zabitləri ilə görüşürük.

Yolumuza davam edirik. Hündürlüyü çatmağa az qalıb. Elə bu vaxt qatı duman hər tərəfi bürüyür. Daha irəliləməyin mənası yoxdur.

Geri qayıdırıq. Minaatan batareyanın ərazisində çatanda güclü yağış yağmağa başlayır. Minaatan batareyasında bizi gizir Tahir (soyadını unutmuşam) qarşılıyır.

Özümüzü torpaq qazmaya güclə çatdırırıq.

Demək olar ki, tamam islanmışıq. Torpaq qazmadakı odun sobasının ətrafında əyləşib üst-başımızı quruduruq.

Səhər açılır. Daha yağış yağmır.

Hər tərəf aydın görünür. Yolumuza davam edirik. Daha heç yerdə dayanmaq fikrimiz yoxdur.

Bir neçə saatdan sonra artıq təyin olunmuş yerdəyik.

Gülüstan kəndi meşə ilə əhatə olunmuş iki dağın arasında, qıjılıt ilə axan çayın sol sahilindəki bir talada yerləşir. Çayı keçmək üçün qədimi bir körpü var. Kəndə gedən yol əvvəlcə ilan kimi qıvrılaraq, meşənin içərisindən dağın başına, sonra isə dolama yollarla kəndə enir.

Hazırda kənd bizim nəzarətimiz altındadır.

Müşahidələrimizi aparıb məlumat vermək üçün geri qayıdırıq.

Manaşid kəndində kəndin icra nümayəndəsi Allahverdiyev Şəmmədlə qarşılaşırıq. Şirin söhbət edirik. Oğlanları Anar, Elvin və yeganə qızı Fəxriyyə də onun yanındadır. Bir az kənarda isə həyat yoldaşı Məhəbbət xanım uşaqlara nəzarət edir.

Bu vaxt bizə bir nəfər də yaxınlaşır. Bu, kəndin fermer təsərrüfatının rəhbəri Qəzənfər müəllimdir. Əhməd oğlu Qəzənfər. Onlar kənddə olan bəzi çətinliklərdən söhbət açırlar.

Qəzənfərin qardaşı da şəhid olub.

Şəmməd müəllim də öz keçdiyi döyüş yolu haqda qısaca

olaraq bəzi məqamları söylədi:

-Komandır, siz özünüz yaxşı bilirsiniz ki, bu ərazilərdə gedən döyüşlərdə kəndimizin bütün əhalisi iştirak etmişdi.

Mən soruşuram:

-Bəs bu hadisə necə olmuşdu?

O sözünə davam edir:

-Təxminən 1991-ci ilin ortalarında Goranboy rayonunun o vaxtkı hərbi komissarı Oqtay Seyidov 3 nəfər nümayəndə ilə vertolyotla bizim kəndə gəldi.

Özünüz bilirsiniz ki, Todan kəndi Azərbaycanın qədim kəndlərindən biridir. Həm də kəndimiz üç tərəfdən ermənilərin yaşadıqları kəndlərin əhatəsində yerləşirdi.

Gələn nümayəndələr bildirdilər ki, kənddə təcili olaraq könüllü müdafiə batalyonu yaratmaq lazımdır. Batalyon üçün kənddə kifayət qədər adam yox idi.

Ona görə də biz kənddə könüllü müdafiə bölüyü yaratmaq qərarına gəldik.

Bizim qərarımız kənd camaatının ürəyindən oldu. Xeyli səhbətdən sonra komissar dedi ki, indi özünüz komandır təyin edin.

Kənd sakinləri yekdilliklə mənim komandır olmağımı istədilər. Mən o vaxtlar kəndimizdəki kolxozda mühasib işləyirdim.

Komissar dedi ki, yaxın vaxtlarda sizə 30 ədəd avtomat da verəcəyik. Elə olsun ki, silahlar gətirilərkən, qəbul etmək üçün hazır olun.

Ertəsi gün məni xidməti işimlə əlaqədar olaraq rayon mərkəzinə çağırılmışdır. Mən rayonda olarkən, komissar bizə söz verdiyi silahları öz nümayəndələri ilə kəndə gətirir.

Mən həmin vaxt kənddə olmadığımdan, topçu Mamed komandır təyin ediblər. Ona görə ki, o silahları kimsə təhvil almalı idi. Beləcə, Mamed silahları təhvil götürür və könül-lülərə paylayır.

Beləliklə, bizdə könüllü bölük yaradıldı. Bölkdə 97 nəfər

Mehman HÜSEYNOV

döyüşü vardı. Lakin bir qədər keçəndən sonra döyüşçülərin təkidi ilə Əmrəhov Tofiq bölüyə komandir təyin edildi.

1991-ci ilin dekabrında ermənilər qəflətən Erkəc kəndi istiqamətindən bizim kəndə hücum etdilər və kənddə 60-a yaxın evi yandırdılar.

Biz var qüvvəmizi səfərbər edib elə həmin gün kəndi geri qaytardıq. Düşmən 10-a yaxın meyit və 20-ə yaxın yaralı itki verərək, kənddən geri çəkildi.

Bu döyüşdə biz tərəfdən 1nəfər polis işçisi - Hüseynov Vüqar şəhid oldu. Əslən Cəbrayıl rayonundan olan polis işçisi çavuş Hüseynov Vüqar bu əraziyə gəldiyi ilk gündən döyüş yoldaşları, könüllülərlə elə xoş münasibət yaratmışdı ki, elə bil ki, neçə illərdir bu kənddə yaşayıb, bu döyüşçülərlə bir yerdə böyüyüb.

Çavuş Hüseynov Vüqar Bakı şəhərindən göndərilmişdi. Cox gözəl döyüşürdü.

Elə o vaxtlar, ölümündən sonra ona Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verildi.

Kəndi azad edəndən sonra hədəfdə Manaşid kəndi dururdu. Belə ki, bu kənd istiqamətindən düşmən bizə xeyli narahatlıq yaradırdı. Biz növbəti hücuma hazırlaşırdıq.

Komandir Tofiq mənim kürəkənim idi - bacımın həyat yoldaşı idi. Mən ona demişdim ki, biz nə vaxt hücuma getməli olsaq, mənə de, qoy gedib ailə-uşaqlarımla görüşüb gəlim.

Bu haqda həyat yoldaşımı da demişdim ki, əgər hücuma getməli olsaq, mütləq gəlib sizinlə görüşəcəyəm.

* * *

Səhər-səhər komandir Tofiq məni çağırıb dedi:

-Ay Şəmməd, xeyli vaxtdır ki, ailə üzvlərinlə görüşmürsən. Sənə icazə verirəm, get ailənlə görüş, axşama mütləq burda ol.

Mən soruşdum:

- Əyə, ay Tofiq, bəlkə hücum əmri verildi?

Cavab verdi:

- Hələlik heç nə gözlənilmir. Get, amma axşama burda ol.

Digər kənd sakinləri kimi mənim də ailə üzvlərim başqa ərazidə idi. Evə gəlib onlarla görüşdüm.

Bir neçə saat qalandan sonra fikirləşdim ki, daha geri qayıtmağın vaxtıdır.

Mən hamı ilə bir-bir görüşüb yola çıxməq istərkən, həyat yoldaşım Məhəbbət xanım gözlənilmədən qabağımı kəsib məni evə-içəri evə çağırıldı. Onun bu hərəkətindən həm mən, həm də yaxınlıqda dayanmış qaynatam və digər qohumlar mat-məəttəl qalmışdilar.

Düzü, əvvəl özüm də heç nə başa düşmədim. Lakin həyət-dəkilərin və əsasən də qaynatamın təkidilə evə daxil oldum. Evin ortasında bir stul qoyulmuşdu. Yoldaşım mənə stulda oturmağımı xahiş etdi.

Çar-naçar stulda əyləşdim. Mən əyləşən kimi həyat yoldaşım Məhəbbət xanım ağlaya-ağlaya, gözlərindən yaş süzülə-süzülə 3 dəfə mənim başıma firlandı.

Sözün doğrusu, mən onun bu hərəkətindən heyrətə gəlib elə oturduğum yerdəcə quruyub qalmışdım. Çünkü heç kim sabah başına nə iş gələcəyin bilmirdi.

Mən çətinliklə ayağa qalxıb ağlayan həyat yoldaşımın alnından öpüb, heç nə demədən bayira çıxdım. Hamı ilə görüşüb yola düşdüm.

Axşama yaxın artıq bölüyün yerləşdiyi ərazidə idim. Mənim döyüşü yoldaşlarım Rəhimov İlqar, Rövşən, İnqilab və başqları da burda idi.

Mənim evim kəndin yuxarı hissəsində olduğundan, elə böyük yaranan gündən bu ev "20 nömrəli post" adı ilə adlandırıldı.

Kənd könüllüləri, döyüşçülər artıq bizim evdə yiüşmişdi.

1992-ci ilin iyun ayının 13-də biz Erkəc kəndi istiqamətində hücuma keçdik. Hücuma çox uğurla başladıq. Belə ki, düşmənin əsas atəş və müşahidə mövqelərini

Mehman HÜSEYNOV

tamamilə ələ keçirmişdik. Aşağı əraziyə düşəndə bizim böyükələ əlaqəmiz kəsildi.

Bizim döyüşü yuxarıdakı hündürlükdən komandir Tofiq idarə edirdi. Bir qədər irəliləyəndən sonra biz 15 nəfər mühasirədə olduğumuzu anladıq. Bizim dayandığımız ərazi çökəklik olduğundan, hava rabitəsi vasitəsilə heç kimlə əlaqə yarada bilmirdik.

Vəziyyətin hədsiz dərəcədə mürəkkəb olduğunu dərk edib, öz könüllülərimə dedim ki, ay uşaqlar, gəlin bu mühasirədən üç-üç, beş-beş çıxaq.

Doğrudan da, çox çətinliklə də olsa, biz mühasirədən çıxıb bir qədər kənardə mövqe tuta bildik. Mən böyükələ yenidən əlaqə yaradıb müşahidə etdiyim düşmən yerləşən mövqeləri top atəsi ilə susdurdmağı əmr etdim.

Elə bu vaxt yaxınlığımızda mərmi partladı. Sumqayıt şəhərindən gəlmış iki gənc tələbə şəhid oldu. Mənsə sağayağımın baldır nahiyəsindən qəlpə yarası aldım.

Elə bu gün də həmin qəlpə yarasının yeri məni incidir. Mənim yanımıda olan könüllülər Əlövsət, Teyyub, Kamran, Ziyaafət və başqaları idilər.

Erkəc kəndini azad edəndən sonra böyük kəndin yuxarısında, meşənin tala hissəsində nahar etməyi qərara aldı.

Mən həmişə öz ehtimallarımı inanmışam. Könüllülər çörək yeməyə əyləşərkən mən döyüşü yoldaşım Fazılə dedim ki, gəl biz ərazini ətraflı nəzərdən keçirək.

Fazıl də mənimlə həmfikir olub razılaşdı. Bir az yuxarı qalxıb ətrafi müşahidə etməyə başladıq.

Biz, təxminən, Rus Borisi kəndinin kilsəsinin yaxınlığında idik. Bizdən bir az kənardə isə iki nəfər yaşlı və bir nəfər uşaq inək otarırdılar. Mən həmin böyükələrdən birini yanına çağırıldım. Amma o nədənsə gəlmək istəmir, məqrursayağı duruşu ilə mənə meydan oxuyurdu.

Mən silah gücünə həmin adamı məcburi qaydada

yanımıza gətirdim.

Mən əvvəlcədən bu malakanın həm bizi eşitməməyindən, həm məğrur durusundan və həm də arxayın danışığından şübhələnmişdim. Kiçik söhbət əsnasında mən kənddə erməni olub-olmadığını soruşdum.

Ancaq bu malakan and içərək, kənddə erməni olmadığını deyirdi. Danışarkən bizə tərəf baxmir, üzünü yana çevirirdi. Onun bu hərəkətləri məni daha da şübhələndirirdi. O icazə alıb getmək istəyir, mən isə hələlik fikirləşirdim.

Bir qədər vaxt keçəndən sonra ətrafa baxarkən inək otaran həmin o balaca oğlanın bizə tərəf gəldiyini gördüm. Uşaq bizə yaxınlaşış salam verdi.

Mən uşaqdan kənddəki vəziyyətlə maraqlanmağa başlayıb ona müxtəlif mövzularda suallar verir, onun diqqətini əsas məsələdən yayındırırdım. Qəflətən verdiyi cavablar da birində uşaq dedi ki, əmi, kənddə həqiqətən bir neçə erməni var.

Daha gözləməyin mənası yox idi. Təcili özümlə əlavə olaraq bir neçə döyüşü götürüb, uşaq göstərdiyi evə gəldik.

Əvvəlcə evi hərtərəfli mühəsirəyə aldıq. Mən iki nəfəri darvazanın yanında saxlayıb, özüm bir neçə nəfərlə aşağı hissədən evin həyətinə daxil olduq.

Çox ustalıqla, heç bir atəş açmadan, plana uyğun şəkildə biz həmin evdən 1 kişi və 2 erməni qadınını əsir götürdük.

Paşa adlanan erməninin, sən demə, həmin gün ad günümiş. İçkidən sıfəti və gözləri qızarmış, ayaq üstə güclə dayanırdı. İçkinin təsirindən danışanda dili kəkələdiyindən nə dediyini başa düşmək olmurdu.

Mənim yaxşı yadimdadır ki, həmin Paşa o vaxtlar hansı vasitələrləsə, hansı yollarlaşa əlaqə yaradaraq, bizim xeyli yanğınsöndürən işçilərimizin yemək-içməklərinə nəsə qatıb onları zəhərləyərək öldürmişdü.

Bu həmin Paşa idi ki, malakanların evində gizlənərək təxribatla məşğul olurdu. Əsirləri qabağımıza qatıb

Mehman HÜSEYNOV

dayandığımız mövqeyə gətirdik. Əsirləri görən könüllü döyüşçülər onları öldürmək isteyirdilər.

Burda mənimlə həmfikir olan döyüşülərdən Türkən, Aslan, Fariz, İdris, Çingiz, Mirzə, Feyzi, Ziyad, Gündüz və başqaları əsirlərin öldürülməməsinin tərəfdarı oldular.

Biz həmin əsirləri Goranboy rayon polis idarəsinə təhvıl verdik.

Sonralar kənddəki malakanların bizə verdiyi məlumata əsasən, həmin vaxtlar kilsədə 100-ə yaxın düşmən yaraqlısı var imiş. Onlar kəndin kilsəsində müvəqqəti gözləmə mövqeyi tutub, hücuma hazırlaşmışlar.

Bizim əsirləri apardığımızı görüb, qorxduqlarından biz tərəfə atəş aćmamış, biz əsirləri gətirəndən sonra isə təcili Başkənd istiqamətinə getmişdilər.

* * *

Növbəti hücumumuz Manaşid kəndi istiqamətində oldu. Döyüşə səhər tezdən keçdik. Hücuma əvvəlcədən qurulmuş taktiki plana uyğun olaraq başladıq. Belə ki, sağ və sol cinahlar hücuma keçdikdən sonra biz mərkəzdən irəliləməyə başladıq. Biz döyüşə-döyüşə, atışa-atışa xeyli irlilədik.

Kəndə yaxınlaşmağa az qalmışdı. Elə bu vaxt 2 vertolyot rus əsgəri ermənilərə köməyə gəldi. Ancaq bunun da onlara heç bir köməyi olmadı. Biz kəndi düşmənlərdən azad edib, mövqeyimizi möhkəmləndirdik və yeni hücumlar haqqında fikirləşib, yeni planlar üzərində işləyirdik. Aldığımız məlumatlara əsasən düşmən hücuma keçməyə hazırlaşındı.

Növbəti hücumumuz Başkənd istiqamətində olmalı idi. Düşmənin əsas qüvvələri bu yaşayış məntəqəsində toplaşmışdı. Hələlik isə gözləmə mövqeyində durub, növbəti hücum əmrini gözləyirdik.

Səhərisi gün verilən əmrə əsasən biz Başkənd istiqamətində hərəkət etməyə başladıq.

Başkənd istiqamətinə hücum üçtərəfli oldu.

Soldan bir dəstə, sağdan digər bir dəstə, mərkəzdən isə biz

hücumu keçmişdik. Demək olar ki, hücumumuz çox uğurla başa çatdı. Belə ki, düşmən tərəfdən xeyli ölü, yaralanan və əsir düşənlər var idi.

Düşmən tərəf hətta öz yaralılarını və meyidlərini də ortaliqda qoyub qaçmışdır.

Qalan düşmən meyidlərinin arasında 1 zənci və 1 rus könüllü döyüşçüsünün də meyidi var idi.

Bu zəncinin meyidinin üzərində heç bir sənəd-filan yox idi.

Rusun meyidinin cibində isə belə bir məzmunda məktub var idi: - "Ana, darixma, mən bu yaxınlarda gələcəyəm, görüşəcəyik. Biz durmadan irəliləyirik. Əgər Todan kəndini alsaq, artıq Çaykənd kəndi də bizimdir. Bundan sonra isə mənə evə getməyə icazə verəcəklər".

Yaralıları və meyidləri polis işçilərinə verib irəli hərəkətimizi davam etdiririk.

Hələ o vaxtlar Goranboy rayon icra hakimiyyətinin başçısı vəzifəsində işləyən İrşad Əliyev dəfələrlə bizim hamımıza tapşırılmışdı ki, çalışığınız qədər azad etdiyiniz kəndlərdəki evlərin yandırılıb dağılımasına imkan verməyin. Çünkü o evlərdə qəcqin, məcburu köçkü və evə ehtiyacı olan digər ailələri yerləşdirməyi nəzərdə tutmuşuq.

Şəmməd müəllimin dediyinə görə Todan kəndindən 20-yə qədər şəhid var.

(Şəmməd müəllim elə bu gün də Mənəşli kəndində icra nümayəndəsi vəzifəsində çalışır. Kənddə 9-illik məktəbin, tibb məntəqəsinin tikilməsində, kənd yolunun yenidən işlənilib düzəldilməsində onun böyük əməyi və zəhməti var. Hələ sovet dönəmində kəndə su xətti çəkilmişdi. Lakin çəkilən su xəttinin müəyyən hissəsini ermənilər söküb aparmışdır.

Son vaxtlar Şəmməd müəllim vəziyyətin dözülməzliyini, kənd sakinlərinin sudan korluq çəkdiklərini görüb, bu işi öz vəsaiti hesabına aradan qaldıraraq kəndə gələn su

Mehman HÜSEYNOV

xəttinin bərpasını başa çatdırmışdı. Kiçik oğlu Elvin də atası ilə Mənəşli kəndində yaşayır və həmin kənd məktəbində riyaziyyat fənnini tədris edir. Şəmməd müəllimin 4 nəvəsi var.

Mən sözarası soruşanda ki, ay Şəmməd müəllim, axı bu kəndlərin adları İlqarlı və Vüqarlı olmalı idi. O belə cavab verdi ki, Ay Mehman, ay qardaş, kəndlərə İlqarlı və Vüqarlı adları veriləndən bir neçə il sonra yuxarıdan göstəriş gəldi və kəndlərin adları əvvəlki kimi adlandırıldı.

Mənim üçün çox qaranlıq qalan məsələlərdən biri də budur).

Təxminən 15 ildən sonra yenidən Şəmməd müəllimlə görüşmək mənə nəsib oldu. İcazə alıb iş otağına daxil oldum. Yer göstərdi, əyləşdim.

Yaşa dolduğundanmı, çəkdiyi iztirablardanmı, əzab-əziyyətlərdənmi saçları əməlli-başlı ağarmışdı.

Üz-üzə dayanmışdıq. Heç birimiz dinib danışmırdıq.

Qəfildən, - Ayə, Mehmanmışan deyərək məni qucaqladı.

Öpüşüb görüşdük. Görüşməyimizə hər ikimiz çox sevinirdik. Gözlərimiz yaşıla dolmuşdu. Elə bil ki, danışmağa söz tapmırdıq. Bir müddət dillənmədi.

Xeyli keçəndən sonra:

-Ay Mehman müəllim, ay qardaş, özün bizim nələr çəkdiyimizi yaxşı bilirsən. Bu qədər əzab-əziyyətlərdən sonra Allaha çox şükür'lər olsun ki, böyük oğlum Anarın toyunu gördüm. Toy günü keçirdiyim sevinc hisslərim şeirə dönüb.

Alıb baxdım. Dəftər vərəqinə (Toy günü) adlı belə bir şeir yazılmışdı:

**Dostlar, bu gün toydur mənim evimdə,
Sevincimin həddi-hüdudu yoxdur.
Yığılıb başına qohum-qardaşlar,
Kədərin qəlbimdə buludu yoxdur.**

Mənim Anarımın toyudur bu gün,
Sevinc çələngini taxmışam başa.
Ən şirin arzuma çatacam o gün,
Evimdə gəlinlər olanda qoşa.

Arzudan törəyir arzular hər an,
Artıq mən ilk nəvə marağındayam.
Hər kəs arzusuna kaş ki, yetişsin,
Elvinə də bir qız sorağındayam.

Kaş ki, qocalanda, əlimdə əsa,
Məhəbbət də hər vaxt mənlə olaydı.
Nəvələr gələndə bizlərə qonaq,
Gözlərim sevincdən yaşıla dolaydı.

* * *

Burda bir daha bizə aid olan məlumatları toplayıb geri qayıdırıq. (Atəşkəs dövründə də mən Şəmməd və Qəzənfər müəllimlə dəfələrlə görüşdüm).

Yolüstü yenə də Sarisu kəndindən keçməliyik. Kəndin ağsaqqalı Ziyad kişi ilə görüşürük. Ziyad kişi bizə müəyyən məlumatlar verir.

Sonralar bizim Ziyad kişi ilə daha bir neçə dəfə görüşümüz oldu. Bir qızı vardı. (Çox təəssüf ki, bizə qulluq edən o dilli-dilavər qızın adını unutmuşam. Mən uşaqlarımın şəklini həmişə özümlə cibimdə gəzdirirdim. O qız həmin şəkli məndən aldı).

* * *

Məni yenə təcili olaraq qərargaha çağırırlar. Mən indiyə qədər keçən müddət ərzində Artilleriya Divizionunun kəşfiyyat rəisi vəzifəsində xidmət göstərirdim. Qərargahda məlum olur ki, komandanlıq məni batareya komandiri vəzifəsinə təyin edib.

Bu xəbər mənimcün çox gözlənilməz oldu.

Batareyani heç cür qəbul etmək istəmirdim. Çünkü

Mehman HÜSEYNOV

batareya komandirinin həm məsuliyyəti, həm də cavab-dehliyi həddindən artıq çoxdur. Ancaq mənə dedilər ki, əgər sən batareyanı qəbul etməsən, iki ay müddətində onsuz da avtomatik olaraq hər şey sənin adına yazılıcaq. Məcbur olub razılaşdım.

Mənə qədər bu batareyaya müvəqqəti olaraq baş leytenant Teymurov Vaqif komandirlilik edirdi. Teymurov Vaqif batareyanın baş zabiti vəzifəsində xidmət edirdi. O çox bacarıqlı və həddən artıq tələbkar bir zabit idi.

Evli idi. O vaxtlar onun iki azyaşlı övladı: - Salman adlı oğlu və Nurlanə adında bir qızı var idi. Akademianın əməkdaşı olmuşdu.

Əvvəllər mən özüm də çox narahat olurdum. Çünkü Vaqif məndən rütbəcə üstün idi. Mən leytenant, o isə baş leytenant. Onunla xeyli müddət bir yerdə xidmət etməli olduğum.

Vaqiflə hündürlükdəki itburnu kolunun yanında söhbətləşir, həm də batareyanın mühəndis-istehkam qurğularının necə yerinə yetirilməsinə nəzarət edirik. Bu işlə, əsasən, batareyanın idarəetmə taqımının komandiri baş leytenant Cəfərov Kamil və batareyanın baş çavuşu gizir Hacıyev Tofiq məşğul olurlar. Bizdən arxada isə reaktiv artilleriyanın bir döyüş maşını yerləşir. Bu maşın kömək üçün bizə Qazax rayonundan göndərilmişdi. Manqanın başçısının adı Azər adlı oğlan idi.

Bu gün iyun ayının 20-dir. Uşaqlarımızdan birinin - qızımın ad günüdür. Mənə həmişə deyirdilər ki, ata, nə olar, heç olmasa ad günümüzdə evdə ol. Təəssüf ki, evə gedə bilmirəm.

Zəng edib təbrik etməyə də imkan yoxdur.

Sonralar məni batareyanın şəxsi heyəti və texnikalarla birlikdə başqa hərbi hissənin tərkibinə təyin etdilər. Baş leytenantlar Teymurov Vaqif və gizir Hacıyev Tofiq isə əvvəlki hərbi hissədə xidmətlərini davam etdirdilər. Baş leytenant Teymurov Vaqif uzun müddət batareya komandiri və

Artilleriya Divizionu komandiri vəzifələrində xidmət edib.

(İndi polkovnik-leytenant Teymurov Vaqif Ali Hərbi Məktəbdə dərs deməklə yanaşı, həm də gənc əsgər və zabitlərə hərbi texnikanın sırlarını öyrədir. Bizim o vaxtkı Divizion komandirimiz polkovnik-leytenant Xəlilov Yusif də Vaqiflə birlikdə Hərbi Məktəbdə işləyir).

Mən elə ilk günlərdən əsgərlərlə tanış olmağa başladım. Çox maraqlı idi ki, Yardımlı rayonundan hərbi xidmətə çağırılmış əsgərlər Qədir və Fərəc əmioğlanlarıdır. Şamaxı rayon hərbi komissarlığından xidmətə çağırılmış Rauf və İntiqam qardaşdırılar. Rauf böyük, İntiqamsa ondan kiçik idi.

Cəbrayıl rayonundan hərbi xidmətə çağırılmış Veysəlov Adil və Rəhimov Rasim dayı-bacıogludur.

Veysəlov Adil Məhəmməd oğlu idman müəllimidir. O, əmək fəaliyyətinə Laçın rayon Vəqazın kənd orta məktəbində idman müəllimi kimi başlayıb.

(Hal-hazırda Adil Xırdalan şəhərində məskunlaşmış Cəbrayıl rayonu şəhid Veysəlov Əsgər adına Sırık kənd orta məktəbində idman müəllimi işləyir).

Rasiminsə çox gözəl səsi vardı. Tez-tez əsgərlər onun başına toplaşır, Rasim də oxuduğu gözəl mahniları ilə döyüşçüləri feyziyab edirdi.

(Hazırda Rasim iş adamı kimi müəssisələrdən birində fəaliyyət göstərir. Rasimin atası Rəhim müəllim Azərbaycan Respublikanın Əməkdar müəllimidir).

* * *

Uzaqdan bizim mövqeyə ağır-ağır bir maşın yaxınlaşır. Dayanarkən maşından düşənləri dərhal tanıyıram. Onlar qardaşım "Bağı dayı", onun böyük oğlu Knyaz, qayınlarım Nadir və Camaldır. Bu çətin, bu ağır gündə məni yoxlamağa gəliblər.

Camal özü ilə "Kodak" markalı şəkili özüçixardan fotoaparat da gətirib. Başqa bir maşından isə daha iki nəfər

Mehman HÜSEYNOV

düşüb bizə yaxınlaşır. Əvvəlcə yaxınlaşış salam verir və əsgərlərlə görüşürlər.

Bunların hər ikisi əsgər Yusifov Təvəkkülün qardaşlarıdır. Böyük qardaş Rasim Təvəkkülü evlərinə aparmaq üçün icazə istəyir. Lakin mən: "Icazə verə bilmərəm"- deyirəm.

Böyük qardaşı Rasim deyir ki, ay komandır, Vallah, əgər evə Təvəkkülsüz getsəm onu bilin ki, anam məni öldürəcək ki, Təvəkkülü niyə gətirmədin.

Darıxma, o haqda bir şey fikirləşərik - deyə mən onu sakitləşdirəm. Bir qədər keçəndən sonra mən Təvəkkülü öz yanımı çağırıram. Qardaşları ilə bir sıradə dayanır. Özüm də onların yanında dururam.

Qaynım Camal bizim şəklimizi çəkir. İki dəqiqdən sonra şəkil hazırlıdır. Mən şəkli Təvəkkülün qardaşı Rasimə verib deyirəm:

-Şəkli apar ver anamıza və qoy görsün ki, Təvəkkül öz komandiri ilə bir yerdə sağ-salamatdır.

Batareyanın şəxsi heyətinin hər kəs üçün iki dəst paltarı var idi. Təzə geyim formalarını bayram və məzuniyyət vaxtlarında, o biri formanı isə gündəlik təlimlərdə geyinirdilər. Yaxşı yadimdadır ki, kiçik qardaş İntiqam təzə formanı düz bir il geyinməyib saxlamışdı:

-Mən bu paltarı evə gedəndə geyinəcəyəm, - deyə.

Doğrudan da elə oldu. Düz bir ildən sonra İntiqam evə gedəndə həmin paltarı geyinib getdi.

Bəli, mən həmişə öz əsgərlərimlə fəxr etmişəm. Ən azından ona görə ki, bu gün ən müasir silah-sursatla və modern geyimlə təmin olunmuş Amerika əsgəri İraq, Əfqanistan və digər bu kimi yerlərdə dözümsüzlük göstərib fərariliyə yol verirlərsə, belə neqativ halları ən çətin günlərdə belə, mən xidmət etdiyim döyüş bölgələrində görmədim.

Bu vətənpərvərliyə və döyüş əzminə görə Azərbaycan əsgərinə sonsuz minnətdarlıq düşür.

Batareya komandiri vəzifəsində çalışsam da, həmçinin kəşfiyyat rəisinin vəzifəsini hələlik mən yerinə yetirirdim. Hələ 4 yüksəklikdə müşahidə aparmalıyam.

Bilirsiniz, burada şərait elədir ki, hər hansı bir yüksəklikdə müşahidə aparmaq üçün hava şəraitindən asılı olaraq, həftələrlə gözləməli olursan. Ona görə də bütün yüksəkliklərdə açıq hava şəraiti tələb olunur.

Sabah baş leytenant Həsənov Sabirlə birlikdə "N" yüksəkliyində müşahidə və müəyyən qeydiyyatlar aparmalıyıq.

Belə hadisələr dəfələrlə başımıza gəlib. Gedib əraziyə-hündürlüyü çatmağımıza az qalmış geri qayıtmalı olmuşuq. Buna səbəb hava şəraitinin pisləşməsi, qatı duman və aramsız yağan yağış olub.

Çox yaxşı yadımdadır ki, belə yüksəkliyin birinə çıxarkən yağan yağış və dolu yarı yolda bizi haqlamış, hətta geri qayıtmağa da çətinlik çəkmişdik.

Səhər tezdən yola çıxırıq. Yüksəkliyə çatmağımıza az qalıb. Qəflətən güclü yağış yağmağa başlayır. İrəliləmək mümkün olmadığını görüb, nəzarət-buraxılış məntəqəsində olan əsgərlərin yanında - torpaq qazmada qalmalı oluruq. Əsgərlər də növbə ilə gəlib torpaq qazmada daldalanırlar.

Biz torpaq qazmada oturub havanın açılmasını, yağışın kəsməsini gözləyirik. Əgər yağış yağmağına ara versə, torpaq üzərində oturmaqdansa, hərəkətdə olmağın bizə daha çox xeyri var. Hər tərəfi duman alıb. 10 metr məsafə görünmür.

İki gün gözləyəndən sonra peşman-peşman geri qayıdırıq. Hayif, heç bir iş görə bilmədik.

Buzluq kəndinə çatanda qoca bir kişi ilə qarşılaşırıq. Kişinin adı İsgəndərdir. Yaşlı ağısaqqal adamdır. Döyüşçüləri islanmış vəziyyətdə görüb, demək olar ki, zorla evinə dəvət edir.

Bizi onun həyat yoldaşı Məsmə xanım və adını xatırlamadığım qızı qarşılıdı. İsgəndər kişinin cəmi bir övladı

Mehman HÜSEYNOV

vardı. Ocaq kənarında üst-başımızı qurutduqdan sonra "N" yüksəkliyinə qalxmaq üçün yolumuza davam edirik.

Yolda bir nəfər bizdən bir dəqiqlik dayanmağımızı xahiş edir.

Bu, kəndin sovet sədri Xasay müəllimdir. Yanındakı isə qardaşı Əmiraslandır. Hara gedəcəyimizi bilən kimi yüksəkliyə qalxmaq üçün bizə asan yolu göstərir. Ümumuyyətlə kənd camaatı əsgər geyimində olanlara həmişə maraq və diqqətlə yanaşib, mehribançılıq göstərib.

Yüksəklilikdə müşahidə aparmaq üçün bizə 2-3 saat vaxt lazımdır.

Xasay özü də bu ərazidə gedən bütün döyüslərdə iştirak edib, ağır xəsarətlərlə yanaşı, güllə yarası da alıb.

İştirakçısı olduğu döyüslərdən yana-yana, ürək ağrısı ilə danışır.

Xasay müəllimin olmuş hadisələr haqqında bunları söylədi:

-1991-ci ilin may ayında bizim o vaxtkı OMON-çular erməniləri Buzluq kəndindən köçürüb, bu kəndə Ermənistandan gələn bir qrup qaçqını yerləşdirdilər.

Mənim yaşadığım Baş Qışlaq kəndi bu ərazidə lap sonuncu kənddir. Kənd Kəpəz dağının ətəyində yerləşir. 1991-ci ilin əvvəllərində ermənilər Baş Qışlaq və Buzluq kəndlərinə hücumlarını daha da fəallaşdırıldılar. Gediş-geliş çətinləşdi, mərkəzlə əlaqə isə yox dərəcəsində idi.

Vəziyyətin çıxılmaz olduğunu nəzərə alıb, ertəsi gün bir neçə nəfərlə müşahidə aparmaq, ətrafi gözdən keçirmək qərarına gəldim. Bu məqsədlə yaxınlıqda yerləşən Arı qayasına qalxdım. Bu qaya Canbaz dağından bir qədər aşağıdadır.

Ətraf yaxşı müşahidə olunmadığından, yoldaşlarımı burada saxlayıb, özüm qayaların və ağacların arxasında gizlənə-gizlənə, sürünə-sürünə irəliləyərək Canbaz dağına çıxdım. Canbaz yüksəkliyindən baxanda Kəpəz dağı,

həmçinin Başkənd ərazisinin müəyyən hissələri açıq-aydın, əl içi kimi görünür. Buzluq kəndi tərəfdə təlaşa səbəb olacaq heç bir şey hiss etmədiyimdən, işdir-şayət, nə isə təhlükəli bir şey olarsa, kənddən həmin istiqamət üzrə çıxmağı qərarlaşdırıldım.

Sentyabr ayının 13-də ermənilər rus əsgərlərinin köməkliyi ilə iki istiqamətdən Buzluq kəndinə daxil oldular. Bizim kəndin ağır olan vəziyyəti daha da çətinləşdi. Kəndin yeganə gediş-geliş yolu da bağlanmışdı.

Həmin gün kənddən çıxmaq istəyərkən ermənilər bizi atəşə tutdular. Gəldiyimiz maşının sürücüsü və onun yanında oturan iki nəfər də elə maşındaca ermənilər tərəfindən qətlə yetirildi.

Mən özüm də düşmən güllələrindən ağır yaralanmışdım. Sürüşüb aşan maşın məni kənara necə tullamışdisə hara düşdüyümdən özümün də xəbərim olmayıb. Bundan başqa üstəlik, 3 qabırğam sınmış, ayağım burxulmuşdu. Təsadüf nəticəsində burdan keçən kəndlilərim məni tapıb xilas etmiş, çox çətinliklə xəstəxanaya çatdırılmışdlar.

Məndən başqa həmin ərazidə daha bir nəfər yaralanmışdı. Bu hadisələr haqqında məlumatı mən xəstəxanada olarkən aldım.

Bunu bilməyim ona görə vacib idi ki, mən kənd nümayəndəsi olmaqla yanaşı, həm də kənddəki könüllü özünü müdafiə taqımının komandiri idim.

Sentyabr ayının 14-də isə ermənilər bizim yaşadığımız Baş Qışlaq kəndinə hücum edərək, kəndi tamam yandırmışdilar.

Onu da qeyd edim ki, Baş Qışlaq kəndi ermənilərin əhatəsində olan yeganə Azərbaycan türkləri yaşayın kənd idi.

1992-ci ilin iyun ayından biz o vaxtkı Goranboy rayonunun icra Hakimiyyəti başçısı İrşad Əliyevin göstərişinə əsasən, Buzluq kəndində məskunlaşmışıq. O vaxtlar mənim-

Mehman HÜSEYNOV

lə bir yerdə ən ağır döyüşlərdə iştirak edən döyüşçülər Məhəbbət, Səhrat, Ədalət, Rövşən, Fəxrəddin, Mahir və başqaları olublar.

Onu da qeyd edim ki, əvvəllər Buzluq və Baş Qışlaq kəndləri bir təsərrüfatda olublar.

Sonralar da Xasay müəllim dəfələrlə bizə ayrıayı məsələlərin həllində yardımçı oldu.

* * *

Amma bizim bəxtimizdən açıq hava şəraitində müşahidə aparmaq birinci dəfədən heç vaxt bizə qismət olmur. Dağa qalxarkən, yolda tez-tez qoyun sürünlərinə, çoban binələrinə rast gəlirik. Amma deyəsən bu gün açıq hava şəraitində müşahidə aparmaq bizə qismət olacaq.

Təsadüfən yolda gözəl insan olan usta Bəhlulla, Mirzəcanlı Bəhlulla qarşılaşırıam. Bəhlul da Cəbrayıl rayonundandır. Rayonda olarkən ustalıq edirdi. Hamı onu usta Bəhlul kimi tanıydırdı. Çox gözəl sənətkar idi. İndi ferma müdürü işləyir. Qoyunları yaylağa gətirir.

Mənimlə olan əsgərlərdən birini - Şuşadan olan Habil adlı əsgəri Bəhlulgilin yanında qoyuram. Əsgərin ayağını çəkmə mazol edib, yeriyə bilmir.

Kürdyurd və Dodəsər yüksəkliklərində müşahidələrimizi başa çatdırdıqdan sonra geri qayıdırıq. Yolüstü Ələsgərlə görüşürəm. Baş leytenant Ağayev Ələsgər Cəbrayıl rayonunun Dağ Xələfli kəndindəndir. Usta Cəfərin oğludur.

Ələsgərlə birlikdə hələ Füzuli, Horadız, Mehdili və Horadız (kənd) uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdi. Ələsgər də mənim kimi bütün döyüşlərdə iştirak edib, hərdənbir xəlvəti olaraq gizli şəkildə gündəlik yazırıdı. 3-cü taborun qərargah rəisi idi.

Ələsgərgilin taboru müvəqqəti olaraq kənd məktəbində yerləşir. Mən özüm də dəfələrlə yolüstü bu kənd məktəbində gecələmişdim.

Mühəndis qurğularını diqqətlə nəzərdən keçirdiyimi

gördükdə, o mənin fikrimi başa düşüb tez deyir:

- "Bilirsən, elli, belə səngərlər hər yerdə lazımdır. Bu, sənə qəribə gəlməsin, indi müharibədir.

(Ağayev Ələsgər də hazırda polkovnik-leytenant rütbəsində hərbi hissələrdən birində xidmətini davam etdirir. Təsadüf belə gətirib ki, son illərdə mən işimlə əlaqədar sinif yoldaşım və dostum Hüseynov Hüseynxanla bir neçə dəfə Ələsgərin iş yerində onunla görüşmüşük. Əvvəlki xoş münasibəti, səmimiyyəti yenə də ondan görmüşük, döyük günləri ni döñə-döñə xatırlamışıq).

Ələsgərin kiçik qardaşı Rabil də hərbi xidmətə Cəbrayıl rayonunda yaradılmış Ərazi Müdafiə Batalyonunda başlamışdı. Əvvəlcə bu batalyonda komendant təqimində, daha sonra isə Cəbrayıl rayonunun hərbi komissarlığında şöbə rəisi vəzifəsində işləyən leytenant Vəlişov Qadirin təşəbbüsü ilə yaradılmış təxribat qrupunun tərkibində (hərbi işlərdə, partizan döyüslərində yüksək səriştəsi olan, nəzəri cəhətdən hazırlıqlı, sovet ordusu sıralarında peşəkarlaşmış bəzi konüllü komandirlər kimi leytenant Qadir Vəlişov da belə bir strategiya işləyib hazırlanmışdı: döyüşçülər vaxtaşırı düşmənin içərilərinə gedərək, qəfil təxribatlar törədir və ani surətdə öz mövqelərinə qayıdırıldılar) xidmət göstərmmişdir. Daha sonralar isə yeni adla yaradılmış hərbi hissənin tərkibində Mühəndis-istehkam bölüyündə istehkamçı kimi xidmətini davam etdirmişdir.

Sonrakı görüntülərimizin birində Ağayev Rabil Cəfər oğlu iştirak etdiyi əməliyyatlardan biri haqqında belə bir söhbət etdi:

- 15 iyun 1993-cü il tarixdə mən bir neçə döyüşü yoldaşımıla bərabər Quşçular kəndindən Hadrut rayonu istiqamətində "Şışqaya" uğrunda hücuma keçdik. Hücuma səhər saat 6-da başladıq. Buna qədər isə bütün hazırlıq işləri görülüb qurtarmış, əməliyyatın planı kiçik detallarına qədər dəqiqləşdirilmişdi. Biz düşmən ərazisinə o qədər yaxın-

Mehman HÜSEYNOV

laşmışdıq ki, hətta onların danışıqlarını belə aydın eşidirdik.

Komandirin əmri ilə hücum başladı. İlk əvvəl Təhməzov Qardaşxan və Salman adlı döyüşü düşmən səngərini qumbaralarla atəşə tutdu. Özunu itirən düşmən əsgərləri qışqıraraq hara gəldi qaçmağa başladılar. Demək olar ki, beşcə dəqiqəyə biz düşmənin birinci səngərini ələ keçirdik.

Bu vaxt istehkam bürüyünün komandiri Hümbət ayağın-dan güllə yarası aldı. Bizim hamımızın təkidinə baxmayaraq, o, ayağını özü sarıdı, yenidən bizimlə irəliləməyə başladı. Növbəti hücumla düşmənin daha iki səngərini ələ keçidik. Ələ keçirdiyimiz səngərlərdə düşmənin dörd meyidi və onlara məxsus xeyli silah-sursat, o cümlədən 3 ədəd avtomat silah, qumbaraatan, bir ədəd minaatan qurğusunu qənimət olaraq ələ keçirdik.

Meyitlər arasında bir nəfər muzdlu zənci döyüşüsü də var idi. Lakin bu muzdlunun üstündə heç bir sənədi yox idi. Bu vaxt taqım komandiri Valeh (o Soltanlı kəndindən idi) ərazidəki quraşdırılmış əldəqayırma minaları görüb məni yanına çağırıldı. Mən minanı zərəsizləşdirmək istəyəndə Hümbət mənə dedi ki, bu, bizim üçün qurulmuş tələ də ola bilər. Hələ onlara əl vurma.

Arxadan irəliləməkdə olan zirehli texnikamızın (həmin texnikanı Gəncəli İlham idarə edirdi) minaya düşməməsi üçün mən həmin ərazidə olan minalara nəzarət etməli oldum. Digər əsgərlərimiz isə irəliləməkdə davam edirdilər. Bu vaxt Həziyev Əlfəddin yaralı Hümbəti döyüş mövqeyindən çox çətinliklə geri gətirirdi. O, bu dəfə gözündən qəlpə yarası almışdı.

Bir xeyli keçəndən sonra qəflətən mən durduğum ərazi güllə yağışına tutuldu. Elə bu vaxt mən ayaq səslərini eşidib sağ tərəfə baxarkən bunların düşmən əsgərləri olduğunu görüb atəş açmağa başladım.

Əlbəttə, qüvvələr bərabər deyildi. Həm düşmən bizdən hündür mövqedə idi, həm də biz tərəf ərazi açıq sahədə idi.

Mən atəş aça-aça geriyə, düşməndən aldığımız səngərə doğru irəlilədim. Bu vaxt səngərdə başından gullə yarası alaraq şəhid olmuş Novruzu gördüm. Həmin an Valehlə Hikmət mənə bizim mühasirədə olduğumuzu xəbər verdi. Vəziyyət çıxılmaz idi.

Bu mənzərəni indi sözlə ifadə etmək, həmin vəziyyəti təsvir etmək mənim üçün çox çətindir. Mən elə bir ərazidə qalmışdım ki, nə irəli gedə, nə də əvvəlki mövqeyimiz - geriyə heç cür qayida bilmirdim.

Mən Abbasov Zahidin qısqırı-qısqırı: "Ay uşaqlar, Rabil mühasirədə qalıb" dediyini eşitdim. Əlbəttə, vəziyyət anbaan daha da qəlizləşirdi. Demək olar ki, başqa çıxış yolu qalmamışdı. Mən düşmən səngərindən götürdüyüm qumbaraları dayanmadan düşmən istiqamətində atıb özümü Süleymanlı kəndi istiqamətində hündür qayadan aşağı atdim.

Atlığım qumbaralar bir anlığa düşməni çəşbaş salmış, mən də yaranmış bu kiçik fasılədən istifadə edə bilmədim. Adı vəziyyətdə belə qısa müddətə çıxış yolu tapmaq, düzgün qərar qəbul etmək qeyri-mümkündür. Görünür, ulu Tanrıının insana bəxş etdiyi elə bir fövqəlgüt elə ekstremal şəraitlərdə işə düşür ki, xilas üçün saniyənin yüzdə biri də kifayət edir.

Mən özümü əks istiqamətə atarkən, düşmən gulləsi elə havadaca məni haqlamış, sol qolumdan yaralanmışdım.

Aşağı düşərkən mən burada gəncəli Akifin də yaralı olduğunu gördüm. O, xərəkdə uzanmış vəziyyətdə zariyir, yoldaşlarını ona su verməməkdə günahlandırır və acı-acı inildəyirdi. Biz bilirdik ki, yaralıya su vermək onun ölümünü yaxınlaşdırmaq deməkdir. Gullə onun boğazını yaralamışdı. Məndən bir az aralıda isə Cəbrayılın Horovlu kəndindən olan Yalçını görüb, onu da köməyə çağırıldım. Yalçın qaçaraq mənə yaxınlaşdı.

Mən yük çantamı və minaaxtaran qurğumu Yalçına

Mehman HÜSEYNOV

verib, yaralı Akifi xərək qarışq yavaş-yavaş bizi aşağıda gözləyən mülki şəxslərin yanına gətirməyə başladım.

Mənim üçün irəliləmək olduqca çətin idi. Həm qolumdan axan qan dayanmaq bilmir, həm də xərəkdəki yaralını aparmaq normal yerişimi əngəlləyirdi. Mənim bu vəziyyətimi kənardan görən Quşçular kənd sakini Hüseyn qaça-qaça mənə yaxınlaşış xərəyin bir tərəfindən yapışdı, çətinliklə də olsa, yaralını Süleymanlı kəndinin yuxarı hissəsində olan çinar ağacının kölgəsinə gətirdik.

Bizim bu ağır vəziyyətimizi görən, müşahidə edən Süleymanlı kənd sakinləri özlərinin köhnə "Villis" maşını ilə gözləmədiyimiz halda bizim yanımıza gəldilər. Və bizi təcili olaraq, rayon mərkəzi xəstəxanasına çatdırıldılar. Xəstəxanada bizim yaralarımızı sarıdılar.

Lakin mənim sol ciyinin ağrısı keçmirdi. Təkrar müayinədən sonra məlum oldu ki, mənum sol ciyinin oynaqdan çıxıb. Tibbi yardım göstərib, müalicəni davam etdirməyə başladılar.

Dəqiqləşdirmələr aparıldan sonra məlum oldu ki, bu əməliyyatda bizim hərbi hissədən 33 şəhid olub və 95 yaralımız var.

Səhəri gün isə düşmən bütün artılleriya qurğularından Cəbrayıl rayonunun mərkəzi hissəsini atəşə tutdu. Bizi təcili olaraq xəstəxananın zırzəmisinə təxliyə etdirilər. Daha xəstəxana ərazisində qalmaq təhlükəli olduğundan, sarğılarımızı dəyişdikdən sonra bildirdilər ki, biz ərazini tərk etməliyik. Mən burdakı yoldaşlarının köməkliyi ilə yenidən öz hərbi hissəmizə qayıtdım. Ağayev Rabil Cəfər oğlu Qarabağ müharibəsi əlibidir. hal-hazırda Abşeron rayon Xirdalan şəhərində yaşayır. İki azyaşlı ovladı - Ömər adlı oğlu, Aynişan adında qızı var.

* * *

Yolumuza davam edirik. Bəhlulgilin yanına çatanda artıq hər şeyi hazır görürük. Bəhlul qoyun kəsib. Yemək hazırlıdır.

Bəhlulun həyat yoldaşı (çox hayif, adını unutmuşam) oğlu Əhməd və Namiq də burada atalarına kömək edirlər. Çay içərkən, o biri yerlilərimlə də görüşürəm.

Bunlar Yarəhmədli Aslan və Allahqulu kişidir. Aslan kişinin oğlu Əbülfət də burda - yaylaqda atasına kömək edir.

Bu vaxt uzaqdan meşəbəyi İlyas kişinin səsi gəlir. Meşəbəyi İlyas kişi də atının başını döndərib bizim yanımıza gəlir.

Uzaqdan İlyas kişini görən usta Bəhlul gileyini gizlətməyərək, mənə şikayətlənir ki, Mehman, bu kişi bizim günümüzü əməlli-başlı qara edib. Meşəyə girmə, biçənəyə dəymə...

İlyas kişi bizim yanımıza gəlib çatır. Salamdan, hal-əhvaldan sonra mən üzümü İlyas kişiyə tutub deyirəm ki, ay İlyas dayı, sən bilirsənmi, bu Bəhlul kişi mənim əmimdir?

İlyas kişi bu sözü eşitcək deyir:

- Ay komandır, indi ki, belə oldu, onda bu otlaqlar, bu biçənəklər qurban olsun sənin Bəhlul əminə.

Doğrudan da həmin görüşdən sonra meşəbəyi İlyas bir daha Bəhlul kişini narahat etmir.

Bizimlə görüşdüyünə görə Bəhlul kişi çox sevinir. Deyir:

-Ay Mehman, sənin başına dönüm, O Allaha qurban olum ki, bizi uzaq bir ərazidə yenidən görüşdürdü, Vallah, elə bil gedib Cəbrayılı görüb gəldim.

- Çox sağ ol, ay Bəhlul qardaş. Qonaqpərvərliyimizi hər yerdə göstərib, üzümüzü ağardırsan, - deyə cavab verirəm.

Sağollaşın ayrılmak istəyərkən, bizi bir maşın yaxınlaşır. Maşından düşən Bəhlulun kiçik qardaşı Məhəmməddir. O öz "ZİL" maşınınında qardaşı Bəhlulgilə ərzaq və yanacaq gətirir.

Məhəmməd rayon mərkəzi xəstəxanasında baş mühasib işləyirdi. Məhəmmədlə gələn isə Kamil müəllimdir.

Kamil müəllim Surxay kişinin oğludur. Məmmədov

Mehman HÜSEYNOV

Kamil hələ orta məktəbdə bizə tarix fənnindən dərs demişdi. Rastlaştığımız vaxt isə rayon təhsil şöbəsinin müdürü idi.

Məhəmməd mənə bir kitab verir. Gənc şairə Kəmalə Həsənzadənin şeirlər kitabını.

Elə oradaca kitabı açıb vərəqləyirəm.

Ən çox xoşuma gələn Cəbrayıl haqqında yazılan şeir olur:

**Min əfsanə, dastan yatır sinəndə,
Sərvətinə qurban olum, Cəbrayıl!
İgidlərin bir-birindən hünərli,
Qeyrətinə qurban olum, Cəbrayıl!**

**Ürəyində Cəmilimin közü var,
İgidlərin nəsil-nəsil izi var,
Qurbanimin söhbəti var, sözü var,
Hikmətinə qurban olum, Cəbrayıl!**

**Gündən-günə gözəlləşir diyarım,
"Xan çinar"ım əzəmətim, vüqarım,
Məhəbbətdir, səadətdir şuarın,
Niyyətinə qurban olum, Cəbrayıl!**

Artıq batareyalarda təlim məşğələləri başlayıb. Hərbi sahədə hər bir saatın öz hökmü var.

İki gündən sonra yenidən "N" yüksəkliyinə qalxıram. Mənimlə gedən rabitəçinin adı Oqtay, kəşfiyyatçının adı Cəmiyyətdir. Oqtay Sabunçu, Cəmiyyət isə Səbail rayonundan hərbi xidmətə çağırılıblar.

Biz Cəmiyyətə həmişə zarafatla "Obşestvo" deyirik. İsmayılov Cəmiyyət batareyanın baş çavuşu idi. Hər şeyin yerini bilən, mərifətli bir əsgər idi.

Bu dəfə isə başqa bir istiqamətdən dağa qalxmaliyiq. Kəndin adı Rus Borisidir. Bu abad kənddə yaşayanların hamısı malakanlardır. Qoca bir arvad yىxilan çəpəri nə qədər çalışırsa da heç cür qaldıra bilmir. Bu mənzərəni

görüb, əsgərlərə işaret edirəm. Sağ olsunlar, tez bir zamanda hər şeyi yoluna qoyurlar.

Kənddə hamı o qadının adını "Dusya nənə" deyə çağırır. Qadın əl çəkmir, bizi çaya qonaq edir. Etika xatırınə oturub çay içə-içə söhbət edirik. Qadın bizim insani hərəkətlərimizdən heyrətə gəlib. Özü deyir ki, hələ heç kimdən belə xoş münasibət görməmişəm.

Nə olar, qoca nənə, Azərbaycan əsgərindən ki, gördün. (Bu görüşdən təxminən 3 il sonra, təsadüfən, yenə həmin kənddə o qoca qariya baş çəkdim. Məni qucaqlayıb ağladı. Ağlaya-aglaya dedi ki, çox sağ ol, ay oğul, heç adamın öz oğlu doğma anasını belə yada salmir).

Biz yüksəkliyə qalxırıq. Bizə lazım olan ərazini seçib müşahidə məntəqəsi üçün səngər qazmağa başlayırıq. İşi yarıya çatdıranda güclü yağış yağmağa başlayır. Qaçaraq islanmış vəziyyətdə özümüzü piyada döyüşçülərin torpaq qazmasına çatdırırıq.

Səhərə qədər yağış yağıdı. İndi günortadır. Hava nisbətən müləyimləşib. İşimizə davam edirik. İki gün ərzində bizə verilən tapşırığı yerinə yetirib geri qayıdırıq.

1995-ci ilin əvvəllərində mənim batareyamı şəxsi heyəti və texnikası ilə birlikdə başqa bir hərbi hissənin tərkibinə verdilər.

Mən burada kapitanlar Məmişov Natiq, Sadıqov Telman və Babayev Tofiqlə bir yerdə xidmət etməli oldum.

Natiq briqadanın artilleriya rəisi, Telman artilleriyanın qərargah rəisi, Tofiq isə artilleriya divizionunun komandiri idilər.

(Onu da qeyd edim ki, Tofiq və Telmanla bu gün də əlaqələrimiz var. Polkovnik Babayev Tofiq hal-hazırda artilleriya yönümlü hərbi hissələrdən birinin komandiridir. Polkovnik-leytenantlar Telman və Natiq də onunla bu gün bir yerdə xidmət edirlər. Polkovnik Babayev Tofiqin Sevinc, Aydan adında iki qızı və Murad adında bir oğlu var.

Mehman HÜSEYNOV

Polkovnik-leytenant Sadıqov Telmanın iki övladı-Fidan adlı kızı və Həmzə adlı oğlu var. Polkovnik-leytenant Məmişov Natiqin isə üç övladı-Emilya adlı kızı, Emil və Ramin adlı oğulları var).

Artıq zabitlər üçün yaz və qış təlimlərinə geniş yer ayrılib.

Bir gün səhər ərazini yoxlayarkən, toplardan birinin təkərinin boşaldığını gördüm. Göstəriş verdim, təkəri söküb yoxladılar. Məlum oldu ki, kameri yamamaq lazımdır. (Özünüz təsəvvür edin ki, bu, həmin dövrdə çox böyük "ÇP" sayılırdı).

Təkəri yamatdırmaq üçün Qarqucaq kəndinə getməli olduq. Əvvəlcə bizi Qarqucaq kənd sovetinin sədri Knyaz qarşıladı. Knyaz müəllim gəlişimizin məqsədini bilib, bizə yaxınlıqdakı qonşu evin darvazasını göstərdi. Həmin ərazidə xidmət etdiyim dövrlərdə Knyaz qardaşımız dəfələrlə yardımçı oldu.

Bizi Şaməddin adlı cavan bir oğlan qarşılıyıb dedi ki, bu işlə mənim qardaşlarım Aşan (əsil adı Şahzəddindir) və Vüqar məşğul olurlar. Mən mühərrik işinə baxıram. Aşan və Vüqar da qonşu kəndə toya gediblər.

Bizə yaxınlıqda yerləşən Şəfəq kəndinə getməyi məsləhət gördü:

- O kənddə sizə yardım edəcək kimisə tapa bilərsiniz. Əgər həmin kənddə işiniz düzəlməsə, onda Qaraçınar kəndində Nəriman kişini tapın. O sizə mütləq kömək edər.

Şəfəq kəndində Hamlet kişinin evini soruşduq. Həyat yoldaşı Həqiqət xanım qapını üzümüzə açıb bizi evə dəvət etdi. Qadının yanında əsgərsayağı boy sırası ilə düzülmüş nəvələri Qüdrət, Fərhad və Nüsrət diqqətlə bizə baxır, yan-yörəmizə fırlanırdılar.

Biz Hamlet kişini axtardığımızı deyəndə, qadın qayıtdı ki, ay oğul, Hamlet Qaraçınar kəndində qızım Səfagildədir. Qızımın yoldaşının adı Asifdir.

Qaraçınara yollanıraq. Soruşub Asifgilin evini tapırıq.

Bizi zorla evinə dəvət edir.

Oturub hərəyə bir stəkan çay içir, Hamlet kişini gözləyirik.

Elə bu vaxt Hamlet kişi gəlib çıxır və deyir ki, komandır, siz heç narahat olmayın. Uzağı bir saata təkər hazır vəziyyətdə sizin yanınızda olacaq.

Biz qayıdır öz mövqeyimizə gəlirik.

Doğrudan da heç bir saat keşməmiş Asiflə Hamlet kişi təkəri hazır vəziyyətdə gətirib bizə təhvil verirlər. Asifin qardaşı Kolya da öz "MAZ" maşını ilə bizim yanımızdadır.

Təkəri öz yerinə bağlayıb, özümüzün ehtiyat azuqəmizdən - "əsgər çayından" içirik. Onlara əlavə əziyyət verməyə üzümüz gəlmir.

İndi tam arxayınam. Mən bu hadisəyə görə ya briqadaya getməliydim, ya da özüm bu işi görməliydim. Əsgər çayından içə-içə şirin söhbət edirik.

Bizimlə birlikdə əsgər çayı içən Hamlet kişi bizə yaxın keçmişdə başına gələn bir hadisəni ürək yanğısı ilə, yana-yanaya, odlana-odlana danışdı.

* * *

Bu, əsasən, onun keçmişisi ilə bağlı idi. Balaca Hamlet hələ lap uşaq yaşlarından anasını itirib, anasız böyüyüb. Anasız böyüməyin necə çətin olduğunu Hamlet kimi insanlar daha yaxşı bilir, çox gözəl anlayır, bu acı günləri heç kimə arzu etmirlər.

Atası yaşlı olduğundan Hamlet bir müddət ortalıqda - aralıqda qalmalı olur. Heç kəs ona həyan durmur. Həyat onun üçün əsil sınaq məktəbinə çevrilir.

Ehtiyac ucundan uzun müddət binələrdə-fermalarda çobanların yanında köməkçi olur, hətta bir qarın çörəyə fəhlilik, nökərçilik edir. Uzun qış gecələrini axurlarda keçirməli olur.

Elə bil həyat da bu uşaqtan intiqam alırmış. Dərd dərd üstündən gəlir.

Bu arada atası da rəhmətə gedir. İndi tamam kimsəsiz, valideysiz qalır.

Nəhayət, hərbi xidmətə çağrılır. Hərbi xidmətdən sonra bir müddət təsərrüfatın müxtəlif sahələrində çalışır. Fəhləlik, traktorçuluq, sürücü köməkçi, daha nə...

Çox çətinliklərdən sonra ailə qurur, ev-eşik sahibi olur, amma imkansızlıqdan uzun müddət anasının qəbrinin üstünü götürməyə imkanı olmayırlar. Deyir ki, hər dəfə kənd qəbirsanlığının yanından keçərkən, utana-utana, yana-yana keçməli olurdum.

Nəhayət, yarım əsrən, 50 ildən sonra əlinə düşən imkandan artıraraq anasının qəbrini düzəldirib, anasına baş daşı qoydurub.

Hamlet kişi bu hadisələri yana-yana, odlana-odlana danişarkən tez-tez gözləri dolub-boşalır, peşman-peşman keçmiş həyatın acı və ağır izləri özündən asılı olmayaraq sifətində eks olunurdu.

Deyir ki, qəbrin üstünü götürdüürəndən sonra demək olar ki, rahatlıq tapmışam. O gecə bəlkə də sevindiyimdən yata bilmədim. Elə həmin gecə anam yuxuma girmişdi.

Bəlkə də 50 ildən sonra yerinə yetirdiyim övladlıq borcumu verdiyimdən məndən razı qalmışdı. Nə bilmək olar.

Hətta ana haqqında bir neçə şeir də yazmışdı. Alıb baxdım. Yazdığı şerlərdən biri belədir:

**Ürəyim qubarla cumur xəyalə,
Sənin baş daşını görəndə, ana.
Dərdimi-qəmimi çəkirəm yalqız,
Sənin otağına girəndə, ana.**

**Ötüşür zamanın acı illəri,
Ağarır saçımın qara telləri.
Mən çox eşidirəm, acı dilləri,
Bizə naməndlər tor hörəndə, ana.**

**Hamletəm, düşübdür ahim dağlara,
Həsrətəm o ötən şirin çäglara.
Həmişə yadıma salıb ağlaram,
Əkdiyin barını görəndə, ana.**

* * *

Sabah meşəyə odun gətirməyə getməliyik. Əvvəlcədən təyin olunmuş ərazidən odunu yiğib qayıdarkən, polislərin nəzarət etdiyi buraxılış məntəqəsinin bağlı olduğunu, xeyli yük maşınlarının isə bir-birinin arxasınca növbə gözlədiyini görürük.

Mən nə baş verdiyini öyrənmək məqsədi ilə polis işçilərinə yaxınlaşırıam. Müşfiq adlı polis mənə yanaşıb:

-Komandır, siz heç narahat olmayın, buyurun keçin, - deyir və bizi "yaxşı yol" arzulayıb.

Çavuş Müşfiq Goranboy rayonunun Hacalı kəndində yaşayır. Atası müəllimdir. Müşfiq Goranboy ərazisində gedən döyüşlərin hamısında ilk gündən iştirak edib, bir neçə dəfə yüngül xəsarətlər alıb.

Bax, elə burdan görünür ki, əsgəri formaya hörməti hər yerdə başa düşənlər var. Çox sağ ol, mənim dostum, qardaşım Müşfiq.

Uzaqda - meşənin ətəyi ilə görünən yolda hərbi maşın ağır-ağır irəliləyir, meşəyə qulaqbırıcı səs salırıdı. Maşın gurultu ilə kəndə yaxınlaşır və kəndin mərkəzində dayanır.

Bu, Qaraçınar kəndidir. Ətrafdakı yamaclarda salınmış bir neçə kəndin mərkəzidir.

Maşından dörd nəfər zabit düşüb, diqqətlə ətrafa nəzər salırlar. Yeni gələnləri kənd camaati da diqqətlə gözdən keçirir. Zabitlərə bir nəfər mülki şəxs yaxınlaşaraq, nəyə ehtiyacları olduğunu soruşur.

Bunlar bizim artilleriyanın zabitləridir. Məni gözləyirlər. Mən yaxınlaşıb onlarla görüşürəm.

Mülki adam bu kənddə müvəqqəti məskunlaşmış Kəlbəcər rayonundan olan Həsən adlı orta yaşılı kişidir.

Mehman HÜSEYNOV

Həsənin qardaşı Valeh isə bir az kənarda dayanıb bizə qulaq asır.

Həsən əl çəkmir, bizi evinə dəvət edir. Xətrinə dəyməsin deyə, yumşaq formada:

-İndi işimiz var, başqa vaxt sizə qonaq olarıq, - deyirik. Lakin sözləri bir olan qardaşlar bizdən əl çəkmir, təyin etdikləri gündə qardaşı Valehlə bizi gözləyəcəklərini bildirirlər.

Vədələşdiyimiz gün Həsən bizi qarşılıyır. Evin həyətində gözəl stol açılıb.

Bizə ən çox ləzzət edən isə Həsənin çox gözəl saz çalmasıdır. O həm gözəl saz çalır, həm də gözəl şeirlər söyləyir. Bəhməndən, Sücaətdən Qara müəllimdən və daha kim-lərdən. Qara müəllim İkinci Dünya mühəribəsinin iştirakçısı idi. Həsən Bəhmən müəllimlə bağlı maraqlı bir əhvalat da danişdi:

-Bəhmən müəllim əlində ərizə rayon maarif şöbəsinin qəbuluna gəlir. Məqsədi orta məktəblərdən birinə direktor təyin olunması üçün sərəncam almaq olur. Ancaq sərəncamı almaq onun gözlədiyi kimi alınmır. Maarif şöbəsinin müdürü onu günlərlə get-gələ salır.

Bəhmən müəllim elə o vaxt pul haqqında belə bir şeir yazır:

**Bu dələduzları kim olub əkən,
Pərpətöyüñ kimi çöllərə tökən,
Min manat istəyir bir qolu çəkən,
Dolanmaq çətindir, çətin zamandır,
Pul Allah olub, Allah amandır.**

**Məktəb də pulnandı, təhsil də pulnan,
Ağıl da pulnandı, bilik də, pulnan,
Dastan da pulnandı, nağıl da pulnan,
Pul məktəb, pul təhsil, pul imtahandır,
Pul nələr törədir, Allah amandır.**

Bəs nə vaxt olacaq, o gorbagor,
İdrakı məhv edir, insanlığı kor,
O bir qızıl məhbəs, o bir qızıl tor,
Hədsiz harınlığın sonu zindandır,
Pul nələr törədir, Allah amandır.

Və yaxud:

Çarxın nərdtaxtası nizamda deyil,
Uyub şirin-şirin dilə, oynama.
Zərlər sehirlidir yek-dü atarsan,
Aldanıb fitnəyə, felə, oynama.

Yollar qorxuludur, yoldaş vəfasız,
Düşmən amansızdı, dost etibarsız.
Oyunçu xaindi, zamana arsız,
Qərq olarsan qanlı selə, oynama.

Qara, odlu qəlbin batmasın yasa,
Taleh üzə gülməz, bəxt oynamasa.
Münsif haqqın tərəfdarı olmasa,
Uduzarsan, fələyinən oynama.

Qara müəllimin bacısı oğlu Azər də bizim qəsəbədə yaşayır. boş vaxtlarda isə yiğişib onun dediyi şeirlərə qulaq asırıq.

Bir neçə saat şənlənirik, vaxtin necə keçdiyini hiss etmirik.

Sağollaşarkən tez-tez görüşməyimizi, qonaq gəlməyimizi xahiş edir.

İndi hərbi hissədə döyüş təlimləri gedir. Bizdən bu yoxlamaları polkovnik Rafiq Hüseynov şəxsən özü qəbul edir. Birinci batareyanın komandiri leytenant Şirinov Seymour, 2-ci batareyanın komandiri mən, 3-cü batareyanın komandiri leytenant Gülmədov Nurəddin və əlahiddə minaatan batareyasının komandiri leytenant Sarvan Mehdiyev idi.

Nurəddinə, nədənsə hamımız "Gülü" deyirik. Bu çox

Mehman HÜSEYNOV

güman ki, onun soyadı ilə bağlı idi. Təlim toplantılarında o biri briqadaların da zabit heyətləri iştirak edirdilər.

Burada Ağdamlı Nazimlə, leytenant Nərimanla, baş leytenant Yunusov İlhamla görüşüb tanış oluruq.

Baş leytenant Yunusov İlham Cəbrayılin Əmirvarlı kəndindəndir. Leytenant Şirinov Seymour Hacıqabul rayonundandır. Güləhmədov Nurəddin isə Gəncə şəhərindəndir.

Mən, leytenantlar Şirinov Seymour, Güləhmədov Nurəddin, Sarvan Mehdiyev və baş leytenant Yunusov İlham sabahkı yoxlamaya hazırlaşırıq.

(Polkovnik - leytenant İlham Yunusov indi Artilleriya Divizionlarından birinin komandiri vəzifəsində xidmət göstərir).

Təlim toplantında artilleriyanın qərargah rəisi kapitan Sadıqov Telman da iştirak edirdi. O bizə artilleriyanın atəşqabağı hazırlığından, hədəflərin tez və dəqiq məhv edilməsi üsullarından təlim keçir.

Asudə vaxtlarda, çay içdiyimiz zaman hər kəs başına gələn qəribə hadisələrdən, iştirak etdiyi döyüslərdən maraqlı söhbətlər edir.

Onu da qeyd edim ki, kapitanlar Babayev Tofiq və Sadıqov Telman döyük vaxtlarında həmişə ön sıralarda olublar. Briqadanın şəxsi heyəti bu gün də kapitan Sadıqov Telmanı idarəedilən raketlərin mahir və peşəkar atıcısı kimi də tanıyırlar.

Çox yaxşı yadımdadır kapitan Sadıqov Telman söhbət edərək deyirdi ki, mən briqadaya gələrkən, yeni bir minaatan batareya yaradılmışdı. Mənə verilən tapşırığa əsasən o batareyanın şəxsi heyətinə təlim keçməli oldum. Hər şeyi öyrədəndən sonra müşahidə məntəqəsinə qalxıb, göstəriş verməyə başladım. Sınaq atışından sonra əmr verdim ki, məsafləni yüz metr artırın və əlli metr sola çəkin. Otuz saniyə ərzində növbəti atış olmalı idi. Lakin görürəm

ki, atəş yoxdur.

Əlaqə saxlayıb soruşuram:

-Nə olub, niyə atəş yoxdur?

Deyirlər:

-İndi olacaq.

İki dəqiqə keçir, üç dəqiqə keçir, yenə atəş yoxdur. Əsəbi halda soruşuram:

-Axı nə olub, harda qalmışınız?

Cavab verirlər:

-Hələ çatmamışıq.

Soruşuram:

-Hara?

Deyirlər:

-Darixma, komandır, minaatanı söküb yüz metr qabağa aparmışıq, əlli metr də sola gedib, siz deyən yerdə minaatanı quracağıq.

Çox gülməli, həm də təəssüfləndirici haldır. Sonradan öyrənmişəm ki, sən demə, minaatanlar briqadanın musiqiçiləridir.

Nə deyim, ay Telman, bu ki, real faktdır.

Bax, biz milli ordumuzu bu cür qurub-formalaşdırmışıq.

Daha bir neçə nəfər zabit öz başlarına gələn maraqlı hadisələri danışırlar.

Şimal bölgəsindən olan baş leytenant Əlixanov Şahbaba danışır ki, ali məktəbi qurtarıb təyinatla rayonumuza qayıdanda məni orta texniki peşə məktəblərindən birinə riyaziyyat fənni üzrə müəllim göndərdilər. Ali məktəbi yaxşı qiymətlərlə bitirmişdim. Riyaziyyat təmayüllü siniflərdən birində bir qız uşağı məndən bir məsələnin həllinə kömək etməyimi xahiş etdi.

Mən məsələni həll edib qurtardıqdan sonra gördüm ki, cavab düz alınmayıb. (Məsələnin düzgün cavabı kitabın arxasında var idi).

O gecə səhərə kimi məsələni bildiyim bütün variantlarda

Mehman HÜSEYNOV

həll etsəm də, cavabı düz alınmadı ki, alınmadı. Səhər məktəbə gələrkən, əlimdə işdən çıxmaq haqqında ərizə var idi. Ərizəni direktorun stolunun üstünə qoyub otaqdan çıxdım.

Nə qədər xahiş etsələr də, mən bir daha o peşə məktəbinə qayıtmadım. Axırda ələcsiz qalıb məni başqa bir məktəbə riyaziyyat müəllimi təyin etdilər.

Elə bu vaxt briqada komandiri polkovnik-leytenant Faiq Əliyev də bizə yaxınlaşır. Əvvəlcə salamlaşış bir siqaret yandırır. Nə barədə söhbət etdiyimizlə maraqlanıb, məsələdən xəbərdar olandan sonra isə, gülərək o da xidmət müddətində öz başına gələn qeyri-adi hadisələrdən birini danışmağa başlayır.

Deyir ki, günlərin bir günü bizim postlardan qabaqda qurduğumuz minalanmış sahələri şəxsən özüm yoxlamaq qərarına gəldim. Mühəndis-istehkam böülüyündən mənə bir minaaxtaran əsgər də verdilər. Əsgər özü ilə minaaxtaran cihaz da götürmüdü.

Əsgərlə birlikdə minalanmış sahəyə yaxınlaşdıq. Əsgəri özümdən bir neçə addım geridə saxlayıb, ona mənim ayaq izlərimlə gəlməyini tapşırdım.

Əsgərlə bərabər özüm bildiyim yollarla minalanmış sahənin mərkəzinə çatdıq. Mən əyləşib bir siqaret yandırdım və əsgərdən əgər mina olarsa, onu necə tapa biləcəyini soruşdum.

Doğrudan da, əsgər mənə minanı necə tapa biləcəyini müfəssəl qaydada danişdi. Əsgərin bu bilik və bacarığı məni çox sevindirdi. Mən siqarete bir neçə qullab vurub əsgərdən:

-"İndi burda mina olsa, tapa bilərsənmi?"- deyə soruştum.

Əsgər əlüstü belə cavab verdi ki, yoldaş polkovnik, əlbəttə tapa bilərəm, amma məndə olan minaaxtaranın cərəyan mənbəyi (batareyası) yoxdur.

İndi özünüz təsəvvür edin ki, mən nə hala, nə vəziyyətə düşmüdüm.

* * *

1996-ci ilin may ayının 7-də günortadan sonra məni təcili olaraq divizionun qərargahına çağırıldılar. Müşahidə məntəqəsindən birbaşa Artilleriya divizionunun qərargahına gəldim. Divizionun qərargahında məni komandir mayor Babayev Tofiq qarşılıdı. Bir qədər səmimi söhbətdən sonra o mənə dedi ki, ay Mehman, sən briqadanın qərargahına getməlisən.

Briqadanın qərargahında məni komandirin siyasi işlər üzrə müavini polkovnik-leytenant Razi İsmayılov qarşılıyıb öz iş otağına dəvət etdi.

Polkovnik-leytenant Razi İsmayılov çox bacarıqlı bir zabitdir. O, köməkçisi Zakir müəllimi çağırtdırdı.

Söhbət zamanı Razi müəllim mənə dedi ki, may ayının 9-da faşizm üzərində qələbənin əldə edilməsinin 51-ci il dönümü münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyevlə görüş olacaq.

Biz sənin şəxsi işinlə maraqlanmışıq. Uzun müddət döyüşlərdə iştirak etdiyini, hər bir zaman qabaqcıl olduğunu nəzərə alaraq bu görüşdə sənin də iştirakını məqsədə uyğun saymışıq.

Sözünə davam edərək dedi:

- Yoldaş leytenant, onu da nəzərinə çatdırım ki, bu görüşdə bizim korpus üzrə cəmi 20 nəfər zabit və əsgər iştirak edəcək. Seçimimizin də vacib olduğunu, yəqin ki, özün yaxşı başa düşürsən.

Geyim məsələsinə gəldikdə isə Razi müəllim mütləq mənə yeni geyim forması verilməsini tələb edirdi.

Anbarda mənim ölçümə uyğun gələn paltar tapılmadı. Razi müəllim "tez ol", - deyərək, Zakir müəllimi tələsdirir. Zakir müəllim də çox pərt olub.

Öz-özünə deyinir:

- Əshi, axı briqadadan üç nəfər istəyiblər, denən briqada komandiri, siyasi rəhbər, bir də qərargah rəisi qoy getsinlər

Mehman HÜSEYNOV

də. Onların geyimləri onsuz da həmişə qaydasında olur.

Çox axtarandan sonra briqadanın yanacaq - sürtgü materialları xidməti rəisinin geyiminin əynimə uyğun gəldiyini görüb, həmin geyimi mənə verirlər.

Verilən məlumatə əsasən biz görüşə səhər tezdən avtobus-la yola düşməliyik. Gecəni Birləşmənin ərazisində qalmalı, səhər tezdən yola çıxmaliyiq.

Korpus üzrə təyin olunmuş 4 zabit və 16 əsgərlə artıq yoldayıq.

Görüşə gedənlərə mayor Vasif İmanov rəhbərlik edir. Vasif İmanov birləşmənin artilleriya sahəsində xidmət edir.

(Hal-hazırda polkovnik Vasif İmanov "N" sayılı hərbi hissənin komandiridir).

Demək olar ki, yol yarı olub. Günortadır. Hamı çay içmək istəyir. Mən mayor Vasif İmanovla məsləhətləşirəm. Hamını yedirtmək üçün nə məndə, nə də mayor İmanovda pul yoxdur.

Yol kənarındaki yeməkxanaya üz tuturuq. Mən sakitcə yeməkxananın müdirinə yaxınlaşışıncaq çay içmək istədiyi-mizi bildirirəm.

O heç bir söz demədən bizim üçün yer ayırtındı və çaya qonaq etdi. Bizim təkidimizə baxmayaraq, bizdən pul götürmədi.

Biz axşama yaxın Ali Hərbi Məktəbə çatırıq. Qeydiyyatdan keçəndən sonra səhər saat 8-də mütləq burda olmağımızı tapşırırlar. Gecikmək olmaz.

Mən evə qayıdarkən, yolüstü Qasım dayımgılə dönürəm. Qasım dayımgıl Xəzər Dəniz Gəmiçilik İdarəsinin 2 nömrəli yataqxanasında məskunlaşış.

(Qasım dayım Cəbrayıl rayonunda ağsaqqal, böyük ürəkli, geniş dünyagörüşünə malik bir kişi idi. Cəbrayıl toylarının bəzəyi, ağsaqqalı, məclislər yaraşığı idı Qasım dayı).

Aşağıdakı sözlər isə Qasım dayım haqqında görkəmli şair-publisist Əli Rza Xələflinin qələmindən çıxb: "Qasım

Qasımlı müasirimizdir. Qarabağ müharibəsinin cəsur döyüşçülərindəndir. Müəllifin (Əli Rza Xələfli - M.H) ifadəli təhkiyəsində o, ilk günlər "güllə yağışından" qorxmur, dərdli insanlara həyan olur. Onlara ümid, təskinlik verir. Ancaq xəyanətlər Q. Qasımlını bitib-tükənməyən sarsıntılarə aparır. Kədərli mənzərələr görəndə elə bil kədərin, ələmin içindədir. Çünkü bir tərəfdən fəryad səsi gəlir, özünün daxilində ağlı-qaralı düşüncələr bir-birini əzir). "Kredo" qəzeti, 14 iyul 2007-ci il".

Qasımlı dayım uzun müddət rayonda rəhbər vəzifələrdə işləmişdi, məcburi köçkünlük dövründə isə Ekologiya Nazirliyində mühəndis-ekoloq işləyirdi.

Taniyanlar mənə deyir ki, ay Mehman, o vaxt sizin haqqınızda "Azərbaycan Ordusu" qəzetində çıxan yazıları oxuyandan sonra:

-Bunlar mənim bacım oğlanlarıdır, - deyə köşklərdə olan bütün qəzetləri almış və orada olan qəzetsevərlərə paylamışdı.

Məcburi köçküñ həyatı yaşayarkən, Xirdalan şəhərinin "Mexkalon" deyilən ərazisində olan daşlıq və kol-koslu sahədə çox əziyyət və zəhmətlərdən sonra həmin yerdə gözəl bir bağ salmışdı.

Palid, qarağac, qaratikan kol və ağaclarını İsləmlli rayonundan, xurma və gavalı ağacını Goranboydan, böyükrtkən kollarını isə Şamaxıdan gətirdirib cərgə ilə əkmışdı.

Ən çox ləzzət edən isə burda bitən bənövşə idi. Onu da hansı rayondansa gətirtmişdi.

Hazırda gözəl bir bağ əmələ gəlib.

Bu bağda kimlər olmayıb? Xalq şairi Zəlimxan Yaqub, şair-publisit Əli Rza Xələfli, xalq yazıçısı Əlibala Hacızadə və daha kimlər, kimlər...

Qasımlı Yarəhmədli kəndindən olan və ali təhsil alan ilk ziyali idi. Universiteti əla qiymətlərlə bitirmişdi.

Hələ sovet dönəmində Cəbrayıł rayonunda 6 sayılı Səyyar

Mehman HÜSEYNOV

Mexanikləşdirilmiş İdarənin rəisi işləyərkən, rayonda 37 metr hündürlüyündə olan ilk televiziya ötürüçü qülləsini ucaldıb başa gətirmişdi.

Elə indi də kimliyindən asılı olmayaraq, rayon əhalisi söhbət edərkən, öz aralarında həmin ötürüçünü "Qasımın stansiyası" adlandırırlar.

Bibim Gilə dönə-dönə məni öpür. Yataqxanaya əsgər gəlib, - deyə eşidən-bilən, qohum-qonşu hamı görüşməyə can atır.

İlahi, kiçik bir yataqxana otağına nə qədər adam sığışarımış. Dayım oğlu İsmayıllı, dayığəlini Yasəmən, dayım qızları Təranə, Gülnarə, Kəmalə, Şəlalə, dayımın kürəkənləri Tahir, Azər, Seymur və Yusiflə görüşürəm.

Atasının adını qoyduğu nəvəsi kiçik Ziyad da ortaçıda əl-ayağa dolaşa-dolaşa sevincək olduğunu hamiya bildirmək istəyir.

(Kəmalə və həyat yoldaşı Azər hazırda uzaq Amerikada yaşayaraq əmək fəaliyyəti göstərirler. Təranə isə musiqi məktəblərinin birində müəllimə işləyir).

Bir azdan üzr istəyib, onlardan ayrıram. Ürəkdolusu şirin söhbətdən sonra evə qayıdırám.

Yusif haqda ayrıca danışmaq istəyirəm. Yusif mənim xalam oğludur. Uzun müddət polis orqanlarında xidmət edib. Ən ağır, ən çətin döyüşlərin iştirakçısı olub. Bir neçə dəfə xəsarətlər alıb.

Yusif orta məktəbdə oxuyarkən bizdə qalırdı. Həm orta məktəbdə təhsilini davam etdirir, həm də musiqi məktəbində oxuyurdu. O vaxtlar xəstəxanada cərrah işləyən Allahverdi həkimin həyat yoldaşı Tamaşa müəllimə bizə rus dilindən dərs deyirdi. Qarlı qış günlərinin birində sinfimizə girib məni ayağa qaldırdı və dedi:

- Xalan oğluna denən ki, sürüşərkən müəlliməsinə gözləsin.

Mən evə gələndə Yusifdən:

- Nə iş görmüsən ə? - deyə soruşdum.

Məlum oldu ki, Yusif küçədə sürüşərkən müəlliməyə toxunub.

Mən və bacım Xədicə öz növbəmizdə Yusifi bir xeyli dələdiq. O, qəflətən üzünü mənə tutub dedi:

- Əəə, xalaoğlu, mənim heç sənə bir yaxşılığım keçməyib? Məni az danla, Vallah, onsuz da etdiyim hərəkətdən özüm utanıram.

(Yusifin iki övladı: Şəbnəm adlı qızı və Tural adlı oğlu var).

Yusif iştirak etdiyi döyüşlər haqqında bunları bildirdi:

1991-ci ilin əvvələrində mən polis işçiləri olan döyüşçü yoldaşlarımla bərabər 11 erməni kəndini gərgin döyüşlər nəticəsində ermənilərdən azad edərək həmin kəndlərdə öz mövqelərimizi möhkəmləndirmişdik. Bu hadisədən sonra həmin kəndlərə Ermənistandan köçürülmüş qaçqınlar yerləşdirilmişdi.

Mən uzun müddət ərzində polis şöbəsinin rəisləri olmuş Rəşid Məmmədov və Vaqif Məhərrəmovla xidmət etməli olmuşam. Döyüş şücaətlərimə görə dəfələrlə komandanlıq tərəfindən təşəkkürlər, mükafatlar almışam.

1991-ci ilin qış aylarında bizi təcili olaraq polis şöbəsinə çağırıldılar. Biz şöbəyə gələrkən məlum oldu ki, düşmən Zamzur kəndinə hücum edib.

Həmin vaxt bizim polis şöbəsinin rəisi polkovnik-leytenant Məhərrəmov Vaqif idi. Bu hadisə 1991-ci ilin noyabr ayının 15-də baş vermişdi. Biz təcili olaraq hadisə yerinə yoldalandıq.

Sonradan əsir aldigımız erməni döyüşcüsünün dediyinə görə Şayaq və Zamzur əməliyyatlarında erməni tərəfdən 400-ə qədər silahlı iştirak etmişdi. Kənddə qızgın atışma getdiyini bizə ratsiya vasitəsilə xəbər vermişdilər. Növbəti hücumla biz kəndə daxil olub, düşmən qüvvələrini kənddən kənarlaşdırıb, orda olan atışma nəticəsində dünyasını

Mehman HÜSEYNOV

dəyişmiş polis işçilərinin və mülki vətəndaşların meyidlərini götürdük.

Həmin vaxt kəndə birinci girən mən oldum. Birinci cəhdimizdə polis işçisi Məmmədov Kazım Ərşad oğlunun və mülki sakinlər Yolçu və Akifin meyitlərini götürdük. Cəbrayıl rayon polis şöbəsinin polis nəfəri olan Kazım Məmmədovun meyidini şəxsən özüm qollarım arasında döyüş meydanından çıxardım. (Sonralar həmin döyüşün şahidləri nəql edirdilər ki, daşnak terror qrupları ilə gedən qeyri-bərabər döyüsdə Kazım özü şəxsən təkbaşına 12-yədək terrorçunu məhv edib. Sonda özü qəhrəmancasına həlak olub. Göstərdiyi igidlik və şəxsi şücaətə görə Məmmədov Kazım Ərşad oğlu AR Prezidentinin 08 oktyabr 1992-ci il tarixli 264 sayılı fərmani ilə "Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı" fəxri adı ilə təltif edilib. Cəbrayılın Böyük Mərcanlı kənd orta məktəbi hazırda onun adını daşıyır).

Bunlardan əlavə düşmən əsgərləri iki qadını da əsir aparmışdılar. Bu qadınlar hər ikisi ölen mülki vətəndaşların həyat yoldaşları idi.

Burada yaşayanlar, əsasən bu ərazilərə Bakı şəhərindən məcburi surətdə köçürülmüş Ermənistən qaçqınları idi. Həmin gecə düşmən hücum edərək Şayaq yüksəkliyini də ələ keçirmiş, iki nəfər şəhid olmuş, qalanlarını isə girov götürmüştür.

Növbəti hücumlardan birində Zamzur kəndini düşmənlərdən azad etdik. Bundan sonra kənd həmişəlik bizim nəzarətimiz altında qaldı.

Yazıcı-publisist Əlisahib Əroğlu "Cəbrayılım - müqəddəs torpaq" kitabında polis işçisi Əliaslanov Yusif Yaqub oğlu haqqında belə yazmışdır:

-Şayaq yüksəkliyinin daşnak quldurlarından təmizlənməsi əməliyyatı həyata keçirilərkən üçrəngli Azərbaycan bayrağını həmin yüksəklikdə yerləşən Hadrut televiziya ötürücüsünün 75 metr hündürlükdəki qülləsinə sancan məhz

Yusif Əliaslanov olmuşdu.

Uzun müddət qalibiyyət bayrağı Şayaq yüksəkliyində dalğalanmışdı. Yusifin ən böyük arzusu bir daha həmin ayıldız nişanlı üçrəngli müqəddəs bayraqımızın Şayaq yüksəkliyində dalğalanmasını görmək arzusudur.

Y.Y.Əliaslanov DQMVG-nə məxsus 11 erməni kəndində təxribatçılıq fəaliyyəti ilə məşgül olan daşnak terror qruplarının tərksilah edilib zərərsizləşdirilməsində öz bacarıq və köməyini əsirgəməyib. Təkcə bu faktı göstərmək kifayətdir ki, Y. Y. Əliaslanov Hərəkündə 11 ay fasıləsiz olaraq keşikçi-mühafizə postunda dayanmışdı. Arazboyu kəndlərin işgali zamanı isə gözündən qəlpə yarası almışdı.

1998-ci ilədək Daxili Qoşunların tərkibində ön xətdəki postlarda keşik çəkmiş, bu illər ərzində demək olar ki, ayaqlarının sağlamlığını itirmişdi. 1998-ci ildə Daxili İşlər Orqanlarından təqaüdə buraxılıb. II qrup Qarabağ əlilidir. Ailəlidir, 2 övladı var. (Ə.Əroğlu "Cəbrayılm - müqəddəs torpaq" Bakı, 2006, səh.317. - M.H.)

* * *

Evdə hamı mənim gəlmişimə sevinir. Həyat yoldaşım Əfruz xanım, qızım Samirə, oğlanlarım Sabir və Həsən çox şadlanırlar.

(Qızım M. Əzizbəyov adına Şuşa Mədəni-Maarif Texnikumunun ibtidai sinif müəllimi fakultəsini, böyük oğlum Sabir ABU-nun Sənaye və mülki tikinti fakultəsini bitiriblər. Kiçik oğlum Həsən isə Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin II kurs tələbəsidir).

Qızım deyir ki, ata, o vaxt müəllimə "kim şeir bilir?" - deyə soruşanda, mən əlimi qaldırıb icazə istədim və Abdulla Qurbaninin "Ana, Murovdan gəlirəm" şeirini söylədim. Müəllimə necə təsirlənmişdisə, əvvəlcə gəlib məni öpdü və sonra dedi ki, qızım, sən bir də heç vaxt belə şeir söyləmə.

Mən yalnız indi gördüm ki, müəllimə ağlayırmış.

(Murov bölgəsində olarkən şair Abdulla Qurbani yazdığını

Mehman HÜSEYNOV

"Ana Murovdan gəlirəm" və "Murovun qəm karvanı" kitablarını döyüşü əsgər və zabitlərə öz avtoqrafi ilə şəxsən hədiyyə etmişdi. Həmin kitablar bu gün də mənim evimdə qiymətli əşya kimi saxlanılır).

Səhər tezdən deyilən vaxtda artıq Ali Hərbi Məktəbin həyətində idik. İçəri daxil olanlar çox diqqət və dəqiqliklə yoxlanılırdılar. Hər tərəfdəki səliqə və səhman göz oxşayırdı. Ümumi yoxlanışdan sonra bizim içəri keçməyimizə icazə verdilər.

Prezidentlə görüş Ali Hərbi Məktəbin yeməkxanasında keçirilirdi.

Elə yerdə əyləşmişdim ki, hər tərəfdən Prezidenti görə bilərdim. Ümummilli Lider Heydər Əliyev həmişəki adı və yavaş addımlarla Ali hərbi Məktəbin yeməkxanasına yaxınlaşırıdı.

Prezidentimiz Heydər Əliyev içəri - yeməkxanaya daxil olarkən, hamı ayaqüstü əl çalırdı.

Mən Prezidentimizi televiziya ekranlarından çox izləmişəm. Amma canlı olaraq ilk dəfə idi ki, onu yaxından görürdüm. Mənə elə gəlirdi ki, o, ekranda göründüyündən daha cüssəli, daha canlı, daha əzəmətlidir.

Doğrudan da, Heydər Əliyevi dünya xalqları, haqlı olaraq, çox sevirlər.

Hörmətli Prezidentimiz çıxış edəndən sonra bir neçə nəfər hərbi və mülki şəxslər də çıxış edib müharibə veteranlarını təbrik edərək öz ürək sözlərini söyləyib, ən xoş arzularını bildirdilər.

Sonra söz şair-publisist, Murov döyüşçüsü Abdulla Qurbaniyə verildi.

Şair-publisist Abdulla Qurbani hərbçilər adından müharibə veteranlarını, görüş iştirakçılarını bir daha salamlayaraq, onları bu gənki bayram münasibətilə təbrik edib, can sağlığı arzuladı.

Prezident diqqətlə ətrafa göz gəzdirib, birdən üzünü

yanında oturan şəxsə tutub dedi ki, ay Ziya, bəs sən niyə danışmırsan, dinmirsən?

Akademik Ziya Bünyadovu da mən ilk dəfə idi ki, canlı olaraq gördüm.

Ziya müəllim üzünü Prezidentə tutaraq dedi:

-Yoldaş Əliyev, axı mən nə deyə bilərəm. Bu gün qələbə günüdür. Bu bizim bayramımızdır.

Əlbəttə, biz çox sevinirik. Amma bu gün bu stolda şirin sular yox, başqa içkiler olmalı idi.

Prezident gülərək söylədi:

-Özün görürsən, stolda nə qədər ürəyin istəsə, şirələr, digər mayelər var. Biz müsəlmaniq. Bizə başqa içki olmaz.

Sən hələ bizə bir de görək, necə oldu ki, müharibəyə getdin, necə oldu ki, xalq düşməni oldun, necə oldu ki, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı oldun?

Bax bunlardan danış, biz də bilək.

Ziya müəllim ağır-ağır ayağa qalxaraq, əvvəlcə zalda oturamlara diqqətlə nəzər saldı və dərindən köks ötürdü:

-Getsin o qanlı-qadalı günlər bir də gəlməsin, - dedi.

Sonra Ziya müəllim aşağıdakıları söylədi:

-Mən müharibəyə gedəndə cəmi 19 yaşım var idi. Leytenant rütbəsində məni batalyonun kəşfiyyat rotasına komandir təyin etdilər.

Tabe olduğum batalyonun isə komandiri yox idi. Qərargah rəisi məni çağırıb dedi ki, sən 15 nəfərlə gedib "dil" gətirməlisən.

Biz yola düşdük. Özünüz fikirləşin nabələd yerlər, nabələd ərazilər.

Üç əsgər bir dəfə, iki əsgər başqa dəfə kiçik döyüslərdə itki verdik. Geri qayıdanda cəmi 6-7 əsgər sağ qalmışdı. Batalyonun ərazisinə çatanda isə məni tez-tələsik həbs etdilər. Əvvəlki qərargah rəisi başqa yerə dəyişilmişdi. Batalyonla yeni komandır və yeni qərargah rəisi gəlmişdi.

Batalyonda mənə dedilər ki, sən özbaşına hərəkət

Mehman HÜSEYNOV

etmişən. Ona görə də güllələnməlisən.

Mən artıq heç nəyi sübut edə bilməzdim. İki əsgər mənim qollarımdan yapışib güllələməyə apararkən, tanımadığım bir polkovnik yerindən qalxıb, irəli yeridi və üzünü yaxınlıqda duran yüksək rütbəli zabitlərdən birinə tutub müraciət edərək:

-Yoldaş general, icazə verin onu cərimə batalyonlarından birinə göndərək, getsin döyüşün. Onsuz da bizdə cavan zabit azdır. Həm də cavan leytenantın canını güllələnmədən qurtaraq.

Əgər sağ qalarsa, müharibədən sonra mühakimə edərik.

Nədənsə bu General öz fikrini tez dəyişdi və başının hərəkəti ilə öz razılığını bildirdi.

Beləliklə, gözləmədiyim halda məni cərimə batalyonuna komandır təyin etdilər.

Təsəvvür edin ki, dustaqları vaqonlarda, maşınlarda, əsgər və itlərin müşayətilə götürür, meşədə mənə təhvil verib geri qayıdırılar. Əvvəllər mən bu haqda çox götür-qoy edib, çox fikirləşirdim.

Başqa əlac yox idi. Dustaqlar sözə baxmaq istəmirdilər. Nəhayət, mənim ağlıma bir fikir yerləşdi və mən onu həyata keçirmək qərarına gəldim.

Mən dustaqları sıraya düzüb onlara dedim:

-Hörmətli dustaqlar. Mənim əziz oğru, canı və quldur əsgər qardaşlarım. Birdəfəlik bunu bilin və yadınızda saxlayın:

Əgər siz oğrusunuzsa, mən oğrubaşıyam, quldursunuzsa, mən quldurbaşıyam. İndi müharibədir. Özünüz yaxşı bilirsiniz ki, hazırda ölkəmiz, Vətən torpağı yağı düşmən tapdağı altındadır. Bu torpağı sizinlə biz qorumalıyıq.

Mən bilirəm ki, sizlərdən günahsız yerə cəza çekənlər, haqsız yerə uzun müddətə tutulanlar da var. Sizdən bir dost kimi xahiş edirəm, əl-ələ verib doğma Vətənimizi müdafiə edək.

Mənim bu sözüm onları xeyli təsirləndirdi və dustaqların hamısı bu sözdən sonra yiğışaraq sözü bir yerə qoyub, mənim hər bir əmrimi canla-başla yerinə yetirməyə, vətənə öz vətəndaşlıq borcunu verməyə hazır olduqlarını bildirdilər.

Əmr lazımi vaxtda gəldi: "Sabah axşam hückuma keçməlisiniz!".

Lakin hələlik gözləyirik. Çox narahatam. İrəlidə uzun, sonu görünməyən qaranlıq bir gecə var idi.

Nəhayət, əmr verildi.

Hückuma səhərə yaxın keçdik. Dustaqların iştirakı ilə çox uğurlu bir əməliyyatımız oldu. Yerinə yetirdiyimiz bu əməliyyatda batalyonumuzun şəxsi heyətinin, demək olar ki, üçdə ikisi məhv olmuşdu.

Amma ən vacib strateji əhəmiyyətə malik olan yüksəklik artıq bizdə idi.

Bu uğurlu əməliyyata görə mənim batalyonumun bütün əsgər və zabit heyətinə yuxarı komandanlığın göstərişinə əsasən orden-medallar verdilər. Təkcə məndən başqa. Nədənsə mən yaddan çıxmışdım.

Əsgərlərim soruşanda ki, bəs bizim komandırımız? - Cavab verdilər:

-Sizin komandırə sonra mükafat verəcəyik.

Bu sözü eşidən bütün dustaq-əsgərlər orden və medallarını çıxarıb, stolun üstünə qoydular və bir ağızdan dedilər ki, bu orden-medallar heç bizə də lazım deyil. Bu əməliyyatda uğuru bizim komandırımız qazanıb.

Vəziyyət belə şəkil aldığına görə çarəsiz qalaraq, məcbur olub mənə də Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verdilər.

* * *

Mənə bu yaxınlarda növbəti hərbi rütbə - baş leytenant rütbəsi veriblər. Deyilənə görə bu günlərdə müdafiə naziri Məmmədrəfi Məmmədov briqadamıza gəlməlidir. Nazir bizim briqadaya günortadan sonra gəldi.

Mehman HÜSEYNOV

Dediyindən belə məlum olur ki, danışqlar uğurla nəticələnmək üzrədir.

Artıq demək olar ki, hər gün dərslər və nəzəri məşğələlər keçirik.

Sabah isə bütün top komandirləri üçün təlim məşğələsi olacaq. Mən zabitlərlə artilleriya cihazlarından bir neçə məşğələ keçməliyəm.

Bizə Korpusun Artilleriya rəisi polkovnik Rafiq Hüseynov öz göstəriş və məsləhətlərini verir.

Bir neçə gündən sonra qardaşım Bağı ilə görüşməliyəm. Görüşürük. Deyir ki, qardaş, bu yaxınlarda mən ordudan tərxis olunacağam. Darixma, tezliklə sənə də növbə çatar.

Niyə darixmalıydım ki. Hələlik xidmətimi davam etdirirəm.

* * *

Mən 1992-ci ilin əvvəlində könüllü, həmin ilin iyun ayının 4-dən isə Cəbrayıl rayon Hərbi komissarlığının çağırışına əsasən 45 gün müddətinə səfərbərliklə xidmətə çağırılmışdım.

Bu 45 gün sonda düz beş il iki ay iyirmi gün oldu. Mən də tərxis olunmağımı, həmin günü gözləyirəm.

(Bu tərxis mənə 1997-ci il avqust ayının 27-də qismət oldu).

1998-ci ildə Bağının oğlu Mahmudov Knyaz Gədəbəy bölgəsində hərbi xidmətdə idi. Günlərin birində qardaşımı oğluna baş çəkməyə getdik. Görüşdük, doyunca söhbət etdik.

Geri qayıdanda isə əvvəller xidmətdə olduğum ərazilərdən birinə baş çəkib əsgər və zabitlərlə görüşdük. Özündən asılı olmayaraq, ətrafi incə bir maraqla seyr edirdim. Bu yerlərdə, bu ərazilərdə ömrümün ən gözəl və ən çətin çağları keçmişdi.

Ordudan tərxis olunduqdan təxminən bir neçə il sonra dostum Hüseynxanla döyüş yolu keçdiyim o yerləri bir neçə dəfə ziyarət etməli olmuşam. Əvvəlcə atəş mövqelərinə, sən-

gər və blindajlara baş çəkdir.

Mənə doğma olan bu yerlərlə görüşmək və yenidən oralardan ayrılməq çox çətin idi.

Elə məni görən kənd sakinləri də həmişə xoş niyyətlə qarşılıyıb, gülər üzlə də yola salırdılar.

Elə bu məqamda Rəhimov Səxavətin "Kaş gedəydim Cəbrayıl" şeiri yadına düşür:

**Rəngim, rufum saralmamış,
Həddən artıq qocalmamış,
Gözlərimi tor almamış,
Kaş gedəydim Cəbrayıl!**

**Göz gəzdirib sola-sağın,
Bənövşəsin qoxlamağın,
Xan Çinarı yoxlamağın,
Kaş gedəydim Cəbrayıl!**

**Niyə uyduq təxribata,
Özümüzü atdıq oda,
Əgər ölsəm, tabutda da,
Kaş gedəydim Cəbrayıl!**

**Bizi yox yerdən Yaradan
Özü qurtarsın bəladan.
Bir gün keçib Füzulidən
Kaş gedəydim Cəbrayıl!**

**Səxavətəm, Xələfliyəm,
Gah dumanlı, gah çənliyəm.
Həsrətindən lap dəliyəm,
Kaş gedəydim Cəbrayıl!**

* * *

1995-ci ildə hərbi hissənin mənə verdiyi məktubla Qaradağ rayon İcra Hakimiyyəti başçısının qəbulunda

Mehman HÜSEYNOV

olmuşdum. İcra Hakimiyyətinin o vaxtkı başçısı Əliyev Yaqub müəllim məni çox səmimi və mehribanlıqla qarşılıdı.

Belə ki, qəbul otağında məndən başqa xeyli zavod-fabrik, idarə-müəssisə rəisləri qəbul üçün növbə gözləmələrinə baxmayaraq, bəlkə də hərbi geyimdə olduğuma görə, ya nəyə görəsə, məni hamidan əvvəl qəbul etdi.

Mən Yaqub müəllimlə söhbət edərkən bildirdim ki, mənə verilən məktuba əsasən, Azərbaycandan 67 min hərbçi ailəsi köçüb gedib. Boşalmış mənzillərdən birinin mənə verilməsini Hərbi Hissə rəhbərliyi məktub vasitəsi ilə Sizdən xahiş edir.

Yaqub müəllim çay gətizdirəndən sonra, çox səmimi olaraq belə bir söz dedi:

-Hörmətli zabit qardaşım, əvvəla hərbçilərə verilən mənzillərin bizə aidiyatı yoxdur. Hal-hazırda bizim fondu-muzda boş mənzilimiz yoxdur.

Ancaq mən sənə başqa bir variantda kömək edə bilərəm. Belə ki, Milli Məclisin Qaradağ rayonundan seçilmiş deputatı İlham Əliyev Sahil və Səngəçal qəsəbələri arasındakı boş ərazidə qaçqın, məcburi köçküñ, Çernobil və şəhid ailələri üçün yeni yaşayış qəsəbəsinin salınması ilə əlaqədar yuxarı təşkilatlar qarşısında məsələ qaldırıb.

Yeni qəsəbə tikilib başa çatanda, səni mütləq mənzillə təmin edərik.

Şəxsən mənim Sizə və sizin kimi zabitlərə böyük hörmətim var. Döyüşülərə hörmət bizim borcumuzdur.

Mənim yanimdaca Qaradağ rayon qaçqın və məcburi köçkünlərlə iş üzrə komitənin o vaxtkı sədri İlyas müəllimə müvafiq tapşırıqlar verdi. Sağollaşıb ayrıлarkən məni İlyas müəllimin yanına göndərdi. İlyas müəllimlə söhbətləşəndən sonra geri qayıtdım.

İlyas müəllim də öz növbəsində bizim Cəbrayıl rayonunun qaçqın və məcburi köçkünlərlə iş üzrə nümayəndəsi Malik Hacıyevə telefon açaraq demişdi ki, mənimlə əlaqə

saxla, evlər paylanarkən biz mütləq zabit Mehman Hüseynova ev verək.

Sabahısı gün mən Maliklə söhbət edərkən, bizi tərəf iki nəfər aqsaqqal yaxınlaşdı. Bunlardan biri Əli kişi, o biri isə onun qonşusu Novruz müəllim idi.

Quliyev Novruz müəllim uzun müddət yaşadıqları Maşanlı kənd orta məktəbinin direktoru işləyib. Onun böyük oğlu Habil də bizim hərbi hissədə xidmət edirdi.

Çavuş Quliyev Habil bizim hərbi hissəyə Səbail rayonundan hərbi xidmətə göndərilmişdi. 3-cü taborun tərkibində ərazidə gedən döyüslərin əksəriyyətində iştirak etmişdi. Çavuş Quluyev Habil də 1993-cü ilin yayında rayonun Quşçular kəndi uğrunda gedən döyüslərdə ağır yaralanmışdı. Yaralanandan sonra bir müddət qospitalda müalicə olundu. Müalicədən sonra isə ordudan tərxis edildi.

Novruz müəllimin kiçik oğlu Müqabil isə mənim kürəkənimdir - qızım Samirənin həyat yoldaşıdır. İki övladları: Elsun adlı oğlu, Aysun adlı qızı var.

(Malik isə Əli kişinin yeganə oğludur. Hacıyev Əli uzun müddət Cəbrayıl rayonunun Maşanlı kəndindəki "Araz" kolxozunun sədri işləyib.

O, Cəbrayıl rayonunun sayılıb-seçilən aqsaqqallarından biridir.

Cəbrayıl rayon əhalisindən elə bir insan yoxdur ki, Əli kişini tanımasın, onun evində çay içib, çörək kəsməmiş olsun. Malik hazırda Cəbrayıl rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini vəzifəsində işləyir).

Bu görüşdən bir müddət keçdi.

2000-ci ildə Malik mənə telefonla xəbər verərək dedi ki, sabah gələrsən, gedərik İlyas müəllimin yanına. İlyas müəllim özü zəng edib bizim onuna gəlməyimizi xahiş edib.

Gəldik Qaradağ rayonunun Lökbatan qəsəbəsində yerləşən "qaçqinkoma".

İlyas müəllim bizi çox mehribanlıq və gülərzlə qarşılayıb

Mehman HÜSEYNOV

bildirdi ki, buyur, ay Mehman, bu da sənin ev üçün orderin.

Düzü, mən özüm də bu xəbərə çox sevindim. Belə bir şad xəbəri qəti gözləmirdim. Yeni salınmış Ümid qəsəbəsindəki 12 nömrəli evi mənə verdilər.

Bu evdən qəsəbənin açılışı zamanı mərhum prezidentimiz Ümummilli lider Heydər Əliyev öz evinə telefon açıb danışmışdı.

Elə o vaxtdan da 12 sayılı evdə yaşayıram. Günlər ötür, yazılışı çoxlu əhvalatlar var.

Mən ordudan tərxis olunub gələndən sonra elə bilirdim ki, hər yerdə məni hörmət-izzətlə, gülərzlə qarşılıyacaqlar. Çünkü xidmətlərimin müqabilində haqqımda qəzətlərdə, kitablarda xeyli xoş və sevindirici məlumatlar verilmişdi.

Döyüş xidmətlərimə görə dəfələrlə komandirlilik tərəfindən Fəxri Fərman və təşəkkürlər, eləcə də pul mükafatları almışdım.

Hətta Murov uğrunda gedən döyüşlərin qızığın çağlarında o dövrlər üçün çox yüksək mükafat sayılan "Şah İsmayıllı Xətai" Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdum. Amma deyəsən, mülki həyatda belə şeylərə o qədər də ehtiyac olmurmuş.

* * *

...Maşın çala-çuxur yollarla ağır-ağır irəliləyir. Maşındakılar hamısı dərin xəyalə dalıb. Hər kəs öz daxili aləmində, xəyallar dünyasında elə bil ki, nəyisə götür-qoy edir. Hamı fikirli, qayğılı görünür.

Narahat yol isə qurtarmaq bilmir, sanki qəsdən uzandıqca uzanır. Heç kim dinib danışmır.

Hüseynxanın maşınınında mən, İsmayıllı, Səxavət və Hüseynxanın bacısı Xalidə Biləsuvar rayonu ərazisində salınmış qəsəbəyə yas mərasiminə gedirik. Xələfli Məmməd kişi rəhmətə gedib. Cəbrayılda hamı onu "injiner Məmməd" kimi tanıyordu.

Maşının qulaqbatarıcı tormozunun səsinə hamı səksəkəli halda başını qaldırıb sağa-sola baxır. Qabaq oturacaqda

əyləşən Səxavətin başı yüngülcə maşının qabaq şüşəsinə dəyir. Mən özümdən asılı olmayaraq, bərkdən gülürəm.

Səxavət isə xeyli pərt olub:

-Ə, nəyə gülürsən? - deyəndə, deyirəm ki, ay Səxavət, bəs deyirdin ki, yatmadısam.

Səxavət qanrlılib geri dönür və deyir ki, başına gələn bir hadisəni götür-qoy edirdim.

Soruşuram ki, başına nə gəlib?

Yanımda oturan İsmayııl tez söhbətə qoşulub deyir ki, danış, yəqin çox maraqlı olar.

Səxavət bir az fikirləşir. Araya dərin sükut çökür. İsmayııl bu sükuta dözə bilməyərək deyir:

-Ay Səxavət dayı, onda icazə ver, əvvəlcə mən bir maraqlı söhbət edim, sən də ona kimi öz fikrini cəmləşdir.

Səxavət bir az fikirləşdikdən sonra: "Hə, nolar, danış"-deyə cavab verir.

Bayaqdan bizim söhbətimizə diqqətlə qulaq asan Hüseynxan qəfildən söhbətə qoşularaq deyir:

-Qardaş, heç elə söhbət yoxdur. Gəlin onda belə edək, mən deyənlərə qulaq assanız, həm yolüstü çay içərik, həm də İsmayıılın maraqlı söhbətini dinləyərik.

Hamı razlaşır. Hüseynxan maşını yol kənarındaki çayxanaya döndərir. Çayxananın görünüşü elə ilk baxışdan adama gəl-gəl deyir. Hər tərəf yaşıllıq, hər tərəf gözəl, hər tərəf hündür kölgəli ağaclar. Büyük bir ağacın altında qoyulmuş stolda əyləşirik.

Cavan oğlan tez yaxınlaşış çay gətirir. Hamı şirin-şirin çay içir. Hüseynxan diqqətlə bizi gözdən keçirib deyir:

-Mənim rəhmətlik babam molla Ali İrana səfərə gedibmiş.

(Molla Ali Hüseynxanın ulu babasıdır). Dostu olan bir bəy axşama babamı evinə qonaq dəvət edir. Yeyib-içəndən sonra şirin söhbətə başlayırlar.

Bəy hərdən gizli-gizli, gözaltı babamın ayağındakı

Mehman HÜSEYNOV

corabları süzürmüş. Corab çox bəzəkli olduğundan diqqət çəkənmiş.

Nəhayət, bəy dözməyərək: "Ay molla Alı, nə yaxşı corabların var", deyə babamın üzünə baxır.

Babam fikirləşmədən tez cavab verir:

-Nə deyim, a bəy, sən indi fikirləşirsən ki, utanmayım deyə corabı çıxarıb sənə verəcəyəm?

Hamımız molla Alının verdiyi cavaba ürəkdən doyunca gülürük.

Deyilənə görə, rəhmətlik Alı babam baməzə olduğu qədər də tədbirli və uzaqgörən adam imiş. Bəy aldığı cavabdan xeyli pərt olub, babamdan əvəz çıxməq istəyir. Növbəti gecələrdən birində bəy öz adamlarını göndərir, Alı babamın kənddəki mal-qarasını oğurlatdırır öz ərazisinə apartdırır. Tezliklə bu xəbər babama çatır.

Alı babam səhər bəylə görüşərkən bəy:

-Ay Alı kişi, niyə bikefsən? - deyə soruşur.

Alı babam bir qədər fikirləşəndən sonra bəyə belə cavab verir:

- Bəy sağ olsun, sən bilirsən ki, bu işin axırı pis ola bilər. Xahiş edirəm, yaxşı-yaxşı fikirləşib götür-r-qoy edəsən və sənin nökərlərin tərəfindən oğurlanan mal-qaranın geri qaytarılmasına kömək edəsən. Bu işin axırı heç yaxşı olmaya-çaq.

Lakin bəy saymazyana şəkildə əlini yellədərək öz alaçığı-na tərəf gedir.

Alı babam heç bir söz demədən öz yoldaşlarının yanına qayıdır. Babam həmişə öz fəndgirliyi ilə hamiya nümunə olub. Belə söyləyirlər ki, geri qayıdarkən o, özü ilə kiçik bir qarğı qırığı götürübüş. Axşama yaxın həmin qarğı parçasının içərisini sarı qarışqa ilə doldurub, ağızını pambıqla tixayır. Gecə yarı olanda əlindəki qarğı ilə bəyin alaçığına yollanır. Alaçığın bir küncünü qaldırır və oradan qarğının içərisindəki qarışqlarını bəyin yatdığı yerə buraxır. Çox

keçmədən qarışqalar yatan bəyin və onunla bir alaçıqda yatmış ailə-uşaqlarının bədənlərinə daraşır. Onlar canlarını qurtarmaq üçün əl qatırlar özlərinə, bilaixtiyar əyinlərindəki bütün paltarları soyunub ətrafa səpələyirlər. Qaşın ki, qaşınasan.

Ali babama da elə bu lazım deyildimi?! Bəyin və ailə-uşaqlarının bütün pal-tarlarını yiğisdirib yollanır düz kəndə.

Bir neçə gündən sonra Ali babam görür ki, bu biabırçılığın acı nəticəsini hiss edən bəy apartdırıldığı bütün mal-qaranı özü başda olmaqla nökərlərinin köməkliyi ilə sürə-sürə birbaş kəndə gətirir.

Bəy utana-utana babamla görüşüb ondan üzr istəyir və belə halin bir daha təkrar olmayıcağına söz verir.

* * *

Daha sonra Hüseynxan davam edərək söylədi ki, bizim Aşağı Xələfli kəndində (Xələfli stansiyası) Diri dağı deyilən ərazidə böyük bir qaya var. O qayaya hamı nədənsə "Ballı qaya" deyirdi. Mən özüm də dəfələrlə həmin qayanın yanında olmuşam. Uşaq vaxtlarımızda özümüzlə gətirdiyimiz çörəyi həmin qayaya sürtüb yeyərkən bu şirinliyi hiss edirdik.

Qaya çox hündür olduğundan heç kim ora çıxa bilmirmiş. Həmin qayanın başında 3 yerdə arı yuvası var imiş. Köhnə adamların dediyinə görə, rəhmətlik babam molla Ali bir dəfə həmin qayanın üstündəki arı yuvasına çıxır və 7 tuluq bal yiğir. Aşağıda olan yoldaşları:

-Ayə, ay Ali kişi, nə olub, bizə də bal versənə,- deyəndə cavab verir ki, qoy hələ özüm yeyim doyum, sonra sizə də bal verərəm.

Deyilənlərə görə, Ali babam həmin qayadan bal yiğan ilk və sonuncu adam olub.

* * *

Səxavət stəkandakı çayı nəlbəkiyə tökə-tökə İsmayıllərəfə baxaraq:

Mehman HÜSEYNOV

-Ə, niyə danışmırsan? -deyə diqqətlə onun üzünə baxır.

İsmayıł çaydan bir qurtum içib söhbətə başlayaraq deyir ki, siz hamınız çox gözəl bilirsiniz, mənim atam Qasım kişi çox qonaqpərvər insan olub. Xalqımızın sevimli şairi Zəlimxan Yaqub, şair-publisist Əli Rza Xələfli, Xalq yaziçisi Əlibala Hacızadə bir neçə dəfə bizim evdə qonaq olublar.

Gelişlərindən birində xeyli maraqlı söhbətlərdən sonra Əlibala müəllim üzünü Zəlimxana tutub dedi ki, bura bax, ay şair, niyə bildiyin maraqlı əhvalatlardan birini danışmır- san? Belə əhvalatları sən daha şirin danışırsan.

Zəlimxan müəllim ətrafa göz gəzdirib dedi:

-Yaxşı, mən sevimli şairimiz Səməd Vurğundan maraqlı bir hadisə danışacağam, amma onda gərək birini də sən danışasan.

Əlibala müəllim gülümsünərək başının hərəkətilə öz razılığını bildirdi.

Zəlimxan müəllim belə bir söhbət başladı:

-Günlərin bir günü Xalq şairimiz Səməd Vurğun bir qəzet redaktorunun qonağı olur. Xeyli yeyib-içəndən sonra şair onun üçün ayrılmış otağa keçir. Gecədən xeyli keçmiş təbi gəlir, qələm-dəftərini götürüb başlayır yazmağa. Ev sahibinin anası şairin işığının yandığını görüb öz-özünə fikirləşir ki, yəqin şair acıb, ona görə də yata bilmir.

Gəlib qapını astaca döyərək içəri girir:

-Ay şair, ay oğul, a başına dönüm, niyə yatmırsan? - deyə soruşur.

Şair başını qaldırıb anaya baxır və suala sualla cavab verir:

-Yaxşı, ay ana, bəs sən niyə yatmırsan?

Qadın dünyagörmüş olur və tez cavab verir:

-Ay oğul, ay sənə qurban olum, sənin kimi şair qonağı olan ana da heç yatarmı? Başına dönərəm ay oğul, ürəyin nə istəyir, de, sənin üçün bişirim.

Səməd Vurğun görür ki, ana bu gecə yatmayacaq.

Xeyli fikirləşəndən sonra üzünü anaya tutub deyir:

- Yaxşı, ay ana, indi ki, yatmırısan, onda xahiş edirəm, mənə bir acı sarımsaqlı, yuxa yarpaqlı, üstü papaqlı və yanı araqlı xəngəl bişir, yeyim, mən də yatım, sən də.

Bu maraqlı əhvalata hamı doyunca gülür.

Növbə Əlibala müəllimin idi. Əlibala müəllim dərin fikrə getmişdi. Zəlimxan müəllimin ikinci müraciətindən sonra sözə belə başladı:

- Bilirsiniz ki, mən görüşlərdə, yiğincaqlarda tez-tez oluram. Əksər vaxtlar bütün iştirakçılar da gəlib, mənimlə görüşür. Bütün görüşlərdə fikir verərək gördüm ki, bir nəfər həmişə gəlib mənim əlimdən öpürdü. Özü də sağ əlimdən.

Bu mənə olduqca çox qəribə gəlirdi. Heç nə başa düşə bilmirdim.

Növbəti görüşlərin birində soruştum ki, ay qardaş, mən əlimi uzadıram görüşməyə, sən əlimi öpürsən, axı belə olmaz. Bu qədər camaat axı bizə baxır.

Həmin adam diqqətlə mənə baxıb dedi:

- Qardaş, ey böyük insan, mən sənin əlini öpəndə xəyalıma gətirirəm ki, "İtgin gəlin", "Əfsanəsiz illər", "Təyyarə kölgəsi" kimi əsərlər yazan böyük bir sənətkarın əlini öpürəm.

* * *

Cavan oğlan növbəti cayniki gətirdi. Hamı gözünü Səxavətə, onun ağzına zilləmişdi. Səxavət söhbətə başladı:

- Özünüz yaxşı bilirsiniz ki, bizim dağların bəzəyi qaratikan, daş armud, yemşan, itburnu və sair bu kimi kol və ağaclardır. Qaratikan kolumun payızda, yarpaqları töküldən sonra sarılı-qırmızılı rəngdə, iri düymə ölçüsündə olan meyvələrini külək tərpətdikcə asta-asta səs çıxarır, çıxan səs isə həzin bir musiqi nəğməsini xatırladır.

Doğma yerlərimizdən məcburi köçkün düşəndən sonra mən bir müddət Saatlı rayonunun müxtəlif ərazilərində

Mehman HÜSEYNOV

yaşamışam. Biz tərəflərdə bitən gül-çiçək, ağac və kollardan o yerlərdə heç görməmişdim.

Günlərin bir günü pambıq sahəsinin kənarında bir qaratikan kolu gördüm.

İlahi, elə bil ki, məni ildirrim vurdu. Düzü, özümdən asılı olmadan donub qalmışdım. Axı bu ərazilərdə heç yerdə qaratikan kolu bitmirdi.

Bu necə görüş, necə bir təsadüf idi. Dizimi yerə qoyub bu qaratikan kolunu sığallayıb-oxşamağa başladım.

Özünüz yaxşı bilirsiniz ki, qaratikan kolunun tikanları adamin əlinə-ayağına batır, paltarlarını didib-dağıdır. Qaratikan kolunu oxşamağa başım necə qarışmışdışa, bir də gördüm ki, əllərimdən qan axır. Əllərimi dizlərimə silib ağır-ağır, çətinliklə ayağa qalxdım.

Elə bil ki, belim bir az da bükülmüş, dizlərimin taqəti kəsilmişdi. Addım atmağa heyim-hərəkətim qalmamışdı.

Yaxşı bilirsınız, köckünlük onsuz da çoxlarının belini büküb, gözlərini nurdan, dizlərini taqətdən salıb. Qəflətən ağlıma bir mövzu gəldi. Elə ordaca oturub ağlıma gələn fikirləri kağıza köçürdüm:

**Səni gördüm, ağlım çıxdı başımdan,
Burda nə gəzirsən, ay qaratikan?
Bu torpaqda görməmişdim yaşımdan,
Burda nə gəzirsən, ay qaratikan?**

**Bu yerlərin otu-suyu şordu, şor,
Onlu-onsuz axırımız gordu, gor.
Namərd əğyar sənədəmi qurd tor,
Burda nə gəzirsən, ay qaratikan?**

**Sənin soyköküñ də bəlliidi bizə,
Sevərdin dağ-dərə, yenməzdin düzə.
Dərdimiz üstündən dağ çəkmə bizə,
Burda nə gəzirsən, ay qaratikan?**

**Dindirərəm şirin-şirin dilinən,
Qarşılaram çıçayınən, gülünən.
Küləynən gəlmisən, yoxsa selinən,
Burda nə gəzirsən, ay qaratikan?**

**Səxavəti dərd-qəm gətirir cuşa,
Bizim dəndlərimiz qoşadır, qoşa.
Gəlib siğnimmişan qarğı-qamışa,
Burda nə gəzirsən, ay qaratikan?**

* * *

Ordudan tərxis olunandan sonra bir dəfə Qaradağ rayonunda hərbi komissar işləyən Milli Qəhrəman polkovnik Fəxrəddin Cəbrayıllovla növbəti dəfə görüşməyə getmişdim.

Polkovnik Cəbrayıllov özü həmişə bizimlə - vaxtilə Murovda döyüşmüş cəbhə yoldaşları ilə görüşəndə deyirdi ki, mən həmişə sizinlə fəxr edirəm və üzəriniz istəyən vaxt icazə almadan-istəmədən otağıma daxil ola bilərsiniz.

Qəbulda adam çox olduğundan, əyləşdim və mən də öz növbəmi gözləməyə başladım. Əlbəttə, mən növbəsiz də onun yanına gedə bilərdim. Amma arxayın və rahat bir şəraitdə söhbət etmək üçün, mən bir qədər gözləməyi qərara almışdım.

Yaxınlıqda əyləşən iki nəfərdən biri üzünü o birisinə tutaraq şirin-şirin, şahidi olduğu bir hadisə barədə həvəslə söhbət edirdi. Yanaşı oturduğumuzdan, istər-istəməz mən də onların söhbətini dinləməli olurdum.

Söhbət edənlərdən biri komissarı tərifləyərək deyirdi ki, komissar çox yaxşı insandır. Mən bir dəfə onun qəbulunda olarkən, onun yanına cavan bir əlil oğlan gəldi.

Cavan oğlan bir ayağını çekir, güclə yeriyirdi. Əgər qolunuq ağacları olmasaydı, onun hərəkət etməsi daha da çətin olardı. Əlil oğlan qapını döyüb icazə gözləmədən içəri daxil oldu.

Komissar içəri girənin əlil olduğunu görcək tez durub onun qolundan yapışdı, ona oturacaq verib yer göstərdi.

Mehman HÜSEYNOV

Gələn əlilin qaralmış sifətindən onun əsəbiləşdiyi, nədən-sə narazı qalmağı açıq-aydın hiss olunurdu.

Əlil necə əsəbiləşmişdisə, həm yeriməyə, həm də danış-mağa çətinlik çəkirdi, dili topuq vururdu.

Polkovnik Cəbrayılov əlil oğlandan: "Niyə bikefsən?" - soruşanda, əlil oğlan əvvəlcə dərindən köks ötürüb bir ah çəkdi və cavab verdi ki, yoldaş polkovnik, neçə aylardır mənə çatası pensiyani (müavinəti) ala bilmirəm. Məmurlar məni get-gələ salıblar. Axı mən haqqımı istəyirəm. Mənə başqa heç nə lazım deyil.

Komissar bir xeyli fikirləşib heç bir söz demədən əvvəlcə əlil oğlana çay gətirdi, sonra sosial-təminat şöbəsinə telefon açaraq, əvvəlcə məsələnin nə yerdə olduğunu öyrəndi, məlumat aldı.

Komissarın da sifətində əmələ gələn dəyişiklik çox şey deyirdi. Yəqin ki, məmur süründürməciliyi burda da özünü göstərirdi. Telefonda nə dedilərsə, komissar ucadan, əsəbi səslə telefonla danışlığı məmura: "Əgər 20 dəqiqəyə burda olmasan, özündən küs", - dedi və telefonun dəstəyini yerinə qoydu.

Komissar çox əsəbi görünürdü. Əsbəliyini gizlətmək üçün otaqda var-gəl edirdi. Gah qutudan siqaret çıxarıb, yandırmadan barmaqları arasında əzir, gah da elə bil ki, özünü sakitləşdirmək, əsəblərini cilovlamaq üçün əlindəki tapançanın dəstəyini sığallayırdı.

Qapı döyüldü və bir nəfər təngnəfəs halda içəri daxil oldu.

- Sən kimsən? - sualına:

- Yoldaş polkovnik, mən sizin çağrışınıza görə gəlmİŞəm, - dedi.

- Sən mənə de görüm, bu əlil oğlan niyə ona çatası pulunu ala bilmir?

- Bilirsiniz, yoldaş komissar, müəyyən sənədlər hələ qaydasında deyil.

Elə bil komissara od vurdular:-

- Nə sənəd, hansı sənəd? - deyə məmura yaxınlaşdı.

- Bu əlilə, bu cavan oğlana pul-zad lazım deyil. Tez ol, ayağının birini kəs ver bu əlilə!

Məmur ayaqüstəcə ölmüşdü.

Komissar əsəbi halda keçib yerində əyləşdi və yenidən üzünü məmura tutaraq:

- Sənə yarım saat vaxt verirəm. Əgər yarım saatdan sonra bu oğlan pulunu almasa, səninlə başqa cür danışacağam - dedi.

Həmişə ədalı olan həmin məmur indi tamam başqa bir vəziyyətə düşmüştü. O, suyu süzülmüş halda otaqdan çıxdı.

Əlil oğlan çox diqqətlə onun arxasınca baxırdı. Yəqin: "Məni görəndə xoruzlanırdın, indi sənə nə oldu?" - deyə ürəyindən keçirirdi.

Heç 20 dəqiqə keçməmiş məmur zəng vuraraq əlilin pulunun hazır olduğunu bildirdi. Komissar sürücüsünü çağırıb əlilin əvvəlcə pulunu almağı, sonra isə onu evə aparmağı tapşırıdı.

Oğlan sürücü ilə otaqdan çıxandan sonra isə polkovnik Cəbrayilov üzünü mənə döndərərək dedi:

- Görürsünüz, hələ də aramızda belə nadürüslər var. Vətən uğrunda döyüşüb xəsarət alan, yaralanan, əlil olan insanların da haqqına sahib çıxır, onları get-gələ salırlar. Onlardan da nəsə umurlar.

Bax, bizim polkovnik Fəxrəddin Cəbrayilov həmişə əsgər və zabitlərin bu cür qayğısına qalan və çətin günlərdə onlara dayaq olan bir zabitdir.

Mən xidmət etdiyim müddətlərdə həmişə demisəm ki, kaş bizim orduda polkovnik Fəxrəddin Cəbrayilov, General Rafiq Hüseynov kimi zabitlər çox-çox olaydı.

* * *

Ordudan tərxis olunduqdan sonra günlərin bir günü Sahil qəsəbəsindəki parkda gəzib dolaşirdim. Ağaclardan birinin kölgəsində dincəlmək məqsədi ilə Mədəniyyət evinin karşısındakı oturacaqlardan birində əyləşdim. Özümdən asılı olmayaraq, gəlib-gedən maşınlara tamaşa edirdim.

Mehman HÜSEYNOV

Qəflətən yanında gilənar rəngində bir "Jiquli" maşını dayandı.

Maşından ortaboylu, qarayanız bir nəfər düşüb mənə yaxınlaşaraq:

-Salam, ay komandır, necəsən? - deyə, mənimlə görüşdü.

Mən də əl verib onunla salamlaşdım. Lakin bu cavan oğlanı harda gördüğümü heç cür xatırlaya bilmirdim. Mən diqqətlə onu başdan-ayağa süzərək, dərin fikrə getdim.

-Yəqin xatırlamırsan. Mən Vidadiyəm, tankçı Vidadi.

Mən yalnız indi onu tanıdım. Bu, həqiqətən, tank komandiri Vidadi idi. O, Füzuli ərazisində döyüşürdü.

Həmin vaxtlar onunla bir yerdə vuruşanlardan biri də İnqilab adlı döyüşçü idi - Babayev İnqilab.

Əvvəlcə şirin söhbət edə-edə çay içdik. Bir-birimizdən hal-əhval tutduq. O, kiçik bir tikinti müəssisəsinin rəhbəri işləyirdi.

Qədirov Vidadi həm də çox gözəl bir xeyriyyəcidir. Davamlı olaraq uzun müddət "Parni iz Baku" - Şən və Hazircavablar klubuna himayədarlıq edib.

O cümlədən, Qaradağ rayonundakı orta məktəblərdə keçirilən fənn yarışmalarının birbaşa təşkilatçısıdır.

Mən idarələrdən birində işləyərkən, əslən Füzuli rayonundan olan və Sahil qəsəbəsində yaşayan Kərimov Yusiflə, Sahil qəsəbə sakinləri Soltanov Telman, Kərimov Məhəbbət, Hüseynov Məhəmməd, Hüseynov Zahid, Piriyev Malik, Babayev İnqilab, Vəliyev Fikrət, Baxşəliyev Alim, Əliyev Vaqif, Seyidov Etibarla, cavan oğlanlar Muradov Üzeyir və Kərimov Elməddin, Mobil və Rasimlə, cəlilabadlı Aqillə, zavodun veteran işçiləri olan Nuriyev Hüseyin və Mədəd kişi ilə yaxından tanış oldum.

Soltanov Telman həm Çernobil əlili, həm də Qarabağ müharibəsi veterani idi. 1986-cı ilin dekabr ayının 18-də Qaradağ rayon hərbi komissarlığının çağırışına əsasən Ukrayna Respublikasında Çernobil qəzasının ləğv edilməsində iştirak etmişdi.

Hüseynov Zahid, Babayev İnqilab və Kərimov Məhəbbət də Qarabağ müharibəsi iştirakçıları, müharibə veterani idilər.

Seyidov Etibar isə Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı polkovnik-leytenant Məhərrəm Seyidovun kiçik qardaşıdır.

Seyidov Məhərrəm Məcnun oğluna Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü uğrunda gedən döyüslərdə göstərdiyi şücaətlərə görə ölümündən sonra "Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı" fəxri adı verilmişdir.

Mən özüm də Etibarın kiçik qardaşı, baş leytenant Seyidov Həsənlə bir hərbi hissənin tərkibində xeyli müddət xidmət etməli olmuşuq.

Baş leytenant Seyidov Həsən Məcnun oğlu da göstərdiyi xidmətləri müqabilində "Hərbi Xidmətlərə görə" medali ilə təltif olunmuşdur.

* * *

Soltanov Telman söhbətlərindən birində dedi:

-Ay Mehman, özün yaxşı bilirsən, biz "Çernobilçilar" şüalanmaya tutulmuş insanlıq. Günün isti vaxtlarında, əsasən də yaz və yay aylarında günəş şüasının təsirindən yol gedərkən, özümüzdən asılı olmayaraq, sərxaş adamlar kimi, havalı-havalı hərəkət edərkən "səkkiz" yazırıq.

Kənardan baxanlar isə kömək əvəzinə bizim "səkkiz" yazan hərəkətlərimizə baxıb güllürər. Biz isə gözləri qızarmış və heç kimə bir söz deyə bilməyib, sadəcə olaraq başımızı bulayaraq, özümüzə bir daldalanacaq, kölgə bir yer gəzirik.

Telman müharibə veterani kitabçasını uzun müddət nə səbəbdənsə, ala bilmirdi. Məmur süründürməçiliyi burda da özünü göstərirdi. Bir dəfə, təsadüfən, mənə bu haqda danışdım.

Ertəsi gün mən onu da götürüb Qaradağ rayon Hərbi Komissarının yanına getdim.

Komissar yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Qarabağ döyüsləri zamanı bizim komandirimiz olmuş Milli Qəhrəman

Mehman HÜSEYNOV

polkovnik Fəxrəddin Cəbrayılov idi.

Həmişə olduğu kimi bizi çox səmimi qarşılıdı, iş qrafikinin sıx və gərgin olmasına baxmayaraq, hal-əhval tutub xeyli söhbətləşdi. Gəlmişimizin məqsədi ilə maraqlandı. İşdən hali olandan sonra isə yanımızdaca öz əməkdaşlarına lazımı göstərişlərini verdi.

Doğrudan da, az bir müddət keçmədi ki, Telman öz layiqli haqqını - Qarabağ müharibəsi veterani vəsiqəsini ala bildi.

* * *

Soltanov Telman görüşlərimizdən birində belə bir söhbət danişdi:

"1993-cü ildə mərhum prezidentimiz Heydər Əliyevin xalqa müraciəti oldu.

Mən II dərəcəli Çernobil əlili idim. Əlimdə böyük imtiyazlarım var idi. Amma buna baxmayaraq, iki dəfə yazılı surətdə ərizə verərək Qarabağ döyüslərində iştirak etmək üçün Qaradağ Rayon Hərbi Komissarlığına müraciət etmişdim. Çünkü Qarabağ uğrunda gedən döyüslərdə bir çox qohum-qardaşlarım iştirak etmiş, əmim oğlu Soltanov Rahim isə şəhid olmuşdu.

Günahsız insanların haqsız ölümərini görüb-eşidərkən mən buna biganə qala bilməzdim. Lakin hər dəfədə də mənə "yox" cavabı verdilər.

Nəhayət, 1993-cü il noyabr ayının axırlarında könüllü olaraq, öz xoşumla cəbhə bölgəsinə getməyi qərara aldım.

Təxminən bir aya yaxın təlim-məşq düşərgəsində toplanışdan sonra bizi Füzuli döyüş bölgəsinə apardılar.

Təlim-məşq düşərgəsində olarkən, bir neçə dəfə bizim rayonun o vaxtkı Hərbi Komissarı düşərgəyə gəlib məni və məndən başqa bir neçə nəfər könüllüləri əsgərlərə nümunə göstərərək deyirdi ki, bu könüllülərə diqqətlə baxın. Hətta Çernobil əlili də sizinlə döyüşə gedir. Amma onun getməmək haqqı var. Sizə bu döyüslərdə uğurlar arzulayıram.

Beləliklə, günortadan sonra döyüş bölgəsinə çatdıq.

Biz, təxminən, yanvar ayının əvvəllərində Füzuli rayo-

nunun Qızılqaya istiqamətində hücuma keçməli idik. Bütün hazırlıq işləri hələ axşamdan başlamışdı. Silahlar yoxlanılır, silah-sursat və ərzaq-geyim təminatı qaydaya salınırdı. Səhərə yaxın ümumi toplanış oldu. Artıq hər kəs döyüşə hazır idi.

Səhər tezdən hücuma keçdi. İrəli hərəkətə başlayarkan hava çox dumanlı idi. Lakin çox keçmədən duman çəkildi və düşmən əraziləri görünməyə başladı.

Amma elə bu dumanın sayəsində də biz xeyli irəliləyərək, düşmən mövqelərinə yaxınlaşmışdıq.

Təsəvvür edin ki, bizim tankların səslərini eşidən düşmən, özümüzü dumandan görə bilmir və heç bir əks tədbir görmürdü.

Bir də onda düşmən özünə gəlib hiss etdi ki, biz artıq onların burnunun ucundayıq. Bu uğurları görən əsgər yoldaşlarım daha həvəslə düşmən üzərinə gedirdilər.

Belə ki, elə ilk dəfədən hücumumuz da çox uğurla nəticələndi. Xeyli düşmən əsgərini məhv etməkdən əlavə, 4 düşməni əsir götürdük, bundan başqa 1 ədəd tank, 1ədəd BMP, 1 ədəd QAZ-66 maşını, 1 ədəd qoşqulu su çəni və bir xeyli silah-sursat qənimət elə keçirmişdik.

Bu əməliyyatın uğurla nəticələnməsində və qənimətlərin elə keçirilməsində bir tankçı əsgərimizin (çox əfsuslar, adını unutmuşam) çox böyük əməyi olmuşdu".

Telmanın iki övladı: Xəyalə adında qızı və Nahid adlı bir oğlu, Gülay adlı bir qız nəvəsi də var.

Mən bu gündəliyi yazarkən, heç özüm də bilmədən, nədənsə, adını "Tamamlanmamış gündəlik" qoymuşdum. Həqiqətən də gündəlik, mənim fikrimcə, tamamlanmamış vəziyyətdədir. Tamamlanmağını isə, yəqin ki, zaman və gələcək göstərəcək.

Bu məqamda Kəmalə Həsənzadənin gözəl bir şeirini yada salmalı oluram:

Mehman HÜSEYNOV

Torpağıma yağı gəlib baş qoyub,
Aslanlarım çox papağı boş qoyub,
Tanrırm bizi sınaqlara tuş qoyub,
Hardan gəlib belə yazı, kəndimiz?

Əmim, bibim qaldı sənə əmanət,
Dağlarımız duman, sənə əmanət,
Ruhumuzu yaraladı bu həsrət,
Gələcəyik, gözlə bizi, kəndimiz.

Axı sənin söhbətinəm, sazinam,
Gələcəyəm ocağında qızınam.
Kəmaləyəm, bir vəfali qızınam,
Dağlarına düşər izim, kəndimiz,
Gələcəyik, gözlə bizi, kəndimiz.

Mən inanıram ki, bu yarımcıq qalmış gündəlik bizim rəşadətli Milli Ordumuzun hünəri və gücü sayəsində Qarabağ alınan gün Cəbrayılda yazılıb başa çatacaq və yalnız onda tamamlanmış olacaq.

Mən buna varlığım qədər inanıram. İnanıram ki, o gün tezliklə gələcək və bizim hazırda yağı düşmən tapdağı altın-da inildəyən müqəddəs torpaqlar, o dilbər guşələr yenidən öz gözəl çağlarına dönəcək, igidlər oylağı, xanımlar yaylağı, ərənlər məskəni Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Zəngilan, Pənah xanın at tövləsi olmuş Xankəndi yenə bizim görüş yerimiz olacaq!

İnsaallah, biz o günü görəcəyik!

Döyüşdən sonra döyüş

ƏLAVƏLƏR

...KÖNLÜM BİR ADA

**Vahid Balaca oğlu Əliyev. 16 aprel 1970-ci ildə anadan olub.
1993-cü ilin 11 aprelində Qarabağ uğrunda döyüslərdə ağır
yaralanıb, itkin düşüb.**

*“Fikrim bir döryadı, könlüm bir ada,
Gündən-günə dərdim artar, olar ziyada”*

Atamdan eşitmişəm bu sətirləri. Doğrusu, mənə də tanış gəlir. Bəlkə hardansa, nə vaxtsa oxumuşam. Sufi təfəkkürü, təriqət mahiyyəti var bu sözlərdə. İlk baxışdan məntiqin pozulması görünür. Nəyə görə insanın dərdi gündən-günə artıb ziyada olmalıdır, yəni çoxalmalıdır. Həmin formal məntiqin hesabıyla gərək insan yaşa dolduqca, kamilləşdikcə yaşamaq asan olmalıdır. Demək, dərd də azalmalıdır. Əlbəttə, bu, ilk baxışda belədir.

İnsan dünyani dərk etdikcə, yaşa dolduqca vaxtsız solan bir çıçək də, budağından açılmamış düşən bir tumurcuq da onun üçün dərdə çevrilir. Demək, insanın fikri dərya kimi çalxalanmağa başlayır. Və bu çalxalanmalar hər tərəfdən könülü - bu fikir dəryasının içində tənha görünən, ada olan könülü döyməyə başlayır, çırpmağa başlayır.

Və bir gün o ada o fikir çırpınlarının içində yox olur.

Əvvəllər, lap gülə yağışının da altına yeriyordim, gözümü də qırpmazdım. Ən dərdli adama da həyan ola bilirdim, ona təskinlik götirən söz də tapırdım. İndi çətinlik çəkirəm. Yəqin yaşıdanlıdır. İndi ağır, dərdli mənzərəni görəndə elə bilirom ki, elə o dərdin içindəyəm. Qovruluram, bədənimdə nəsə elə giziltilər olur ki, əvvəllər görməmişdim. Demirəm ki, indi qaçıram belə dərdli yerlərdən. Onsuz da gözü görənə hər tərəf dərddir. Gözümlə gördüyümü də xişmalayıb fikrimə təpirəm. Fikrimə, düşüncəmə yiğdiğim ağlı-qaralı düşüncələr də bir-birilə yola getmir, çarpışa-çarpişa, vuruşa-vuruşa qalır, arada da mən.

Axı arada nə qədər qalmaq olar? Arada qalmağın ağrı-acısı daha betər olur.

Gözü görə-görə, dirigözlü ölüm yemək, səhərə, günortaya, axşama ölüm həblərilə qidalanmaq elə budur. Bir Qərb filosofunun - iztirab hissleri ölümdür, sözləri yəqin elə belə hisslerin təsiri altında deyilib.

Qasımı Qasımlı siftə görən adam elə bilər ki, heç onun sözlə ülfəti olmaz. Söz hara, bu kor-kobud, nataraz görkəm hara?

Şərqiñ ən qüdrətli filosoflarından biri “Nəchül bəlağə”nin müəllifi Həzrəti Əli İbn Əbu Talib deyərmiş ki, hər kəs öz diliñin altında gizlənib. Qasım Qasımlını da yaxşı tanımaqdən ötrü gərək onunla danışasan, gərək onu dirləyəsən. Zərrədə hikmət axtaran, ya təbiətdə, ya insaniyyətdə bir nizam görəndə könlü havalanan adamdır. Hissi-duyğusu lap üzədədir. Yaxşı da desə, pis də desə, səmimiyyətinə söz yoxdur, könlünə zor eləyən adam deyil. Ən başlıcası, sözün ətəyindən yapışan adamdır. Ayağına dəmir çarıq geyib, əlinə dəmir əsa alıb bir düz söz deyənin arxasında lap dünyanın o başına da gedər. “Çox getmişəm, o nağıllardakı işığa gedən Cırtdanı tanımadı olmazsan. Gedib görmüşəm ki, işiq əvəzinə div gözü parıldayır. İndi mənim nə günahım var, mən axı işığa getmişəm. Mən axı elə bilmışəm ki, danışanın hamısı adamdır. Vallah, gərək diliñin qədrini bilməyən, dilinə çürük söz gətirənən gərək, dilini kəssəsən. Başlayıb bir-bir belə dilləri kəssən onda gərək dünyanın yarısını şikəst edəsən.” - Bu da Qasım Qasımlının düşüncəsidir. Bu sözləri də deməkdən ötrü, deyə bilməkdən ötrü burdan Nizamiyyə mədrəsəsinəcən oxumağa gedənlər vardı orta əsrlərdə. İndi də üzü Qərbə tərəf - lap okeanın o tayinacan gedənlər də az deyil. Amma Qasım Qasımlı bu hikmətəcən yolu elə öz yaşı, öz başıyla gəlib. Cəbrayılin Yarəhmədlisindən Bakıyacan gəlib. Dünyanın ən böyük arzusu onun üçün bir də burdan - Bakıdan elə o Cəbrayılin Yarəhmədlisinəcən qayıtmadır: “Nə olsun ki, lap daşımızı bünövrəmizi də söküb aparmış ol-

sunlar, mən ki, evimin yerini tanıyıram, gedib onu ziyarət edərəm. Cavan vaxtında bir “Zorki” aparati almışdım. Fotoşəkillər çəkməyə həvəslidim. Cəbrayıl ocaqlarının, pirlərinin şəkillərini çəkib saxlayırdım. Birisi mənə dedi ki, ay bala, ocağın şəklini çəkməzlər, uğur gətirməz. Adam öz evinin, daşının, divarının da şəklini çəkməz. Mənim də bir az əlim soyudu. Amma o çəkdiyim şəkillər Cəbrayıl ocaqlarının nadir şəkilləridir ki, indi hər tərəfə yayılıb. Kaş hər yeri çəkəydim. Kəndimizə gedən ciğırı da, bulaqları da, yaylaqları da. Gövdəsinə ilan dolاشan qaratikanları da. Əlimdə qalan o tək-tək şəkillərə baxanda ömrümü təzədən yaşayıram”.

Bir həsrət nəgməsi, ömrü ağ-qara siçanlar kimi çeynəyən gecə-gündüzün nigarançılıqları, iztirabı, ağrısı - nəyi varsa, hamisə bu sözlərin içindədir.

- Ayə, salam ay qardaş, hardasan?
 - Salam, ay Qasım, nə bilim, işdə, gücdə.
- Bizim bir-birimizi tanımağımıza o bircə salam, o bircə “ayə”, ya elə bircə telefon sədası olan “alo” da bəs edir.
- Səninlə bir işim olacaq.
 - Nə işdi, qaşa?
 - Düzünü bilmək istəsən, çətin işdir.
 - Təki mən bacaran olsun.
 - Yox, çətinlik orasında deyil ki, sən bacaran, ya bacaran olmaya.
 - Bəs nədədi çətinlik?
 - Bilirsən, indi-indi başımız açılır. İstəmirəm dosta, tanışa ağrı, kədər gətirəm. Amma neyləmək olar? Sənin sözünə ehtiyacım var.

Mən adamların nə dediyini tez başa düşürəm. Bu da Allahın bir qismətidir. Amma indi Qasımı anlaya bilmirdim. Ona görə də bir az çəkinə-çəkinə soruşdum.

- Nə məsələdir axı, bir az açıq danış.
- Bizim Vahid yadındadır?

Mehman HÜSEYNOV

O saat gümüşü sıfət, qəşəng, açıq-aydın gözləri olan, yarəhmədlilərə xas dəli-dolu, qorxubilməz Vahid yadına düşdü.

Yarəhmədlilərlə bizim xələflilər qaynayıb-qarışmış nəsildilər. Ayrı-ayrı kənd olsaq da, yarəhmədlilər xələflilərin içində özlərini xələfli kimi, xələflilər də özlərini yarəhmədlilər kimi bilərdilər. Bir-birinin təsibini çəkmək, bir-birinin yolunu saxlamaq, bir-birinə arxa olmaq, dayaq durmaq dədə-babadan gəlmədir. Aramızda bir dağ olsa da, örüş qonşusu idik, yal-yamac qonşusu idik. Bir haray-həşir olanda o yalnız ortasından bircə səs bəs edərdi. Xələflilər yarəhmədlilərin harayına qaçar, ya-xud yarəhmədlilər Xələfliyə tələsərdi.

Dövran bizi ayrı salıb. Amma o qarışmış tayfaların, qohumlaşmış nəsillərin hesabına camaat yenə bir-birinin xeyirindən, şərindən qalmır.

Vahid Mürşüd kişinin nəvəsi idi. Mürşid kişinin də bir qızı bizim nəsildə gəlindir. Vahid düz on dörd il bundan əvvəl aprelin 11-də Dolanlar-Tağlar istiqamətində gedən döyüşlərdə yaralanıb itkin düşmüdü. Yaralandığını görənlər varmış. Sonra da çox söz-söhbətlər oldu. Cəbhə xəttində olanlar erməni tərəflə danışqlara girmiş, guya onun sağ olduğunu, müalicədə olduğunu demişlər. Bu hadisədən beş ay sonra Qarabağın ətrafi olan rayonların işgali başladı. Əhali öz yer-yurdunu tərk elədi. Və daha Vahiddən bir xəbər-ətər çıxmadi. Beynəlxalq təşkilatlara adı verilsə də, səs-soraq gəlməsə də, yenə göz yolda, qulaq səsdədir.

- Hə, yadına düşdü, Qasım, Vahidi deyirsən. Biz elə rayon mərkəzində onlarla qonşu olmuşuq. Atası Balacanı, anası Minəni də yaxşı tanıyıram. Vahidin əmisi Xurşud qara zurnanın Allahi idi. Xurşud qara zurna çalanda az qalırdı dağı deşib səssədə o üzə keçsin. Xurşudun qara zurnasının səsini eşidəndə sıriklilər “içinə girim, a qara zurna”, - deyərdi. Və elə bilirom ki, qara zurnanın bundan o tərəfə tərifi yoxdur, elə Xurşudun da.

Xurşudun qara zurnasının səsi gələndə adamin qanı qayna'yırıldı. Adam özünə sığmırıldı. Elə bilirdin ki, bir yumruğa bir qa-

yani kül eləyərsən. Və yəqin ki, sıriklilər də elə bu hissin təsiri-ləancaq elə o qara zurnanın içindəki dünyaya girməklə ovuna bilməyin, təskinlik tapmağın yolunu bilirmişlər.

Amma Vahiddən sonra, Cəbrayılın işgalindən sonra Xurşudun o qara zurnasının səsi ayrı cür gəlirdi.

Başqasını deyə bilmərəm, o vaxtdan sonra mən Xurşudun qara zurnasının səsini eşidəndə daha könlüm atlanmırıldı, daha qanım qaynamırdı, gözüm dolurdu, könlüm yaralı quş kimi si-nəmdə çırpınırdı.

Yarəhmədli o qədər də böyük kənd deyildi. Özü də camaatın çoxu köçüb Cəbrayılda yaşayırıdı. Yarəhmədli şəhidlərinin adlarını Qasim sadalayır:

Əliyev Vahid Balaca oğlu

Ağayev Rəşid Əli oğlu

Məmişov Kazım Məmiş oğlu

Ağayev Ramiz Eldar oğlu

Qasımov Çingiz Musa oğlu

Qasımov Mübariz Seyfəddin oğlu

Döyüş yerləri müxtəlif olduğu kimi, qəbir yerləri, qəbir ev-ləri olan yurd yerləri də müxtəlifdir, bir-birindən çox uzaqlar-dadır.

Vahidin atası Balaca kişi halal adam olduğuna görə xeyirin-şərin yeməyini bişirməyi ona həvalə edərdilər. Vahidin qəziyyəsində bu xeyirdə, şərdə yemək bişirən Balacanın qapısına get-gəlin ardi-arası kəsilmirdi. Hər kəs Balacanın o halal haqqını o gəlib-getməklə təskinliyə çevirib Balacaya qaytarmağa çalışırdılar. Vahidin anası Minə hələ lap gəncikən qardaş dağı görmüşdü. Fehruzxan Sovet Hökumətinin lap elə vurum-vu-rum vaxtında - 60-cı illərdə erməni gülləsinə tuş gəlmışdı. Ən pisi də o idi ki, adam öldürən o ermənilər türmədən sağ-sala-mat çıxıb göz qabağında görünürdülər. Fehruzxanın, Səməd-xanın, Surxayın, Atlıhanın iki bacısı - Minə və Gilə qardaş dağını şərīkli daşıdıqları kimi, indi də bir bacı balasının həsrətini,

Mehman HÜSEYNOV

kədərini, dərdini, nisgilini elə bir yerdə çəkirlər. İsa-Musa quşu kimi, gecələr səhərəcən oxuyan anadillər kimi Xirdalan qəsəbəsində hansısa çökmüş bir zavodun həyatində - lap elə evsiz-eşiksiz desəm doğru olar - bir az dabanını qaldırsan başın tavana dəyər. O zavod həyatindəki evcikdə bir şəhid ailəsinin yaşaması müharibə qurbanlarının birinin yox, hamısının xatirəsinə nəinki hörmətsizlik, mən deyərdim ki, təhqirdir.

Yaralanıb itkin düşmüş Vahidə məhkəmənin qərarı ilə şəhid statusu verilib. Ailə heç bu adı qəbul etməsə də verilib. Amma o ailəni görməyə biz hamımız borcluyuq axı.

Nədir vətənpərvərliyin ölçüsü? Vətənpərvərlik deyilən o hissi, duygunu hansı cihazla ölçmək olar? Kimdə bu duygu var, kimdə yoxdur, yaxud da onun azlığı, çoxluğu nə ilə bəllənə bilər?

Baş sindırmağa, sinə yırtmağa lüzum varmı? Bu ailələrə qədərincə qayğı göstərilməsə, diqqət ayrılmasa, indi o nəsildə böyüyən körpələrə hansı həqiqəti və hansı üzlə danişacaqıq?

- Bilirsən, qardaş, Minə xəstədir. Amma həkim dava-dərmanın xəstəsi deyil. Bir təpərli sözün, bir yanğılı sözün möhtacıdır Minə. Vahiddən sonra qalan balalarını bir tərəfə çıxarmayıb. Ölümün də rəhmi var. O görəndə ki, sən, mən, o bir dərdlini yaddan çıxarmırıq lap qapının ağızınacan gəlsə, yenə qayıdır.

Qasımlı mənə nəyiə izah etmək istəsə də, istəməsə də daha mənim üçün özgə izaha ehtiyac yox idi. Elə özüm üçün ağır olan o səfərdən yan keçə bilməzdəm. - Gedək, - dedim.

Oğlu İsmayılin maşınınə oturar-oturmaz cibindən bir ünvan vərəqi çıxartdı. Bir üzündə Cəbrayılın girişi təsvir olunub. Uzaq fonda Xələf dağı, Gordu baba, Cəbrayıl ata silsiləsi görünür. O Cəbrayılın girişinin lap böyründə idi Balacagılın evləri. Qohum-əqrəba, qardaş-bacı da elə burda bir-birinə yaxın yaşayırırdı. İndi elə bil ki, mən İsmayılin maşınınında Xirdalana getmirdim. Elə o Cəbrayılın girişinə tərəf gedirdim. Elə gedirdim ki, elə bil bu saat ora çatacağam və ordan da dumana bü-

rünmüs o dağlara baxacağam və İsmayılin maşınınindaca o üzə
- Yarəhmədliyə aşacağam.

Xələfli dağlarının o biri üzündə - Yarəhmədli üzündə balaca
bir oymaq vardı, adına Şixlı kəndi deyirdilər. Minənin atası
Xasay çox hay-küülü bir kişi idi. Qabağına kim çıxsa hökmlə
danışındı. Minənin atası Xasay kişi də, Balacanın atası Mürşüd
kişi də İkinci Cahan savaşının iştirakçısı olublar. Sonra da So-
vet Hökuməti onların hər ikisinə siyasi qovğaçı damgası vurub
Maqadana - Tayşetə sürgünə göndərib. Amma hər ikisi o sür-
gündən sonra geri qayıdır və neçə oğul-uşaq sahibi olublar.

İndi bu sözləri yazdıqca bir nəslin şəcərəsini vermək, onla-
rin tale yolları haqqında danışmaq Vahidi kölgədə qoymaq
məqsədi güdmür. Vahidin necə bir mühitin övladı olduğunu,
hansi nəsillərin genini daşıdığını və bəlkə o genlərin təsirilə elə
düşmən üstünə cəsarətlə, mərdliklə getməsini göstərməkdir
məqsədim.

Vahid Abbasov Şakirin dəstəsində vuruşub. Tez-tez kəşfiy-
yata gedib. Bir dəfə qarlı bir gündə Yusif adlı bir dostu ilə
neytral zonanı keçib lap qarın altı ilə sürünen-sürünen düşmən
səngərinə gedib çıxıb. Yarıyüxulu üç erməni əsgərini tərk-silah
edib. Güllədən istifadə etmədən bir əlik dərisi, bir ratsiya apa-
ratı, yüngül silahları qənimət götürüb geri qayıdır.

**“Günüm yaman nigaran,
Halım yaman pərişan.
Gözüm yollarda qahb,
Bir gələn yox, ay aman”.**

Bu, Minənin bayatısızı - Vahidin anasının. Heç yerdə gör-
məmişəm, eşitməmişəm. Çoxlu sözüm var ürəyimdə deyən Mi-
nənin, dərdindən ozan olan Minənin. Ağzını açıb danışmaq is-
təyən kimi gözünün yaşı təkcə onun yanağını yandırır, elə
mənim də ürəyimin üstünə düşürmiş kimi çizildiyir.

**Bir gün olsun soraq gəlsin onunla,
Qurban olaq gəlişinə Vahidin.**

**Evimizə çıraq gəlsin onunla,
Pərvanəyik gəlişinə Vahidin.**

**Yuxuları təsəllidir özünə,
Bir ağ köhlən yuxusunda kişnəyir.
Kim inanmaz bəs anamın sözünə,
Ümid oğul qoxusunda kişnəyir.**

Bu da Vahidin bacısının kağıza yazdığı sözlərdir. Bəlkə də, anasına təsəlli üçün yazıb. 23 yaşı dəyişib indi 37 rəqəmi ilə barışmayan bacının sözüdür. Daha belə sözdə kəm-kəsir axtar-mağə yer qalmır. Bircə gecənin içində hələ on dörd il əvvəl gözünün yaşı ilə saçını yuyub ağa bələmiş bir ananın ümidiñə təsəlli olacaq sözlər.

Onsuz da çox siqaret çəkən adamam. Çox pis də bir refleksim var. Guya ki, çox ağır olan bir anda bircə siqaret yandırmaqla o ağırlığın altından çıxıram.

Kövrələ-kövrələ danışan Minə ananın, sakit-sakit baxan, lap elə bil yazı-pozu adamının havayı zəhmət çəkməyini düşünən Balaca kişinin dərdinin əvəzində onlara siqaret tüstüsü gətirmişəm. O siqaret tüstüsünü ki, öz evimdəkilərə və iş yoldaşlarına da əsirgəmirəm. Elə bu səhər Vahid haqqında yazacağım bu qeydləri başında vələvurd eləyə-eləyə qapıdan çıxməq istəyirdim ki, Azərbaycan televiziyası ilə siqaret haqqında “şad” bir xəbər eşitdim - 2030-cu ildə siqaret çəkdiyinə görə, on milyon adam dünyasını dəyişəcək. Heç özüm də bilmədən əlimi siqaret qutusuna atdım. Bəlkə, o “şad” xəbər də şüuruma axıracan çatmamışdı. Tüstünü ciyərlərimə çəkib - Vahid, sənin anan dərd çəkir, mənsə siqaret, - düşündüm. Yəqin ki, şeir misrası olan bu sözlər ağlıma gəlməzdi televiziyadakı o şad xəbəri eşitməsəydim. Nəvəm Ceyhunla adətim üzrə xudahafızlaşmək istədim: - Ceyhun, sağ ol. Ceyhun həmişə mənə içəridən “yaxşı yol” deyərdi. Amma bu dəfə tez qapıya gəldi.

- Baba, eşitdin də.
- Nəyi?
- O televizordakı xəbəri.
- Nə xəbərdi elə?
- 2030-cu ildə on milyon adam o dünyada siqaret çəkəcək.

Dəhşətə gəldim. Bəlkə də, bu sözü demək üçün hazırlaşan təfəkkür bir dissertasiya işi yazmalıdır, Tarixi-nadiri yarıyan can oxumalıdır. Maddim-ma ddim Ceyhunun üzünə baxdım. Söz tapmirdim deməyə. Deyəsən uşağın mənə yazığı gəldi:

- Yaxşı yol, baba.

2030-cu ilə 23 il qalır, - pillələri enə-enə düşünürəm. Bu, elə Vahidin yaşı deməkdir. 23 ilə qəhrəman olub, xalqın ən müqəddəs rəmzlərinə imza atmaq olar. Mən indi qayıdır Ceyhuna deyəsi deyiləm ki, nəinki 23 ilə, mənim heç üç ilə də gümanım yoxdur. Bu gün də işə Vahidlə “birgə” gəldim. Hələ neçə gün də Vahidlə birgə gəlib-gedəcəyəm. Hələ vaxtsız ağarmış ana saçlarına baxıb nə qədər siqaret yandıracağam, onu bilmirəm. Amma onu bilişəm ki, ölüm insanın başının üstündə olanda ondan qaçmaq kişilikdən deyil. Acizlik, əlacsızlıq əl-qolunu bağlağıbsa, bir dərdli ananın batman-batman ağrısına, dərdinə, kədərinə bircə çımdık yüngüllük götirə bilmirsən-sə, sənin ən yaxın sirdaşın, sənin ən yaxın məhrəmin bəlkə elə vüsaliha qovuşmaqla kamına çatdığını ölüm mələyi ola bilər.

Həyatı sevən adamları görəndə yaşamaq istəyirsən. Amma elə anlar da olur ki, bir ölümlə bir həqiqəti qarşı-qarşıya qoysursan. Həqiqətin qələbəsi naminə ölüm daha şərəflə görünür.

Vahidin ailəsinin - atasının, anasının səsini cəmiyyətə çatdırı bilməyən qələmi elə indicə sindirmaq istəyərdim.

Yox, hələ sözüm bitməyib.

Vahidi heç kim cəbhəyə məcbur aparmamışdı. Özü getmişdi. Bəlkə bir çoxları kimi Rusiya çöllərində baş girləyə bilərdi, Vətənə qayıtmazdı. Amma o, ağır günlərdə Vətəndən qırqaqda yaşamağı özünə ar bildi.

Mehman HÜSEYNOV

Şakirin dəstəsindəki uşaqların hamısı qoçaq idi. Bunu Vahid özü danışındı - Balaca kişi də səhbətə qoşulub oğlu haqqında bəlkə bir xatirə danışmaq istəyirdi. Vahidin adı çəkilən kimi təzədən gözləri dolan Minəni də, Vahidin xalası Giləni də, qızı Vəfani da təzədən kövrəltməmək üçün onun sözünü dəyişdiyini göydə tuturam - Şakir də çox qoçaq komandır olub. Sonralar Ağdamda həlak oldu. İndi o dəstədən kim qalıb-qalmayıb, bilmirəm.

Vahid öz fəhmi ilə neçə döyüşü yoldasını ölümdən qurtarır. Sur ermənilərdən təmizlənəndə düşmən səngərindən bir peç gətirirlər. Gecə səngərdə qoyub içinə odun yiğib yandırmaq istəyirlər. Vahid soruşur:

- Bu peçi hardan almışınız?

Dostları deyir ki, sizin azad etdiyiniz düşmən səngərindən götürmüşük. Vahid aralıdan peçə diqqətlə baxır. Peçin altında ikinci yarus varmış. Hələ təzəcə alışmağa başlayan peçi tez götürüb səngərdən bayırqa qaçır. Peçi kənara atıb özü bir çalaya tullanır. Qışqırır ki, yerə yatın. Elə bu an dəhşətli bir partlayış qopur.

Sən demə, peçin alt hissəsinə partlayıcı silahlar yiğilibmiş. Gözlərimi verərəm, “uf” da demərəm, təki Vahid gələ.

**Mən aşiq güman yeri,
Kölgələr güman yeri.
Gavur dörd yanı aldı
Kəsildi güman yeri.**

**Gəldi, gəldi desələr,
Muştuluq diləsələr,
Canımı qurban verrəm
Vahid gəldi, - desələr.**

Nə vaxt qələmi qeyd dəftərçəsinin üstünə qoyuram, Minə danışmaq istəyir, danışır. Amma nə vaxt ki, qələmi qeyd dəftərçəsindən çəkirəm, o dəqiqə o da kəsir. Elə bil ki, havayı heç nə demək istəmir. Elə bil ki, havayı verilən vədlərdən be-

zib. Daha mənim yaddaşımı, təəssüratıma onun etibarı yoxdur. İndi ondan ötrü təsəlli olan vərəqin üstündə gəzən qələm-di. İndi mən Minəyə necə deyim ki, daha qələm o qələm de-yil. Daha qələmin yazdığını söz də kəsərdən düşüb. Daha o ya-zılan sözü dünyanın ən hündür yerinə qalxıb ordan qışqırsan da heç kəs eşitmır.

Minə yuxusunda gələn o ağ ata inanır. Bir gün o atın Xır-dalandakı çökmüş zavodun hasarlarından sıçrayıb gələcəyi-nə, lap elə bu qapının ağızında kişnəyəcəyinə inanır. Bu qapı-nı, pəncərəni basıb o ağ at içəri girəcək. Amma dabanını qal-dıranda başı tavana dəyən o evciyi sığmayacaq. Bu evciyi də onun atasına, anasına, bacısına, qardaşına çox görən adam-ları dirnaqları ilə çığnayacaq. Bu ailəni də yiğib öz kişnərtisi-lə, aşdıği bənd-bərə ilə, açdıği yolla üzü Cəbrayila tərəf apa-racaq.

Bir də qayıdırıam atamdan eşitdiyim o sözlərə.

“Fikrim bir dəryadı...”

Qəribə təsadüflər var dünyada. Bu yazıya hardan, necə başlayacağımı bilmirdim. Qeyd dəftərçəmi açıb Minə ananın danışdıqlarını yada salmaq istədim. Hərçənd ki, buna da eh-tiyac yox idi. Gözüm gördüyüünü görmüşdü. Gözümə yiğdiğim hələ necə il mənimlə, yaşamalı olsam, gedəcək. Amma har-dan, necə başlamağın ağrısı məni lələvik eləmişdi, öz içimdən dara çəkmişdi.

Qeyd dəftərçəmin titul səhifəsində nə vaxtsa qeyd etdiyim, atamın dilindən eşitdiyim o sözlər karıma gəldi. Yapışdım o sözlərdən və işığa getdim. İnandım ki, o işığın yanında məni bu dünyanın doğrusu, düzgünü, həqiqəti gözləyir.

Sözün dərman olduğunu, illac olduğunu Qasım yaxşı bilir. Düz bilir, doğru bilir. Mən onunla razıyam.

Əli Rza XƏLƏFLİ,

03.03.2007

“Kredo” qəzetindən.

CƏBHƏDƏN CƏBHƏYƏ *M ü h a s i r ə*

Ötən ilin fevral ayında düşmən Cəbrayıl istiqamətindən güclü hücuma keçmişdi. Mehdili kəndi uğrunda son dərəcə gərgin döyüşlər gedirdi. Qarşı tərəfin silah-sursat sarıdan daha yaxşı təchiz olunması vəziyyəti gərginləşdirmişdi. Bu, eyni zamanda qoşun hissələrimizdən ehtiyatlı addımlar atmağı tələb edirdi. Əsas yük isə həmişə olduğu kimi indi də artilleriyaçıların çiyninə düşündü. Onlar düşməni hərtərəfli sarsıtmaqla qüvvələr arasındakı tarazlığı bərpa etməliyidilər.

Növbəti hücum fevralın 9-unda başladı. Əsgərlərimiz üç istiqamətdə irəliləyib müvafiq nöqtədə gözləmə mövqeyi tutdular. Zabit Mehman Hüseynovun başçılığı altında hərəkət edən digər qrup isə mərkəzi xətdən qabağa çıxıb düşmən səngərinə yaxınlaşdı. Onlar arxada döyüşə hazır vəziyyətdə dayanmış artilleriyaçılarımıza koordinat verməliyidilər. Mehdili kəndi ilə əsgərlərimiz arasındaki məsafə 50 metr ancaq olardı.

Elə bu vaxt arxa tərəfdən naməlum adamlar göründlər. Döyüşçülərimiz əvvəlcə onları bizimkilərlə səhv saldılar. Fikirləşdirilər ki, yəqin qərargahdan əlavə kömək göndərilib. Zabit Mehman Hüseynovun isə, necə deyərlər, o dəqiqə "dalağı sancmışdı". Çünkü o bu hücum əməliyyatının hazırlanmasında əvvəldən axıradək iştirak etmişdi. Həmin plana görə, döyüşçülərimizə heç bir əlavə kömək göndərilməməliydi. Beləliklə, erməni yaraqları əsgərlərimizi mühasirəyə aldılar.

Vəziyyətdən çıxməq üçün yalnız bir çıkış yolu var idi: içəridən sol cinahın üstünə yerimək, sağ cinahı isə arxadan artilleriya atəşinə məruz qoymaq. Zabit Telman Haqverdiyev Mehman Hüseynovun bu fikrilə tamamilə razılaşdı və qumbaraatan silahı götürüb əsgərlərə vəziyyətin nə yerdə olduğunu başa saldı. Mehman isə rabitə vasitəsilə artilleriyaçılara dəqiq koordinatlar verdi. Çox keçmədi ki,

toplарын гурлутусу аләми ләрзәүе гәтири. Гөзләнилмәз зәрбәдән пәрән-пәрән дүшән ermәni quldurları arasında қаşqınlıq yarandı. Bir tərəfdən döyüşçülərimizin qətiyyətli həmləsi, digər tərəfdən isə dəqiq atılan mərmilər düşmənin etibarsız mühasirə halqasını qırdı. Həmin gün Mehman Hüseynovun ağıllı tədbiri, Telman Haqverdiyevin cəsarəti və nəhayət, zabit Namiq Abbasovun sərrast artilleriyaçılarının zərbəsi nəticəsində əsgərlərimiz real təhlükədən sağ-salamat qurtardılar və qarşı tərəfi böyük itkilərə məruz qoydular.

Ayazlı-şaxtalı bir qış axşamı

Cəbrayıl rayonu işgal ediləndən sonra zabit Mehman Hüseynov bir müddət müalicə olundu və səhhəti yaxşılaşan kimi yenidən cəbhə xəttinə gəldi. Bu dəfə onu Kəlbəcər bölgəsinə göndərdilər. Fevralın sonunda Mehmanın xidmət etdiyi hərbi hissəyə mühüm tapşırıq verildi. Alınan məlumatə görə, ermənilər strateji əhəmiyyətli yüksəkliyə xeyli canlı qüvvə gətirmişdilər. Onların bu qüvvə ilə yaxın günlərdə geniş hücum əməliyyatına başlayacağı ehtimal olunurdu. Düşmənə qəfil zərbə endirilməliydi.

Bu mühüm və təhlükəli işin öhdəsindən yalnız Mehman kimi təcrübəli bir zabit gələ bilərdi. Hissə komandanlığı onun döyüş bacarığına yaxşı bələd idi. Fevralın 28-də, ayazlı-şaxtalı bir qış axşamı döyüşçülərimiz yüksəkliyə doğru hərəkət etməyə başladılar. Hər tərəf ağ örپəyə bürünmüdü. Külək qarı göyə sovurur, soyuq adamı qılinc kimi kəsirdi. İki-üç metr irəlini görmək mümkün deyildi. Əsgərlərimiz bir-birinə sığına-sığına irəliləyirdilər. Belə kəskin hava şəraitində yol azmaq, mühasirəyə düşmək təhlükəsi həmişə böyük olub. Ona görə də dəstənin önündə gedən zabit Mehman Hüseynov ehtiyatı əldən vermir, tez-tez vəziyyətlə maraqlanırırdı. Sildırım qayaları, qarlı aşırımları, hündür dağları yalnız bu yolla maneəsiz keçib mənzil başına arxayıñ çatmaq olardı.

Beləcə, dəstə düz 14 saat yol getdi. Onlar yüksəkliyə

Mehman HÜSEYNOV

yetişəndə səhər saat 7 idi. Düşmən isə gözlənilməz "qonaqlar"dan xəbər tutmamışdı.

Zabit Mehman Hüseynov ətrafa diqqətlə nəzər salıb erməni quldurlarının dayandığı mövqeləri müəyyənləşdirdi və artilleriyaçılarımıza bu haqda məlumat verdikdən sonra dəstəni düşmənin arxasında yerləşdirdi.

İlk mərmi quldur yuvasında partlayan kimi ermənilər başlarını itirib geri qaçmağa başladılar. Elə bu vaxt Mehman Hüseynov döyüşçülərə atəş açmaq haqqında əmr verdi. Qarşı tərəf əməlli-başlı vahiməyə düşmüdü. Onlar vəziyyəti heç cür anlaya bilmirdilər. Ona görə də atışma çox çəkmədi. Yarım saatdan sonra dağlar sükuta qərq oldu. Ermənilərə göndərilən əlavə qüvvə isə hadisə yerinə çatanda artıq gec idi. Zabit Mehman Hüseynov öz dəstəsi ilə birgə döyüş tapşırığını tam yerinə yetirib təhlükəsiz nöqtəyə yetişmişdi.

Elə həmin gün bu əməliyyatın nəticəsi haqqında dəqiq məlumat əldə olundu. Erməni rabitəcisinin dediyinə görə, bizimkilər 17 qulduru cəhənnəmə vasil etmişdilər. Müdafiə mövqeyini gücləndirmək üçün göndərilmiş əlavə qüvvələr isə araya qarışılıq düşdüyündən bir-birilərini atəşə tutmuşdular. Nəticədə 13 erməni də elə erməni gülləsindən gəbəmişdi...

Döyüşçülər arasında

Zabit Mehman Hüseynov 1956-ci ildə Cəbrayıl rayonunun Yarəhmədli kəndində doğulub. İki il Macarıstanda artilleriya divizionunda xidmət edib. Bir müddət doğma kəndlərində texnika briqadırı işləyib. 1992-ci ilin yayından isə Azərbaycan Ordusu sıralarındadır.

Mehman Hüseynovun qardaşı Məmmədbağı da onunla bir hərbi hissədə xidmət edir.

Mehmanın cəbhə həyatı Cəbrayıldan başlayıb. Rayon işgal olunandan sonra isə o, Ağdamda, Füzulidə döyüşüb. Cəsur komandirdən söz düşəndə zabit Elşad Həsənov dedi

ki, Mehman Hüseynovdan ayrıca bir məqalə yazmağa dəyər. O öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirdiyinə görə burada hamının etibarını qazanıb.

Elşadın bu sözlərindən sonra Mehmangilin mövqeyinə yollandıq. Adını eşidib, üzünü görmədiyimiz qəhrəmanı əsgərlər arasında tapdıq. Yarıqaranlıq yeraltı qazmada o, heç kəsdən seçilmirdi. Təqribən üç saat oturub səhbət etdik. Mehman uğurlu döyüslərdən danışdı, qazanılan hər bir qələbədə sıravi əsgərlərdən tutmuş komandirədək hamının payı olduğunu bildirdi. Və bizdən qəhrəman döyüşçülər haqqında yazması xahiş etdi.

- Buradakı gənclərin böyük əksəriyyəti Cəbrayıl rayonunda doğulub boy-a-başa çatıb. Biz hələ doğma yurdumuz ermənilər tərəfindən işgal olunmamışdan döyüşürük. Məqsədimiz elimizi-obamızı yağı caynağından qurtarmaqdır. İstəyirəm sizi öz silahdaşlarımıla yaxından tanış edim: Yanınızda əyləşən bu gənc əsgər İslam Əliyevdir. İslam 1990-cı ildə Bədən Tərbiyəsi Texnikumunu bitirib. Üç il Cəbrayıl rayon maarif şöbəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən uşaq gənclər idman məktəbində dərs hissə müdürü işləyib. 1992-ci ilin aprelindən isə silaha sarılıb. İslamin qardaşı Müseyib də ordu sıralarındadır. O, hazırda Füzuli bölgəsində düşmənə qarşı mübarizə aparır. Sizin sağ tərəfinizdə əyləşən əsgər çavuş Cavanşir Əhmədovdur. Onun kiçik qardaşı Teyyub da indi təlim mərkəzindədir. Bu gün-sabah cəbhə bölgəsinə göndəriləcək. Çavuş Ənvər Quluyevlə tanış olun. O, 1992-ci ilin noyabrından silaha sarılıb. Ənvərin kiçik qardaşı Nadir Ağdərədə döyüşürdü. Bu ilin yanvarında yaralanıb. Hazırda müalicə olunur.

Ənvər 1988-ci ildə Ulan-Udedə artilleriya divizionunda xidmət edib. Vaxtilə yiyləndiyi biliklər indi nəinki onun, həmçinin bizim də karımıza çatır.

Bu isə çavuş Rüfət Abbasovdur. Yeri gəlmışkən, Rüfətin atası Əmir müəllim sizin həmkarınızdır. Universitetin

Mehman HÜSEYNOV

jurnalistika fakultəsini bitirib. 18 il "Xudafərin" qəzetində çalışıb.

Bu isə top komandırı Mətləb Ağayevdir. Mətləb Bakı Dənizçilik Məktəbinin məzunudur. Cəbhəyə gələnədək "Əzizbəyov" gəmisində işləyib. Gördüyünüz gənclərin arasında təkcə bir nəfər Cəbrayıl rayonundan deyil - tuşlayıcı Qafar Süleymanov İmişlinin Göbəktala kəndində doğulub. Qafar Balıq Sənayesi Texnikumunun üçüncü kursundan orduya gəlib. Bir müddət Ağdərədə döyüşüb.

Hissəmizdəki cəsur döyüşçülərdən biri də çavuş Rabil Xəlilovdur. Son uğurlu əməliyyatlara görə komandirimiz ona qısa müddətli məzuniyyət verib...

Mehman silahdaşları ilə bizi bir-bir tanış etdikdən sonra susdu. Başa düşdüm ki, özü haqqında danışmağı xoşlamır. Müsahibim ancaq döyük dostları barəsində məlumat verirdi. Nə qədər çalışırdımsa, söhbətin yönünü dəyişə bilmirdim.

Arada imkan düşən kimi artilleriyaçıların qayğıları ilə maraqlandım. Onların narahatlığına səbəb olan problemlər barədə danışmalarını xahiş etdim. Zabit Yusif Xəlilov əllərini qazmanın ortasına qoyulmuş sobaya tutub dedi:

- Elə ciddi problemimiz yoxdur. Hissəmizdə döyük ruhu yüksəkdir. Geyim məsələsi isə yaxşı həll olunub. Əsgərlərimizin hər biri öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirir. Bu da onların iki illik döyük təcrübəsindən irəli gəlir. Gündən-günə püxtələşirlər. İndi bizi yalnız arxa cəbhədə ailələrimizin vəziyyəti narahat edir. Axı doğmalarımız isti od-ocaqdan didərgin düşüblər, qaçqındırlar. Yaxşı olardı ki, dövlət övladları ön cəbhə xəttində döyükən ailələrə diqqəti ikiqat artırıydı.

Bu arada söhbətə gizir Tofiq Hacıyev də qosuldu:

- 1991-ci ildən Azərbaycan Ordusunda xidmət edirəm. Bir dəfə də yaralanmışam. Üç övladım var. Böyüyü 7, kiçiyi isə 2 yaşındadır. Qardaşım Ramiz piyada qoşunlarında döyüşür. Ötən ay komandirimizdən icazə alıb İmişli rayon

Hacırustəmli kəndindəki çadır şəhərciyində məskunlaşmış ailəmizə baş çəkməyə getdim. Evə çatan kimi atam dedi ki, oğul, sənin adın fərərilər siyahısındadır. Elə bil başıma qaynar su tökdülər. Hələ bu harasıdır, bəzən 3-4 ay əvvəl şəhid olmuş adamların da adını bu siyahıya salırlar. Sonra da onların evlərinə gedirlər. Bununla da oğul itirmiş atanaların yarasını təzələyirlər. Sözümün canı odur ki, qeydiyyat məsələsi düzgün aparılmış. Bu da yerlərdə böyük narazılığa sabəb olur.

Yeri gəlmışkən

Sonra döyüşçülərlə süfrə arxasında əyləşdik. Aşpaz əsgər bizi noxud supuna qonaq etdi. Maraqlanıb öyrəndim ki, hissəyə son vaxtlar gec-gec ət verirlər. Kəskin hava şəraitində isə aşağı kalorili yeməklərlə keçinmək qeyri-mümkündür. Sözsüz ki, belə hallar döyüşçülərin fiziki hazırlığına, sağlamlığına son dərəcə mənfi təsir göstərir.

Son söz əvəzi

Vaxt başa çatır. Qazmadakı əsgərlərlə görüşüb ayrılıram. Günəşin parlaq şüaları gözümü qamaşdırır. Şəffaf dağ havasını sinə dolusu ciyərlərimə çekirəm və sağ əlimi məni yola salan zabit Mehman Hüseynova uzadıram. "Ürəyi hərarətlə döyüñür. Əlləri daş kimidir. Bir balaca zora düşən kimi əzələləri qabarır. Sifəti soyuqdan, şaxtadan qaralıb. Nəfəsindən də ki, əməlli-başlı barıt qoxusu gəlir".

İbrahim İBADOĞLU,
leytenant
("Azərbaycan Ordusu"qəzetinin müxbiri.
14 may 1994-cü il.)

VAHİD TƏK DEMƏKDİR

Əmioğlum Əlqəmə Rizvan oğlu ixtisasca mühəndis olسا da ədəbiyyata bağlı adamdır. Mənim "Karvan körpüdən keçir" adlı kitabımı oxuduqdan sonra təəssüratını danışdı. Xüsusilə cənubi Azərbaycanla bağlı qeydləri, tənqidi mülahizələri məni təsirləndirdi. Təbriz-Tehran haqqında ürəklə səhbət açdı. Dostu mühəndis Qasim Qasimlı ilə Cənubi Azərbaycanda gördüyü tarixi abidələrdən aldığı kövrək təəssüratlar bir dastana sığmaz.

Əmimoğlumun təmkinli, səbirli, taleyin zərbələrinə sinə gərə-gərə bişən xarakteri dözüm, dəyanət rəmzidir. Uzun səhbətlərdən sonra o bir gileyini də - "Göy gədik - Ziyarət" əməliyyatında igidliklə vuruşmuş döyüşçülərdən biri - qaynı oğlu Vahid haqqında yazmadığımdan təəssüfləndiyini bildirdi. İndi "Baş daşının yazıları"nı çapa hazırlayarkən həmin gileyər yaddaşımı qanatdı və Vahid haqqında qısa qeydlərimi qələmə almalı oldum.

Əlbəttə, Vahid Balaca oğlu Vətən övladıdır. Onun haqqında yazmaq, xatirəsini əziz tutmaq vətəndaşlıq borcumuzdur...

O, 16 aprel 1970-ci ildə anadan olmuşdur. 1985-ci ildə Sarıçallı kəndində texniki peşə məktəbində oxumuşdur. Hərbi xidmətini Arxangelskdə keçirmişdir. 22 fevral 1990-ci ildə. A.İvanov imzası ilə komandiri onun valideynlərinə məktub göndərmiş, ləyaqətli oğul böyüdükləri üçün minnətdarlığını bildirmişdir. 1990-1991-ci illərdə Gəncə şəhərində texniki peşə məktəbində oxumuşdur. Və 1991-ci ildən də Azərbaycan Milli ordusunda könüllü hərbi xidmətə başlamışdır. Cəbrayıl uğrunda gedən bir neçə döyüşdə qəhrəmanlıqla vuruşmuş, 10 aprel 1992-ci ildə keçirilən Göygədik - Ziyarət əməliyyatlarında xüsusilə fərqlənmişdir. Həmin döyüşdə ermənilər ağır itgi verdilər. Əlbəttə, Vahid Balaca oğlu Əliyev kimi cəsarətli oğulların xidməti və igidlikləri sayəsində. Vahid həmin döyüşdə şahidlərin

dediyinə görə ağır yaralanmış və onun sonrakı taleyindən xəbər almaq mümkün olmamışdır. Anası Mina Xasay qızı Şıxıyeva axşamlar həmişə bir bayatı zülməmə eləyir:

**Gəldi-gəldi desələr,
Muştuluq diləsələr.
Öz canımı verərdim,
Balam gəldi desələr.**

Vahidin valideyinləri Xirdalan qəsəbəsində məskunlaşıblar. Arzu edirəm ki, onlar oğul, xalqımız isə yurd vüsələna qovuşsun. Vahidin əmisi ustad Xurşud Mürşüd oğlunun qara zurnası bu şad xəbəri bütün Qarabağa yaysın.

**Əli Rza XƏLƏFLİ,
“Baş daşının yazıları”
(Bakı-1998. səh.218) kitabından**

ŞƏHİD QANINDA BƏNÖVŞƏ ƏTRİ VAR

“Allah onların üzünə bizi bir-birimizə dost eləsin! “

Yazmağın da öz çətinlikləri var; kimsəyə asan gəlməsin. Elə ki beyin düşüncələrlə dolur, qəlbini göynədən, ağrıdan duyğuları qələmə almaq istəyirsən və duyursan, kağızı qoyursan qarşına, qələmi alırsan əlinə. Elə "Ya Allah" deyib istəyirsən ki başlayasan və bir də görürsən ki, düşündüklərin hamısı uçub havaya. Hardan başlayasan, neçə başlayasan...

Seyfəddin Muradxan oğlu Qasimov haqqında düşündüklərimi qələmə almaq istəyim də beləcə çətin oldu. Bilmirəm, mövzu ağırlıdır, yaralıdır, bəlkə ondandır, ya bəlkə qələm sahibinin istedadsızlığından, qələminin kütlüyündəndir. Hər halda çətin oldu mənimcün Seyfəddin dayı ilə bağlı düşüncələrimi qələmə almaq.

Cəbrayılın ən ağır günlərində tanıdım Seyfəddin kişini, baxmayaraq ki, on-on beş illik salam-kəlamımız da var.

Mən Seyfəddin kişini bir insan kimi, bir millət təəsübkeşi, bir ağsaqqal kimi övladlarını Vətən torpağına qurban vermiş atalarə-analara dayaq kimi tanımağımı nəzərdə tuturam. Erməni faşistlərinin əli ilə qətlə yetirilmiş şəhid oğulları son mənzilə yola salarkən Seyfəddin kişini görəydiniz. Adama elə gəlir ki, daşdı, qurumuş ağaçdı, heç bir hissi, duyğusu, emosiyası yoxdu. Yoxsa qırılmış qolları, qopmuş ayaqları necə öz yerinə qoyar. Tökülsə də açıq qalan gözləri qapamalı olar. Amma belə deyil, Seyfəddin kişinin ağrısı da var, acısı da. Bəlkə ötən yayın "soyuq" günləri, qocaltdı onu.

Dünyadan gedəni müsəlman qaydası ilə yuyub, kəfənə tutmaq, haqq dünyaya yola salmaq savabların savabıdır. Amma bir o var ki, bir müsəlman kimi, bir insan kimi ona hamımızın əvəzindən son borcu verən Seyfəddin kişinin təyəmmüm etdiyi, yuyub 5 arşın ağa bükdüyü... Axı bunlar adı ölüm deyil. Bunlar çoxdan ruhları bağlı-behiştə uçmuş

şəhidlərdir. Axı onlar Allahın bəxş elədiyi ömrü Vətən torpağına qurban vermiş fədalılərdir.

Seyfəddin kişi ilə üzbüüz oturub qəzet üçün müsahibə ala bilmədim. Bir dəfə redaksiyada qarşılaşdıq, onda da ürəyimdən keçən suallarımı ehtiyat eləyib verə bilmədim. Amma yaddaşımı çözələyib onun söhbətlərindən xatirimdə qalanları bu yazıya əlavə eləməli oldum.

"Camaatın xeyir işində başda olanlara deyirəm, gəlin əl yetirn, kömək eləyin, amma bir kimsə gəlmir. Mən bilmirəm, bəlkə gücü çatmir, ürəyi dözmür, ona görə gəlmir. Amma yaşlılar, ağısaqqallar bilsinlər ki, o dünyada bizdən də haqq-hesab istəyəcəklər. Əleyhisəllam Məhəmməd Peyğəmbərin qanununa hər bir müsəlman özündən əvvəl dünyadan köçmüş neçə nəfərin İslam qaydaları ilə dəfninə kömək etməlidir. Bizim dindaşlarımız bunu düşünürmü?"

Atam Muradxan II Cahan savaşında həlak olub, müharibə itkisinin nə olduğunu bilişəm.

"61 yaşım var. 10 uşaq böyütmüşəm. Hərəsinin ağızı bir tikə çörəyə çatıb. Amma bütün ömrümüzdə gördüğüm işin hamısına əvəz şəhidlər üçün son borcumu verməyimi bilirəm. Mən heç bir şəhidə fərq qoymuram. Sahibi yanında olanın, olmayanın - fərqi yoxdur mənim üçün - bəlkə, o şəhidlərin ruhudur, mənim oğlumu qoruyan".

... Seyfəddin kişinin oğlu Mübariz də döyüşçüdür.

"A kişilər, Allahı sevirsiniz, gündə bir partiya yaradıb təfriqə salmayın. Belə günahları Allah bağışlamaz. Şəhidin ağızından çıxan sonunçu nəfəs oddu, alovdu. Bu od, alov birləşib sizi yandırar. Nə olar, birinə vəzifə çatıb, birinə çatmayıb. Birinə az düşüb, ya birinə çox".

... Və Seyfəddin kişinin daha bir sözünü yazıya əlavə etməli oldum.

"Şəhid qanında bönəvşə ətri var, Allah onların üzünə bizi bir-birimizə dost eləsin".

... Amin, Seyfəddin kişi, bəlkə bir kimsənin də sənin bu

Mehman HÜSEYNOV

sözlərindən sonra könlünə insaf düşdü....

Cəbrayıl, 1992..

P.S. Mübariz Seyfəddin oğlu Qasımov (1969-1995) sonralar - 1995-ci il aprelin 12-də Murovdağda həlak oldu.

Daha bir qəhraman da Vətən yolunda şəhid olub əbədiyyətə qovuşdu.

Əli Rza XƏLƏFLİ,
“Baş daşının yazıları”
(Bakı-1998. səh.220) kitabından

YARIMÇIQ GÜNDƏLİKLƏR TAMAMLANAR!

Mehman Hüseynov hərbçidir. O, Qarabağ müharibəsində iştirak etmiş, qanlı döyüşlərin ən qaynar nöqtələrində, içində olmuşdur. İndi isə bir yerdə işlədiyimizdən, tez-tez Mehmanın döyüş xatırələrini dinləyir, ayrı-ayrı cəbhə epizodları barədə səhbətlərini dinləyir, məlumatlarını eşidirdim.

Bir gün dözməyib, ürəyindən keçənləri dilə gətirdim:

-Ay Mehman müəllim, sən bu xatırələri bir yerə toplayıb qələmə alsan, bilirsən necə maraqlı yazı olar?

Elə bil bu sözü gözləyirmiş:

-Rəfail müəllim, siz özünüz yaxşı bilirsiniz ki, sizə danışdığım bütün bu əhvalatları mən elə o vaxtlar döyüşlər ara verəndə, səngərdə, qazmada boş vaxtim olanda ara-sıra qeydlər aparır, döyüşü yoldaşlarının adlarını, ünvanlarını hər ehtimala qarşı həmişə üstümdə gəzdirdiyim cib dəftərcəmə yazırdım.

Sonralar, xidməti bitirib tərxis olunandan sonra, zaman-zaman sağ qalmış dostlarımıza əlaqə yarada bildim, bir-ikisi-ni tapdım, onların vasitəsi ilə digərlərini, və indi, Allaha şükür, bir çoxları ilə əlaqələrimiz, ailəvi gediş-gelişimiz var. Bir-bir-imizin xeyir-şərlərində, övladlarımızın toy-nişanlarında iştirak edirik.

Mən həmin o cib dəftərcəmdə bir az dəqiqləşdirmələr aparı, sonra verim siz də baxın, məsləhət bilsəniz, lap qəzetlərin birində çapına da köməklik edin.

Tezliklə həmin dəftərcə ortaya gəldi. Dəftərcənin görünüşündən hər şey aydın olurdu. Tələsik yazılmış, diz üstə, iki daş arasında aparılan qeydlər, bəzən pozulmuş, üstündən xətt çəkilərək oxunmaz hala salınmış, çətinliklə bərpa edə bildiyim qeydləri, döyüş epizodlarını bir-iki günə oxudum.

Demək olar ki, əməlli-başlı cəbhədən, od-alovdan çıxmış dəftərcə idi. Oxudum və bu yazının üstündə yüngülvari əl gəzdirilərsə, dəqiqləşdirilmə aparılsara, müharibədən bəhs edən çox gözəl bir əsər olacağına inandım. İnandığımı görə

Mehman HÜSEYNOV

Mehman müəllimin çəbhə gündəliyi üzərində həvəslə işləməyə başladım.

Zənnimdə yanılmamışdım. 1-2 həftə müddətində birlikdə yazı üzərində işlədik, kompüterdə yiğdiq və çap məsələsi gündəmə gələndə Mehman müəllim fikrə getdi. Görəsən, bu yazınızı kim çap edər?

Doğrusu, xeyli vaxt götür-qoy etdik. Ağlımızə müxtəlif qəzətlər gəlirdi. Qəfildən yadımıza bizim hamımızın sevimliyi, əsərlərini sevə-sevə oxuduğumuz köhnə tanışımız, "Kredo" qəzetiinin baş redaktoru, yazıçı-publisist Əli Rza Xələfli düşdü.

Əlirza müəllimin bir naşır kimi belə əsərlərə biganə qalmayacağını bilirdim. Cünki "Kredo" qəzeti çap olunandan bəri imkansız və istedadlı qələm sahiblərinin əsərlərinin dərcinə daim yardımçı olub və olmaqdadır. Və belə əsərlərə, bu cür yazınlara o heç vaxt biganə qala bilməzdi. Həm də Əli Rza Xələfli Mehman müəllimlə həmyerlidir. Cəbrayıldan olan ziyanlı kimi bu əsəri öz qəzetində çap etməyə yəqin ki, razılıq verər, - deyə düşündüm.

Elə gözlədiyim kimi də oldu. Mehman müəllim Əlirza ilə görüşdən qayndanda çox sevincək gəlmüşdi, fərəhindən az qala quş tək uçurdu.

Əli Rza bəy əsəri birnəfəsə oxumuş, yüksək fikirlərini bildirmiş və növbəti nömrədən başlayaraq çap edəcəyini demişdi.

"Kredo"nun 5 nömrəsində ardıcıl olaraq "Tamamlanmış gündəlik" çap olundu. Əsər yüksək rezonans doğurdu. Çoxlu zənglər oldu, əksəriyyəti də minnətdarlıq, təşəkkür, razılıq zəngləri.

Əsərdə bir çox insanın adı keçir. Döyüşçülərin qohumları, yaxınları, övlad-uşaqları haqda ətraflı məlumatlar verilir. Təbii ki, onların sırasında bu gün həyatda olan, yaşayan, fəaliyyət göstərənlər də var, dünyasını dəyişən, şəhid olan da.

Əgər bu gün yaşayan döyüşçülər əsərdə özləri haqda epizodları oxuyub, o günləri yenidən gözləri önünə gətirirsə, xatırlayırsa, buna görə xoş hissələr keçirirsə, şəhid olmuş

döyüşçülərin ailə üzvləri, övladları, yaxınları da həmin döyüşçülərin igidlikləri barədə oxuyub bir daha qürur hissi duyur, şirin bir təsəlli, təskinlik, iftixar duyğularına dalırlar.

Məgər bu az şeydirmi? Ömür o zaman şərəfli, mənalı, yaddaqalan olur ki, onu hədər keçirməyəsən, kiməsə gərəkli, lazımlı olduğunu biləsən, anlayasan.

Mehman müəllimin əsərini oxuyarkən, adam bir daha əmin olur ki, müəllif ağır və çətin döyüslərdə iştirak etmiş, bilavasitə bu qanlı hadisələrin canlı şahidi olaraq həm şərəfli, mənalı bir ömür yaşayıb, həm də ayrı-ayrı fərdlərə, konkret şəxslərə deyil, bütövlükdə vətənə xidmət göstərməklə özünün necə vətəndaş olduğunu sübut edib.

Mehmanı və onun döyüşçü dostlarını orduya çağırmasayırlar da, onlar gedib döyüşcəkdilər.

Əsərdə bunu sübut edən çoxlu sayıda misallar var. Əvvəla, bir ailədən bir nəfər döyüşə çağrırlırsa, digəri avtomatik olaraq çağrışdan azad edilirlər.

Mehman və dostları hər biri 2-3 qardaş bir yerdə, bəzən ayrı-ayrı döyüş bölgələrində vuruşublar, aylarla bir-birini görə bilməyiblər.

Ikincisi, əgər 2 azyaşlı uşağın varsa, səfərbərlikdən azad olursan. Bu da Ali Baş Komandanın əmrinə əsasən həyata keçirilirdi.

Mehman Hüseynovun öhdəsində isə 3 azyaşlı var idi. Deməyim odur ki, bu kimi imtiyaz və güzəştərdən yararlanmaq imkanları olsa da, Mehman müəllimin və onun döyüşçü dostlarının belə şeylər heç yadlarına da düşmürdü.

Əsərdən epizod:

"Səhər saat 6-dir.

Mən təyin olunmuş mövqedəyəm. Bu məntəqədə bizim briqadanın bütün qoşun növündən olan əsgər və zabitləri yığılıb. Bu zaman Artilleriyanın qərargah rəisi baş leytenant Həsənov Sabir də gəlib bizim olduğumuz mövqeyə çatır. Biz yenidən görüşürük və əməliyyat planını bir daha kiçik detallarına qədər dəqiqləşdiririk.

Baş leytenant Mahmud (soyadını unutmuşam) isə bizdən

Mehman HÜSEYNOV

bir az arxada irəliləyəcək. O, reaktiv artilleriyanın nümayəndəsidir.

Kiçik leytenant Məmiyev Nazim Ömrə yüksəkliyinin sol istiqaməti ilə, mən isə sağ istiqaməti ilə hərəkət etməliyik.

Nazimin rabitəçisinin adı Nərimandır. Salamlasılıb görüşürük.

Sabir və mən kəşfiyyatçıların bizi verdiyi ağ xalatları geyinmişik. Biz əməliyyata bir yerdə getməliyik. Kəşfiyyatçılarla Koroğlu dağına qalxırıq.

Dağın hündürlüyü 3500 metrə yaxındır. Hava soyuq, nəfəs almaq çətindir. Bizimlə gedəcək 7 nəfər kəşfiyyatçıyla birlikdə yola düşürük.

Yerimək getdikcə çətinləşir. Buna səbəb qarın həddən çox olmasıdır.

Hər yerdə qalın qar var. Bəzi yerlərdə qarın hündürlüyü hətta 2-3 metrə çatır. Xəbərdarlıq edirlər ki, hündürdən danışmaq, səs salmaq olmaz - qar uçqunu ola bilər.

...Artıq 8 saatdan artıqdır ki, yol gedirik. Elə bu vaxt kimsə bərkdən asqırır və xərif bir xışltı səsi gəlir. Bizdən qabaqda gedən kəşfiyyatçılardan 3 nəfər birdən-birə görünməz olur. Hami donub qalır, yerimizdəcə mixlanıb dayanırıq. Çünkü kəşfiyyatçıların açlığı cığır da görünmür. Bizimlə olan kəşfiyyatçılardan üç nəfərini qar uçqunu özü ilə 5-6 yüz metrlik dərəyə aparır.

İlk dəfə qar sürüşməsini, qar uçqununu mən belə gördüm. Onların qışqırıqları çox uzaqdan gəldi. Bizimsə onları gözləməyə vaxtimız yoxdur. Təcili olaraq qərargaha baş vermiş hadisə haqqında ratsiya ilə məlumat veririk. Bizə verilən göstərişə əsasən biz yolumuza davam etməliyik. Onları arxadan gələn başqa bir qrup xilas edəcək. Yaxınlıqda ehtiyat qruplar var.

Biz öz yolumuza davam edirik. (Sonradan məlum oldu ki, həmin kəşfiyyatçıları göndərilən qrup xilas edib briqadaya gətirib. Onlardan ikisinin əl-ayaqlarında, sıfətlərində müəyyən xəsarətlər, birinin isə ayaq hissəsində burxulma varmış. Tibb məntəqəsində kəşfiyyatçılara ilkin tibbi yardım göstərilib, daha

sonra isə əvvəlki xidmət yerlərinə göndəriliblər)".

Əsərin bir hissəsi qəzətdə dərc olunandan sonra ağlıma bir ideya da gəldi. Necə deyərlər, arzudan arzu doğur. Bir az da bu yazının üstündə işləyib, döyüş epizodlarını zənginləşdirmək, əlavələr və artırmalar edib, döyüşü özündə eks etdirən fotosəkillərlə birlikdə kitab çap etdirmək. Fikrimi Mehman müəllimə deyəndə, Əli Rzanın da belə bir fikrinin olduğunu söylədi. Bu istiqamətdə çalışmalarımız oldu, qısa müddət ərzində 100 səhifədən artıq geniş bir ədəbi-xronikal döyüş xatırəsi meydana gəldi.

Yenə əsərə müraciət edək:

*Mən ordudan tərxis olunub gələndən sonra elə bilirdim ki,
hər yerdə məni hörmət-izzətlə, gülərüzlə qarşılayacaqlar.
Çünki xidmətlərimin müqabilində haqqında qəzetlərdə,
kitablarda xeyli xoş və sevindirici məlumatlar verilmişdi.*

*Döyüş xidmətlərimə görə dəfələrlə komandirlilik tərəfindən
Fəxri Fərman və təşəkkürlər, eləcə də pul mükafatları
almışdım.*

*Hətta Murov uğrunda gedən döyüşlərin qızğın çağlarında o
dövrlər üçün çox yüksək mükafat sayılan "Şah İsmayıll
Xətai" Fəxri Fərmani ilə təltif olunmuşdum. Amma deyəsən,
mülki həyatda belə şeylərə o qədər də ehtiyac olmurmış...*

*Mən bu gündəliyi yazarkən, heç özüm də bilmədən, nədən-
sə, adını "Tamamlanmamış gündəlik" qoymuşdum. Gündəlik
həqiqətən tamamlanmamış bir şəkildə olaraq qalır.
Tamamlanmağını isə yəqin ki, zaman və gələcək göstərəcək.*

*Mən inanıram ki, bu yarımcıq qalmış gündəlik bizim Milli
ordumuzun hünəri və gücü sayəsində Qarabağ alınan gün
Cəbrayılda yazılıb başa çatacaq və yalnız onda tamamlanmış
olacaq. Mən buna varlığım qədər inanıram.*

Biz hamımız buna inanırıq. Elə bu inamla da yaşayırıq.

Bəzən giley-güzər edirlər ki, Qarabağ müharibəsi haqqında əsərlər az yazılır. Amma unutmaq lazımlı deyil ki, müharibə hələ qurtarmayıb. Və nə qədər ki, müharibə qurtarmayıb, işğalda olan torpaqlarımız azad edilməyib, xırda əsərlərdən fərqli olaraq, həmin dövrü əsk etdirən irihəcmli bədii əsərlər,

epopeyalar, salnamələr umub-gözləmək yersizdir. Amma arasıra da olsa, "Tamamlanmamış gündəlik" tipli əsərlər yazılır və çap olunur. Belə yazılar üçün mövzuları Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmiş hər bir döyüşü danişa bilər. Bu da özü-özlüyündə yaxşı haldır. Məhz bu gün dünəni yazanlar sabah bu günü yazacaq insanlara yardım etmək yolunda bir vasitəcidirlər.

Tarix həmişə belə yaranır, belə yazılır. Bu cür əsərlərin qələmə alınması həm də onu göstərir ki, şablonla çevirilmiş ifadə də olsa, bir daha qeyd edək: heç kim unudulmur, heç nə yaddan çıxmır.

Mehman müəllim hazırda Bakının Qaradağ rayonundakı 294 sayılı orta məktəbdə hərbi rəhbər işləyir.

Üzdən nə qədər sakit və təmkinli görünsə də, ürəyi hər zaman od-alovla döyüñür. Yaşının bu vədəsində yenə də döyüş həvəsi ilə alışib yanır, müqəddəs torpaqlarımızın hələ də işgalda qalması ilə barışa bilmir.

"Savaş əmri verilərsə, birincilər sırasında mən və oğlanlarım olacaqıq" - deyir.

Yeri gəlmışkən, Mehman müəllim gözəl insan, bacarıqlı pedaqoq olmaqla yanaşı, həm də gözəl ailə başçısıdır. Sabir və Həsən adlı iki oğul, Samirə adlı bir qız atasıdır. Üstəlik, qızı Samirənin Elsun və Aysun adlı iki övladı var.

Mehman müəllim boş vaxt tapanda nəvələri ilə şənlənir, özü demişkən, bu zaman cavanlaşır.

Sonda isə kitabın araya-ərsəyə gəlməsində əməyi olanlara, zəhməti keçənlərə sonsuz minnətdarlığımı bildirirəm və müəllifə gündəliyini tamamlamaq yolunda uğurlar arzulayıram.

Yəqin ki, əsərin gələcək nəşrləri nikbin epizodlarla zəngin olacaq, xoşbəxt sonluqla tamamlanacaq.

Sağlıq olsun, azad Qarabağda görüşüb şənlənəcəyik!

Rəfail HƏBİBOĞLU,
şair-publisist.

BAŞLIQLAR

ÖN SÖZ ƏVƏZİ

“Döyüsdən sonra döyüş” (*Əli Rza Xələfli*).....5

DÖYÜSDƏN SONRA DÖYÜŞ

Müharibə gündəliyindən səhifələr.....15

ƏLAVƏLƏR

...Könlüm bir ada (*Əli Rza Xələfli*).....163

Cəbhədən cəbhəyə (*İbrahim İbadoğlu*).....179

Vahid tək deməkdir (*Əli Rza Xələfli*).....181

Şəhid qanında bənövşə ətri var (*Əli Rza Xələfli*).....182

SON SÖZ ƏVƏZİ

Yarımçıq gündəliklər tamamlanar (*Rəfail Həbiboglu*).....185

Mehman HÜSEYNOV

Mehman Hüseynov
(Hüseynov Mehman Həsən oğlu)

DÖYÜŞDƏN SONRA DÖYÜŞ *(publisistik povest)*

Əlaqə üçün aşağıdakı telefonlara müraciət edə bilərsiniz:
(050) 386-45-92; (012) 446-78-21.

Texniki redaktor:

N.Xaqani

Operator:

Həkət Muradova

Korrektorlar:

Cəvahir Babaşova

Türkan Rafiq qızı

Çapa imzalanmışdır 18.03.2010.

Kağız formatı 60x84 1/16.

Şərti çap vərəqi 14. Uçot nəşr vərəqi 14.

Tiraj 500. Sifariş ---- . Qiyməti 5 manat.

“Təknur” MMC-nin mətbəəsində çap edilmişdir.